

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**MU'ADDİLÜ'L-İMLÂ VE MÜKEMMİLÜ'L-İNŞÂ
(İNCELEME-METİN)**

Yüksek Lisans Tezi

Yasemin CAYLAV

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim HAKSEVER

SAMSUN
2022

TEZ KABUL VE ONAYI

Yasemin CAYLAV tarafından, **Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Haksever** danışmanlığında hazırlanan "**Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ (İnceleme-Metin)**" başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 11.08.2022 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/ Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. YAVUZ BAYRAM Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi HALİL İBRAHİM HAKSEVER Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. AVNİ ERDEMİR Amasya Üniversitesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY
... / ... / ...
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet

Hayır

08 /07/2022

Yasemin CAYLAV

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: MU'ADDİLÜ'L-İMLÂ VE MÜKEMMİLÜ'L-İNŞÂ (İNCELEME-METİN)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 13/09/2022 tarihinde intihal tespit programından alınmış özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı: %7

Tek kaynak oranı: %1

İmza

03/09/2022

Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim HAKSEVER

ÖZET

MU'ADDİLÜ'L-İMLÂ VE MÜKEMMİLÜ'L-İNŞÂ (İNCELEME-METİN)

Yasemin CAYLAV

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans, Haziran/2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim HAKSEVER

Edebiyatta belâgat ve fesahat kurallarına uygun bir şekilde kaleme alınan edebî güzellik taşıyan her türlü nesir, *inşâ* terimiyle ifade edilir. Bu yazıların toplandığı eserler ve her çeşit sanatlı düz yazı, *münşeât* adı altında incelenir. Edebiyatımızda ilk örnekleri XIV-XV. yüzyılda görülmeye başlayan münşeâtlar, tarihî, didaktik ve edebî olarak tasnif edilmiştir. Edebiyatımızda ilk münşeât olarak kabul edilen *Teressül* ile beraber o yüzyılda kaleme alınan münşeâtların didaktik yönlerinin ağır bastığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk hâlini almasıyla diplomasiye olan önem artmış ve münşeâtlarda resmî-siyasî yazışma örnekleri çokça görülmeye başlanmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda çeşitli münşeâtlar yazılmış olup, XIX. yüzyıldan sonra okullarda usûl-i kitâbet derslerinin konulmasıyla münşeâtlar dönemin ihtiyaçlarına yönelik olarak daha çok didaktik olarak kaleme alınmış ve ders kitabı olarak kullanılmışlardır. Bu sebeple münşeâtlar, yazdıkları dönemin tarihî, siyasî ve sosyal özelliklerini barındırmaları açısından önemli kaynaklar niteliğindedir.

Çalışmamıza konu olan münşeât metni, XIX.yüzyılın özellik ve ihtiyacına uygun bir şekilde kaleme alınmıştır. 96 sayfa olan metinde; inşâ, yazıcı, münşî, belâgat gibi pek çok terimlerin anlamlarına yer verilmiş olup kâtiplik mesleğinde kişinin nasıl bir eğitim alması ve nelere dikkat etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Eserin müellifi olan Mehmed Nüzhet, verdiği bilgiler çerçevesinde açıklamalarının arasına koymuş olduğu kısa misaller ile anlatımını güçlendirip örneklendirmiştir.

Eserde altı ana başlık, iki hikâye, yedi beyit, bir kıt'a ve bir mesnevi bulunmaktadır. Eserin son sayfaları Farsça dilbilgisi kurallarını ihtiva eder ve Türkçe başlayan ancak sonu Farsça bitirilen bir hikâye ile kaidelere devam edilir. Tezde, süslü ve zincirleme Arapça ve Farsça tamlamaları olan münşeât metninin günümüz harflerine aktarılıp transkripsiyonlu çevirisi verilmiş olup, metin muhteva yönünden incelenerek ilgilileri için katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnşâ, Münşeât, Nesir, Mehmed Nüzhet

ABSTRACT

MU'ADDİLÜ'L-İMLÂ VE MÜKEMMİLÜ'L-İNŞÂ
(REVIEW- TEXT)

Yasemin CAYLAV

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Turkish Language and Literature

Master, June/2022

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Halil İbrahim HAKSEVER

All kinds of prose with literary beauty, which is written in accordance with the rules of eloquence and fluency in literature, is expressed with the term inşâ. The works in which these writings are collected and all kinds of artistic prose are examined under the name of münşeât. Münşeâts, the first examples of which began to be seen in our literature in the XIV-XV. century, have been classified as historical, didactic and literary. It is seen that the didactic aspect of the münşeâts written in that century, together with Teressul, which is accepted as the first munsehat in our literature, predominates. With the Ottoman Empire becoming an empire, the importance of diplomacy increased and munseats began to be used more in official correspondence. In the following centuries, various munseats were written, and after the XIX. century, with the introduction of usûl-i Scripture lessons in schools, munseats were written more didactically for the needs of the period and used as a textbook. For this reason, munseats are an important source in terms of containing the historical, political and social characteristics of the period in which they were written. The munsehat text, which is the subject of our study, was written in accordance with the characteristics and needs of the XIX. century. In the text of 96 pages; The meanings of many terms such as inşâ, yazıcı, münşî, belâgat are given, and it is emphasized what kind of education a person should receive in the profession of clerk and what he should pay attention to. Mehmed Nüzhet strengthened and exemplifies his narrative with short examples that he put between his explanations within the framework of the information he wrote. There are six main titles, two stories, seven beyit, a kıt'a and a mesnevi in the work. The last pages of the work contain the rules of grammar in Persian and the bases are continued with a story that starts in Turkish but ends in Persian. In the thesis, the münşeât text, which has ornamental and chained Arabic and Persian phrases, has been transferred to today's letters and translated with transcription, and it has been tried to contribute to our literature by examining the text in terms of content.

Key Words: İnşâ, Münşeât, Nesir, Mehmed Nüzhet

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış olan Mehmed Nüzhet, birçok devlet görevinde çalışmış ve alanında eserler kaleme almış önemli bir aydındır. Eserlerinden *Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ*, didaktik münşeât örneği olarak edebiyatımızda yerini almaktadır. Bu çalışmamızda; kimi terimlerin anlamlarına yer verip eserin müellifinin hayatı hakkında bazı bilgileri derledik. Daha sonrasında metnin muhtevasını inceleyip çeviri yazılı metne çalışmamızda yer verdik.

Cerîde-i Askeriyye Matbaasında H.1302 yılında basılmış eserin başka yıllara ait basımına rastlanmamıştır. Gençlerin eğitimi için önemli bilgileri ihtiva eden eserde, inşâ kaidelerine ve Osmanlı Tükçesinin Arapça-Farsçayla olan mukayesesine değinilmiştir.

Bu arada tez konumun belirlenmesinde ve tezimin hazırlanma sürecinde vaktini ayıran, sabırla yardım ve katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım, değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Halil İbrahim Haksever'e teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışmamın başından itibaren her daim bana güç ve cesaret veren biricik anneme, Uğur Öztürk'e, İrem Sönmez'e, Barış Değirmencioğlu'na ve Ebru Beyazkılınç'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Yasemin CAYLAV

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi.....	1
1.2. Tezin Amacı ve Önemi	1
1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	2
2. TÜRK EDEBİYATINDA İNŞÂ- MÜNŞEÂT GELENEĞİ.....	3
2.1. İnşâ ve Münşeât	3
2.2. Tarihi Gelişim.....	7
3. MEHMED NÜZHET'İN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	11
3.1. Hayatı.....	11
3.2. Edebi Kişiliği ve Eserleri.....	12
4. MU'ADDİLÜ'L-İMLÂ VE MÜKEMMİLÜ' L-İNŞÂ.....	16
4.1. Eserin Muhtevası	16
4.2. Metnin Hazırlanmasında Dikkat Edilen Hususlar	26
4.3. Transkripsiyon Alfabetesi.....	27
4.4. Çeviri Yazılı Metin	28
5. SONUÇ	55
KAYNAKÇA.....	57
EKLER	59
EK-1. Eserin Kapağı	59
EK-2. Eserin İlk Sayfası	60
EK-3. Eserin " Üslûb-ı cedîd üzere ta'rîf-i belâgat" kısmından bir sayfa.....	61
EK-4. Eserin "Tercüme" kısmının ilk sayfası.....	62
EK-5. Eserin son sayfası	63
ÖZ GEÇMİŞ.....	64

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
AÜ : Ankara Üniversitesi
bk. : Bakınız
C. : Cilt
Haz. : Hazırlayan
İÜ : İnönü Üniversitesi
s. : Sayfa
s.s. : Sayfadan sayfaya
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
Yay. : Yayınları
YY. : Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi

Bugün geçmişte yazılmış bir eseri okuyabilmemiz, Osmanlı Türkçesi alfabesinden Latin alfabesine geçmemiz nedeniyle oldukça güçleşmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin çoğunlukla sanatlı bir şekilde kullanıldığı eserleri okuyabilenler azınlıktadır. Bu metinler, genellikle klâsik edebiyat alanında çalışma yapan araştırmacılar ve uzmanlaşmış kişiler tarafından okunabilir hâle gelmiştir. Tez çalışması olarak ele aldığımız eser ve bu şekilde kaleme alınan diğer birçok eser araştırma yapanlar tarafından gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Bizi bu araştırmaya yönlendiren husus, klasik Türk edebiyatına ait bir eseri araştırmacıların ilgi ve dikkatlerine sunup merak edenlerin rahatlıkla erişimini sağlamaktır.

1.2. Tezin Amacı ve Önemi

Türklerin, İslâmı kabul etmesiyle yalnız dinî hayatlarında değişiklik olmamış, etkileşimler sonucunda siyasi ve sosyolojik olarak toplumsal hayatlarına sirayet eden köklü değişimler olmuştur. Edebiyatımız da bu yönde değişmiş olup özellikle Arap ve Fars edebiyatının etkisiyle pek çok yeni tür görülmeye başlanmıştır. Münşeât türü eserlerin de böyle bir etkileşim sonucu edebiyatımıza XIV-XV. asırlarda girdiği görülmüştür.

Yapılan araştırmalar sonucunda incelenen pek çok münşeâta rastlanmıştır. Münşeâtlar; tarihî, edebî ve didaktik olarak tasnif edilmiş olup her asırda yazılmış olduklarını ve üzerlerine araştırmalar yapıldığını görmekteyiz. Ancak XIX. asırda kaleme alınan münşeâtlar üzerine yapılmış çalışmaların sayısının az olduğu görülmüş olup Mehmed Nüzhet'in Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ adlı didaktik münşeâtını günümüz alfabesiyle okuyup çeviri yazılı metin halini değerli araştırmacılarına ve edebiyatla ilgilenen uzman kişilerin yararlanabileceği bir hâle getirmeye çalıştık. Osmanlı Türkçesinin yapısını ve edebiyatımızın zenginliğini, kâtip olmak isteyen kişilerde olması gereken özellikleri barındıran eser, dönemin eğitim anlayışına ışık tutmuş olup pek çok insana yol gösterici bir kaynak niteliği taşımaktadır. Çalışmamıza konu olan eserle birlikte kültür ve edebiyatımıza mütevazı da olsa bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ adlı eserin eski harfli olarak basılmış nüshası; İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Müellifi Mehmed Nüzhet'tir. Araştırmanın kapsamını eserin günümüz harflerine çevrilmesi ile beraber yazarının hayatı, edebi kişiliği ve eserleri, Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ'nın muhtevası, inşâ ve münşeât terimleriyle ilgili bilgiler ve münşeâtların edebiyatımızdaki tarihi gelişimi gibi hususlar oluşturmaktadır. Eserle ilgili çalışmamız, matbu nüshanın 1 ile 58. sayfalar arasını kapsamaktadır. Daha sonraki sayfalar Farsça yazılmış ve Farsça dilbilgisi kurallarını, vezinleri, Farsça fiil çekimleri ve zamanları içerdiklerinden tez kapsamına dâhil edilmemiştir.

Çalışmamız Giriş ile dört bölümden ve sonuçtan oluşmaktadır. İkinci bölümde; Türk edebiyatında inşâ-münşeât geleneğine değinilmiştir. Bu terimlerin ışığında belâgat, münşî ve kâtip terimlerinin anlamlarına değinilerek eserin içeriğini destekleyip zenginleştirmek amaçlanmıştır. Daha sonrasında tarihi gelişim ile klasik Türk edebiyatına münşeât geleneğinin hangi süreçler doğrultusunda bir tür olarak girdiği açıklanmış ve didaktik münşeâtlarla XIX. asırda eğitim ve edebiyat sahasında yapılan yeniliklerle ortaya konan münşeâtlardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde; Mehmed Nüzhet'in hayatı, edebi kişiliği ve diğer eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Araştırmamızın dördüncü bölümü, Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ'nın muhtevası ile başlamaktadır. Diğer alt başlıkta "Metnin Hazırlanmasında Dikkat Edilen Hususlar"a yer verilmiştir. Dördüncü bölümün sonunda transkripsiyon alfabeti verildikten sonra eserin çeviri yazılı metni verilmiştir. Araştırmanın son bölümünde Sonuç bulunmaktadır. Yapılan çalışmayla ilgili kaynak araştırması titizlikle yürütülmüş olup tezin uygunluğuna bağlı olarak inşâ, kitâbet, belâgat gibi ilimlerle ilgili önemli kaynaklar temel alınmıştır.

2. TÜRK EDEBİYATINDA İNŞÂ- MÜNŞEÂT GELENEĞİ

2.1. İnşâ ve Münşeât

Klâsik Türk Edebiyatı için münşeâtlar ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü, münşeâtlar salt bilgi değil o bilgilere dair örnekleri ve açıklamaları da içinde barındırabilmektedir. Münşeâtlar yazıldıkları dönemde ilgi görmüş; sosyolojik, siyasî, edebî ve tarihî bilgileri ihtiva etmeleri bakımından önem arz etmektedir. İncelemiş olduğumuz eserde kâtiplik mesleği ile ilgili pek çok bilgi bulunmakla birlikte nesir yazmanın önemi gibi konuları da barındırmaktadır.

Metnin incelemesinden önce bazı kavramlara değinmekte yarar vardır. Muhtevasını ve çeviri yazılı metin hâlini verdiğimiz eserde özellikle üzerinde durulan inşâ, kâtip ve belâgat gibi kavramların anlamlarını önceden vermemiz yazarın anlatımını destekleyecektir.

İnşâ kelimesi Arapça neş'et kelimesinden türemiş olup "*yapma, vücuda getirme*" anlamlarına gelmektedir.¹ "Daha sonra "*yazmak, yazma sanatı ve kompozisyon*" gibi anlamlar kazanarak zaman içerisinde resmî ve özel yazışmaların belirli usule göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını ifade eden bir terim haline gelmiştir."² Nesir yazanlara *nâsir* denilirken inşânın zamanla düz yazıdaki kudreti ve mahareti ifade etmesiyle *nâsirler, münşî* olarak adlandırılmışlardır.³ İnşâ sanatının temelleri, Hz.Muhammed'in devrine tekabül etmektedir.⁴ O dönemde devlet adamlarına ya da başka şahıslara yazılmış mektuplarla inşâ sanatının kuralları ortaya çıkmıştır. Başta sadece iletişim amacıyla basit bir üslup ve muhteva ile ele alınan mektuplar zamanla sanatlı söz söyleyebilmeye olanak sağlamış, bir tür halinide almıştır.

Bu şekilde gelişen inşâ sanatı önce Fars edebiyatında kendini göstermiş, yazarların etkileşimi sonucu Türk edebiyatında da ortaya çıkmaya başlamıştır. Fars edebiyatında inşâ ile ilgili düzenlenen risalelerde Arap edebiyatının etkisi yadsınamaz. İlk başlarda yapılan çalışmaların Arapça olması sebebiyle Fars dili ve kültüründe inşâ sanatının ortaya çıkışı gecikmiştir.

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Akçağ yay, Ankara 2019, s.177.

² İsmail Durmuş, "İnşâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.341.

³ Hasan Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2015, s.1.

⁴ Osman Keskiner, "Arap Edebiyatında İnşâ ve Rasulullah (S.a.v.)'in Mektuplarında Kur'an-ı Kerim'in Etkisi", *OMÜİFD*, S.43, 2017. s.171.

Her ne kadar Klâsik Türk Edebiyatı nazım ağırlıklı da olsa, şair ve yazarlarımız nesirden uzak kalamayıp süslü, sanatlı mensur eserler ortaya koymaya özen göstermişlerdir. Böylelikle yukarıda belirttiğimiz gibi inşâ bir sanat disiplini hâline gelmiş olup buna ilmü'l-inşâ, bu kaidelere uygun olarak kaleme alınmış metinlerin toplandığı eserlere de *münşeât* denilmiştir.

Münşeât kelimesi Arapça inşâ masterından türemiş olup inşâ ilminin kurallarına uygun bir biçimde yazılmış olan metinlerin genel adı olmuştur. "Ayrıca inşâ ilmiyle ilgili öğretici bilgilerin yer aldığı, süslü ve sanatlı inşâ örneklerinin, daha ziyade mektup türü güzel yazıların yer aldığı kitap ve mecmualar demektir."⁵ İnşâ teriminin tanımındaki çeşitlilik, münşeât teriminin anlamlandırılmasında da yaşanmaktadır. "Bazı araştırmacılar, münşeâtın tarifini verirken kaynaklardaki hem münşîyane yazılmış yazılara ve mektuplara hem de münşîyane yazılmış yazıların ve mektupların bulunduğu mecmuaya bu adın verildiğine dair kayıtları aynen aktarmışlardır."⁶

Önceleri daha çok resmî yazışmalar, şair ve sanatçıların kaleme almış olduğu süslü nesir olarak görülse de Tanzimat'tan sonra yazı yazmayı öğreten ders kitaplarının adı olmaya başlayarak didaktik yönü ağır basmıştır. Münşeâtlar; talimî, tarihî ve edebî olarak tasnif edilmişse de yazıldıkları yüzyıllara göre tasnif edilmeleri de mümkündür. Ayrıca müellifi belli olan ya da müellifi belli olmayan şekilde de tasnif edilmiştir.⁷ İnşâ disiplinine uygun bir şekilde münşeât yazabilmenin belirli kaidelere uygun olması gerekmektedir. Bu kurallar çerçevesinde kaleme alınan cümlelerin bedî bir şekilde olması gerektiğinden belâgatın önemi oldukça fazladır.

Belâgat "merâmın hüsn(güzel) söz ile düzgün ve musanna" sözlerle ifadesi anlamındadır. ⁸ İlim olarak; "*Dilbilgisi kurallarına göre doğru ve fasih olan bir sözün, maksat, zaman ve muhataba uygun olarak bedî bir şekilde incelenmesine belâgat adı verilir.*"⁹ İnsanoğlu var olduğu günden beri kendini söz ile ifade etmeye çalışmıştır. Söz ile muhataba aktarılan konuşma ya da bilgiler zamanla unutulacağı için etkili ve akılda kalıcı cümleler kurmak önem kazanmıştır. Güzel söz söyleme ve bunu sanatlı bir şekilde yazıya dökmek ilk başta bir ilim hâlini almasa da Araplarda

⁵ Halil İbrahim Haksever, *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeati*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1995, s.16.

⁶ Hasan Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2015, s.247.

⁷ Halil İbrahim Haksever, *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeati*, Doktora Tezi.

⁸ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Akçağ yay., s.301.

⁹ Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, Dergâh Yay., İstanbul 2014, s.13

İslâmiyet'ten önceki döneme kadar uzanan bir geçmişi vardır. Hulusi Kılıç belâgat ilminin oluşum ve gelişim sürecini dört döneme ayırmıştır. Birinci dönem *nüve*, ikinci dönem *teşekkül*, üçüncü dönem *duraklama* ve dördüncü dönem olarak tasnif etmiştir.¹⁰

İslâmiyet öncesi dönemlerde de insanlar güzel sözler söyleyip şiir yazmışlardı. Kur'ân-ı Kerim'in indirilişinden sonra kelâm ve tefsir çalışmalarının ışığında belâgat ilminden yararlanılmıştır.¹¹ Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra *sanatlı-düzgün söz söylemek* anlamına gelen belâgat, Klâsik Türk edebiyatında önem kazanmıştır. Bu yönde yapılan çalışmalar edebiyatımıza ait olmasa da "*Zemahşerî, Teftâzânî gibi Arap belâgati sahasında eser vermiş büyük yazarlar Türk'tür.*"¹² Belâgat ilmi ile ilgili eserlerin çoğu Arap edebiyatından çıkmış olsa da her medeniyette geçerli, özgün bir ilim olarak görülmüştür.

*Kâtip "yazan, yazıcı," demektir.*¹³ "*Kitâbet işiyle uğraşanlardan kelâmın telifi ve mânânın tertibiyle ilgilenenlere "inşâ kâtibi" denilmektedir.*"¹⁴ Yani edebî açıdan kâtip; inşâ ve kitâbet ilimlerine hâkim, yazı yazmada belirli bir seviyeye ulaşmış, ilmin kaidelerine riayet ederek yazıcılık görevini yerine getiren kimselerdir. Kâtiplik mesleğinin tarihi, İslam dünyasında Hz. Peygamber döneminden başlamaktadır. Bilginin ve gelen vahyin yazı ile muhafaza edilmesi ve önemli şahıslara gönderilecek mektupların yazımı için Hz. Peygamber tarafından kâtipler görevlendirilmiştir.¹⁵ Kâtiplik ile ilgili birçok kapsamlı eser kaleme alınmıştır. Ancak ilk olarak, İbn Kuteybe (ö.276/889), *Edebü'l-kâtib* adlı eseri yazmıştır. Bu kitap kâtiplikle ilgili o zamana kadar ortaya çıkmış en hacimli eser niteliğindedir. Edebü'l-kâtib; kelimelerin doğru ve yanlış kullanımıyla ilgili bilgileri, kâtiplerin doğru yazma ve konuşma becerilerine sahip olmaları gerektiğini, yeni kelime türetebilmeyi ve fiillerin kazandıkları farklı anlamları içinde bulunduran bir eserdir.¹⁶ Mehmed Nüzhet, *Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ*'da "Her yazdığı şeyden vardığı mahalde bi's-

¹⁰ Hulusi Kılıç, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.380.

¹¹ Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, Dergâh Yayınları, 2007, s.s.15-16.

¹² Kazım Yetiş, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992. s.384.

¹³ Ferit Devellioğlu, *Lügât*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012, s.570.

¹⁴ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Kâtip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s.49.

¹⁵ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Kâtip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s.49.

¹⁶ Zülfikar Tüccar, "Edebü'l-Kâtip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.410.

suhüle istihrâc-ı me'âl olunan âdeme kâtib" denir.¹⁷ demektedir. Yani kâtip yazdığı şeyden kolaylıkla anlam çıkarmalı ve ustalıkla bunu aktarmalıdır. XIX. asırdan itibaren yazışma ile ilgili az bir bilgisi olan devlet görevlilerine kâtip adının verilmeye başlandığı görülmektedir.¹⁸ Kâtip, bir mektubu kaleme almaya başladığında ilk başta muhtevaya uygun bir başlangıç yapmalıdır. Yazılan mektup eğer "didaktik" bir üslup kaygısı taşııyorsa "hitap" ya da "cevap" mektubudur. Kendisine gönderilen kişinin unvan ve makamına uygun şekilde kâtip mektubunu kaleme alır.

Münşî, "bir maddeyi nesren ve mükemmel kaleme almaya muktedir âdem" anlamına gelmektedir.¹⁹ Münşî; inşâ tekniğine uygun yazılar yazabilen usta kişilerdir. Kâtibin kendi edebiyatının kurallarına göre yazı yazması yeterli görülürken münşînin her bilimle ilgili yeterli bilgi birikimine sahip olması gerekmektedir. *"İyi bir münşînin edebî ilimleri ve sanatları çok iyi bilmesi, Arapça ve Farsçaya vâkıf olması, birçok âyet, hadis ve hikmetli meseller ile beraber meşhur şiir ve beyitleri ezbere bilmesi ve bunları yerli yerince kullanabilmesi gerekmektedir."*²⁰ Miftahü'l-belâga adlı esere göre münşî; inşâ eden ve bülegâ terkiplerini çok inceleyerek beğenilen şekilde edâ eyleyen kimseler olarak anlatılmıştır.²¹ Mu'addilü'l-İmlâ'da, *"kâffe-i ulûm u fûnûn üzre idâre-i lisân u mübâdele-i efkâr melekisini ve her fende telîf-i kitâb ibtidârını hâiz olan zâta münşî dinilir."*²² cümlesi ile münşînin tanımını yapmış, kâtip ile arasındaki farkları ortaya koymuştur. Ayrıca metinde münşî, kâtip ve yazıcı kavramları ayrı ayrı açıklanmış ve aralarında farklar olduğu ortaya konmuştur.

Bu kavramlar münşeât metinleri için önemli terimlerdir. Kavramlar zaman içerisinde ilk anlamlarının dışında kullanılarak anlam genişliği kazanmışlardır. Bu değerlendirmeler sonucunda; inşâ ilmiyle ilgili kaleme alınan eserleri yazan müellif veya sanatçıların alelade kimseler olmadığı ve belirli seviyede meziyetlere sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır.

¹⁷ Mehmet Nüzhet, *Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ*, Ceride-i Askeriyye Matbaası, H.1302/1885. s.19.

¹⁸ Hasan Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ* s.253.

¹⁹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*. s.1416.

²⁰ Bekir Kütükoğlu, "Münşeât Mecmualarının Osmanlı Diplomatîği Bakımından Ehemmiyeti", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri (30 Nisan- 2 Mayıs)*, İstanbul 1998, s.171.

²¹ Fatih Ülken, *İsmâil-i Ankaravî'nin Miftahü'l-Belâga ve Mısbâhü'l-Fesâha'sındaki İstılahlar*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.9, S.43, Nisan 2016, s.474.

²² Mehmet Nüzhet, *Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ*, s.19.

2.2. Tarihi Gelişim

Türklerin, Müslümanlığı kabul etmesiyle ilk dönemlerde Arapça dinî kitaplar Türkçeye çevrilmeye başlanmıştır. Daha sonra Farsçadan da çevirilerin gerçekleşmesiyle Arapça ve Farsça'nın Türk edebiyatı üzerindeki etkisi artmıştır. “Anadolu Selçukluları devrinde Farsça yazılmış dinî eserlerin bu dönemde Türkçeye çevrildiği veya Türkçe benzerlerinin yazıldığı gibi Farsça inşâ eserlerinin benzerleri de Türkçe olarak yazılmaya başlanmıştır.”²³ . Osmanlıların 1453 İstanbul'un fethine kadar Anadolu birliğini sağlamak için yaptığı savaşların neticesinde edebî kültür ortamının oluşması gecikmiştir. Yazılan eserlerin bir arada bulunabilmesi bu sebeple pek mümkün olmamış, elde olan yazılı kaynakların muhafaza edilmesi güçleşmiştir. Daha sonraki dönemde Osmanlı devletinin fethettiği yerler genişlemiş ve birçok kültürü bir arada barındıran bir imparatorluk halini almıştır. Bu süreçte Türk şair ve yazarlar, Türkçeyi edebî açıdan yeterli görmemeye başlamış böylece eğitim için Doğu'ya ve Batı'ya gitmişlerdir. İran'a giden şairler İslam ile mezc olmuş bir kültürü benimseyerek geri dönmüşlerdir. Edindikleri bilgi ve birikimlerini hünelerini göstermek için kullanan sanatçılar, zamanla daha sanatlı ve ağır bir dille yazılmış nesir ve nazım eserlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Münşeât bu vesile ile Türk edebiyatına giren pek çok edebî türden biridir.

Münşeâtlar, edebiyatımızda ve sosyal hayatımızda kullandığımız değişik türdeki mektuplardan oluşmaktadır. Bu eserlerde; Bayram ve yılbaşı tebrikleri, tehniyet-nâmeler, tebrik-nâmeler, taziye-nâmeler, teşekkür-nâmeler, tâ'zîr-nâmeler, talep mektupları, fetih-nâmeler, padişah beratları, senetler, poliçeler, her türlü ticârî ilanlar, aile-arkadaş mektupları gibi birçok mektup türü vardır. Münşeâtlar; tâlimî, tarihî ve edebî olarak üç kısımda ele alınabileceği gibi farklı şekilde de tasnif edilmiştir.²⁴

Münşeât türü eserler Türk edebiyatında XIV. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. XIV-XV. yüzyılın en büyük şairlerinden olan Ahmed-i Dâî, *Teressül* adlı eseriyle bilinen ilk münşeâtı yazmıştır. “15. yüzyılın başlarında yazıldığı düşünülen Teressül, kişiler ve makamlar arası yazışma konusunda münşeât kitaplarında kuralları ve örnekleri çokça görülen ilk bilgileri ihtiva etmektedir.”²⁵ Mektuplar zamanla şairlerin

²³ Hasan Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ*, s.46.

²⁴ Mustafa İsmet Uzun, “Münşeât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.18.

²⁵ Halil İbrahim Haksever, “Ahmed-i Dâînin Teressülü”, *Turkish Studies*, S.6/1, 2011, s.1266.

hünerlerini göstermeleri şeklinde, resmî ve şahsi yazışmaların dışında da kullanılmaya başlanan bir tür olmuştur. XV. yy'da kaleme alınan münşeâtlar daha çok kâtipliğe yeni başlayanlara kılavuz niteliği taşımaktadır. Sonraki dönemlerde ise, genellikle mektup örnekleri bir araya getirilerek oluşturulan daha çok münşeât ve münşeât mecmuları adı verilen eserler düzenlenmiştir. Bu sanatlı nesrin kullanılmasında Osmanlı Devleti'nin yükselişiyle dilin zenginleşmesi doğru orantılıdır. Büyük Selçuklu Devleti döneminde Türkçe yazma ve konuşma tutkusu savunulmuşsa da Osmanlı döneminde –özellikle XV.yy.dan itibaren- sade Türkçe eserler kaleme alma önceliği azalmış, Farsça ve Arapça kelimelerin kullanımı çoğalmıştır. Bu sebeple, inşâ tarzıyla yazılı, halkın kolaylıkla anlayamayacağı ağırlı ve ağır bir üslupla yazılan eserler ortaya çıkmıştır.

Münşeât türü eserlerin sayısı özellikle XVI. yüzyıldan itibaren artarak devam etmiştir. “Münşeât türünün en atılım kaydettiği dönem XVII. yüzyıldır.”²⁶. Divan şairlerinin zamanla anlaşılabilir bulunması ve şiirlerin *monoton* olarak görülmesiyle münşeât türüne rağbet artmıştır. Nev'îzâde Atâ'î, Veysî, Nergisî ve Nâbî gibi sanatçıların sayesinde özellikle Veysî ve Nergisî'nin yazmış olduğu münşeâtlarla estetik nesir üslubu doruk noktasına ulaşmıştır.²⁷XIX. yüzyıla bakıldığında Osmanlı'nın zayıflaması edebiyat sahasına da yansımış ve bu süreçten sonra Klâsik edebiyatın etkileri azalmıştır. Batı'ya giden âlim ve sanatçıların edebiyatımıza getirdiği yeniliklere karşılık eski usûl ile yetişen yazarlarımızın yazmış olduğu eserlerle bir geçiş dönemi başlamıştır. Divân edebiyatına yeni bir hamle kazandıracak bir girişim denenmiş, bunun sonucunda nesir dilinde anlaşılır olma tarzı benimsenmiştir. Bu sebeple XIX. yüzyılda daha çok nesir dili ön plana çıkmış böylece münşeât ve inşâ kitaplarına fazlaca önem verilmiştir.

Öğretici amaçla tertip edilen münşeâtlara didaktik münşeâtlar denilmektedir. Bu münşeât türünde, inşâ ilmi kaideleri ile bilgi ve örneklerin yanı sıra fesahât, belâgat kaidelerinden de bahsedilmiştir. Nazarî bilgilerin az ya da hiç verilmediği ancak yazışma örnekleriyle bu sanata örnek olma gayesi taşıyan metinleri de kısmen didaktik münşeât olarak görmemiz mümkündür. Anadolu'da yazılan ilk münşeât örneğimiz olan Teressül'den sonra edebiyatımızda birçok didaktik münşeât kaleme

²⁶ Suat Donuk, “Nev'îzâde Atâ'î'nin Münşe'ât'ında Bulunmayan Mektupları ve Bu Mektuplardan Hareketle 17. yüzyıl Osmanlı İlimiyesi Hakkında Tespitler”, *Jurnal of Turkish Language and Literature*, S. 6/2, Bahar 2020, s.159.

²⁷ Hasan Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ*, s.115.

alınmıştır. Yahya bin Mehmed el-Katib tarafından XV. yüzyılda yazılmış olan Menahicü'l-İnşâ'nın (1479) ilk bölümünde inşâ kaidelerinden bahsedilmiş olup daha sonraki bölümlerde mektup girişlerinin nasıl olması gerektiği üstünde durulmuştur. Hulasa-i İnşâ'da kâtiplik ve kitâbet ile ilgili bilgiler verilirken, Behçetü'l-İnşâ'da inşâ hakkında bilgiler verilmiştir. XIX.yüzyıl sonlarında Mehmed Sadık Rıfat'ın kaleme aldığı Gülbün-i İnşâ'da çeşitli lakap ve tabirler sıralanarak bunların mektuplarda nasıl kullanılması gerektiği gösterilmiştir.²⁸

XV. asırdan itibaren edebiyatımızda kaleme alınmış münşeâtların çoğu kişiye veya bir makama yazılmış mektup türlerini içermektedir. Tanzimat'tan sonra bu durum tam tersine dönmüş ve neşredilmiş inşâ kitaplarına ihtiyaç artmış, orta öğretim kurumlarında inşâ ve usûl dersleri verilmeye başlanmıştır. Bunun sebebi standart tahsilin yaygınlaşması, rüşdiye ve idadilerin ülke sathına yayılması olarak görülmüştür.²⁹

Yazma eğitiminin gelişmesinde belâgat önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi; belâgat yalnız güzel söz söylemek değil aynı zamanda güzel söz olarak nitelendirilen şeyi iyi bir şekilde öğrenip yazabilmeyi de kapsamaktadır. “Bu anlayışta yazma dersi, ilmî bir çalışmadan çok bir sanat olarak kabul edilir.”³⁰ Kişinin gençlikten itibaren güzel söz söyleyebilme, öğrendiklerini yazabilme, bir kişi veya kuruma nasıl hitap edebileceğini öğrenmesi hedeflenmiştir.

XIX. yy'da inşâ ve usûl-i kitâbet dersleri için basılmış kitapların tarihine bakıldığında ilk başlarda münşeât, inşâ başlıklarının kullanıldığı görülmüş olup buna Fâik Reşad'ın Mükemmel İnşâ (1891/ h.1308), Manastırlı Mehmed Rif'at'ın Kavâ'id-i İlm-i İnşâ (1891/h.1308), Mehmed Fuad'ın Usûl-i Kitâbet ve İnşâ (1911/ h.1329) adlı çalışmalarını örnek olarak gösterebiliriz. Fâik Reşad'ın kitâbet ilmine dair yazmış olduğu eserler o dönem çok fazla rağbet görmüş ve benzerlerinden üstün bulunduğu defalarca basılmıştır.³¹ Osmanlı döneminin en önemli iletişim aracı olarak görülen mektup, zamanla bir sanat halini almış o dönemde; Mehmet İhsan (*Mektûbatü'l-Etfâl*), Ahmed Râsim (*İlâveli Hazine-i Mekâtib Yahut Mükemmel*

²⁸ Halil İbrahim Haksever, *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeati*, s.s.245-248.

²⁹ Ersin Özarslan, “Harf İnkılabından Önce Neşredilmiş Türçe İnşâ, Kitâbet ve Münşeât Kitapları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.34, Erzurum 2007, s.65.

³⁰ Celile Ökten, “Yazma Dersinin Serüveni: İnşâdan Kompozisyona”, *Türkiyat Mecmuası*, C.23/Bahar, 2013, s.23.

³¹ Fâik Reşad (Hazırlayan: Ramazan Ekinci), *Eslâf-Terâcim-i Ahvâl- Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir*, DBY Yay. İstanbul 2019, s.26.

Münşeât) gibi yazarlar mektup yazımıyla ilgili eserler kaleme almışlardır. Yazarlar tarafından hazırlanan kitaplarda; mektup örnekleri verilmesi yanında konu ile ilgili örnek metin, hikâye veya ilave bilgiler verilerek edebiyat öğretimi gayesi benimsenmiştir. Bunların önemli bir çoğunluğu çeşitli yazarların eserlerinden derleme yapılarak oluşturulmuştur.

Sonuç olarak münşeâtlar edebiyatımızın her dönemine ışık tutmuş bir kaynak niteliği taşımaktadır. Osmanlı devletinin gelişmesi, büyümesi ve daha sonraki süreçleri yalnız sosyo-ekonomik hayatı değil, edebiyatımızı da etkilemiştir. Bu sebeple var olan edebî türlerimiz de değişime ayak uydurmuştur. Klâsik edebiyatımıza münşeâtın girmesiyle oluşan ortamda ilk başta didaktik türde kaleme alınmış münşeâtlara rastlamakla birlikte daha sonra edebî yönü ağır basan münşeâtlar yazılmıştır. Edebiyatımızın ilgi ve ihtiyaçlarında göre XVIII. yüzyıldan sonra daha çok süslü nesir örneği olan münşeâtlar yerini yeniden didaktik yönü ağır basan münşeâtlara bırakmıştır. Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren yazılan münşeât eserlerinin didaktik yönünün ağır basması, o dönemde yazma ve usûl derslerine verilen önem ve ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Harf İnkılabı'na (1 Kasım 1928) kadar gelinen sürede neşredilmiş birçok münşeât eserleri bulunmaktadır. Ancak, eserler üzerinde yapılan çalışmalar sınırlıdır.

3. MEHMED NÜZHET'İN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

3.1. Hayatı

Tezkire-i Fatin'e göre Mehmed Nüzhet 1828 (h.1244) yılında İstanbul'da doğmuştur. Bursalı Mehmed Tâhir'e göre doğum tarihi verilmemiş olup aslen Kırım kökenli olduğu belirtilmiştir.³² İki oğlu ve büyük kardeşi olduğu bilinmektedir. Nüzhet'in şehir emiri vüzerasından olan büyük oğlu İsmail Rıdvan Paşa³³, küçük oğlu da birinci Ferik Reşid Paşadır.³⁴

Mehmed Nüzhet'in, devletin birçok kademelerinde görev yapmış, Türkçe, Arapça ve Farsça olarak üç dilde nazım ve nesir yazmada usta bir şair olduğu bilinmektedir. Harbiye mektebinde bulunduktan sonra 1845 yılında Maliye Mektubî Odasına girdi. Kısa bir süreliğine Ceride-i Havadis kâtibi ve Mektubî-seraskeri muavini olmuştur.

“Büyük kardeşi Müşir Sefvet Paşanın başkanlığında 1865'te (Receb 1282 h.) yılında Maârif Nezâreti Mektubçuluğuna yani özel kalem müdürlüğüne, 1871'de (1288 h.) Matbaa-i Âmire Müdürlüğüne, 1873'de (Safer 1290 h.) Matbûât Müdürlüğüne tayin edilmiş, Ülâ sınıf-ı sânisî rütbesi verilmiş ve 1876'da (Cümâde'l-âhire 1293 h.) Mâliye Nezâreti'nde Vâridât-ı Uşriye Komisyonu Azalığı'na atanmıştır.”³⁵ Bursalı Mehmed Tahir'in belirttiğine göre; Matbû'at Müdürü gibi birçok önemli görevlerde çalışan Mehmed Nüzhet, 1887 (1304 h.) tarihinde Sivas'ta vefât etmiştir. 1887'de devlet dairesi civarındaki kabristana defnedilmiş, mezar taşında şu kitâbe yazılıdır: “Kudemâ-yi bendegân-ı Saltanat-ı Seniyyeden şâir-i nâdirü'l-emsâl ve hâiz-i fazl ü kemâl esbak Matbuât müdürü olub Sivas'da ikmal-i hayatı müsteâr eden seza-yı rahmet-i Rahman Es-seyyid Mehmed Nüzhet Efendi'nin rûh-ı pür-fütûhuna fatihâ N1304”³⁶ Mehmed Nüzhet'in hayatı ve edebi kişiliğiyle ilgili ayrıntılı bir çalışma Maksud Belen tarafından doktora tezi olarak yapılmıştır.

³² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Mü'ellifleri*, Hazırlayan Mehmet Sarı, Kültür Bakanlığı/1155 Kaynak Eserler/41, s.22

³³ “1906 (27 Muharrem 1324) da Göztepe istasyonunda şahsi garaz suikast ile katlolunan”, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, C.2, İstanbul 1969. s.1268.

³⁴ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, s.22, 1969.

³⁵ Belen Maksut, *Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.37, İzmir 2010.

³⁶ Belen Maksut, *Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.50.

3.2. Edebi Kişiliği ve Eserleri

Osmanlı Devleti'nde II.Mahmud(1808-1839)'un tahta çıkmasıyla her alanda klâsik düzenin sona erdiği ve eski müesseselerin kaldırıldığı bir düzene adım atılmıştır.³⁷ 1839 yılında başlayan Tanzimat İnkılâbı ile de bu yeni düzen kendini hissettirmiştir. Batı hayatının özellikleri taklit ve moda adı altında gündelik yaşama, doğal olarak edebiyatımıza da yansımıştır. Bundan dolayı devletin yapmış olduğu siyasi ve sosyolojik çalışmalar hem edebiyatımızı hem de Nüzhet'i ve buna bağlı olarak yaptığı çalışmaları da etkilemiştir. Nüzhet'in ise başlıca beslendiği kaynakların başında elbette Klâsik Edebiyat gelmektedir. Yenileşmenin etkisiyle oluşan ortamda Nüzhet, hem eski hem yeni arasında köprü durumunda olan kişilerdendir. Yazmış olduğu eserlerin içeriğine baktığımızda Klâsik edebiyattan beslendiği aynı zamanda çağın gereksinimlerine de ayak uydurduğu görülmektedir. İncelediğimiz eserinde, kâtiplik ve buna bağlı olarak gençlerin nasıl yetiştirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Batı hayranlığı duymayan ancak Batı'yı yakından takip ederek kendi edebiyatımızdaki eksikleri tamamlayıp anlatmaya çalışan özüne bağlı bir sanatçıdır. Edebiyatımıza yöneltilmiş olan “Batı'ya hayranlık ve taklit” etkilerinden eserlerinde bahsedip ayrıca Batı'ya yönelim gösteren yazarları da eleştirmiştir.

Mehmed Nüzhet, yaptığı çalışmalarla nesir alanında birçok öğrenci yetişmesine imkân sağlamıştır. Çalıştığı sayısız görevlerle birlikte bilgi birikimi elde etmiş, aynı zamanda eserler kaleme alarak edebiyatımıza kazandırmıştır. Birçok okulda hocalık yaptığı yıllarda yayımlanan eserleri ders kitabı niteliğinden olup öğrencilere okutulmuştur. Ona göre; söyleyiş güzelliği, dilde sıkça kullanılan kelimeleri ve aslında unutulmaya yüz tutmuş kelimeleri güzel ve etkili kullanmak önemlidir. Arapça, Farsça ve Türkçe'yi iyi bilen bir yazardır. İleride inceleyecek olduğumuz metinden hareketle görüyoruz ki Nüzhet, düz yazıyı şiirden daha rahat ve sunuma elverişli olduğu için seçmiştir. Ona göre; şiir çok fazla kafa yorulması gereken, hayali şeyleri düşünmeye çok fazla zorlayan bir sanattır. "şâ'ir derece-i vüs'at-ı karîhası ve cevdet-i fikr ü nazarı nisbetinde maḥşûl-i tabî'atını meydâna koyup zihnini ḥayâlâtdan başka bir şeye şarf eylemeyeceğine ve farâziyyât u ḥayâlâtıñ ise intihâsı bulunmayacağına mebnî ḥayâlât-ı zihniyyesini taşavvur

³⁷ Mustafa İsen, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2012, s.155

eylediği dereceye îşâlde o kadar zahmet çekmeyeceği tebeyyün ider."³⁸ Bilinen birkaç şiirinden başka çoğu eserini mensur olarak kaleme almıştır.

Bilinen eserleri:

Muğni'l-Küttâb

Muğni'l-Küttâb, muhasebe tarihi ve edebiyat kâideleri açısından önemli bir eserdir. Eser, Süleymâniye Kütüphanesi Zühtü Bey Bölümü'nde bulunmaktadır. "Ayrıca Muğni'l-Küttâb eserinin Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Reşit Bey Bölümü Yıl 1286, 319 sayfa ve Bağdatlı Vehbi Bölümünde 319 sayfa kayıtlarıyla da bulunduğu belirtilmiştir."³⁹

Eserde belâgat, inşâ ve kitâbet bilgilerinin yanısıra ilm-i hesâb ve defter tutma kuralları verilmiştir. XIX yüzyılda yazılan ilk te'lif Türkçe belâgat kitabı olarak kabul edilir.⁴⁰ Mu'adilü'l İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ adlı eseri gibi Nüzhet bu eserine besmele, Allah'a hamd ve Peygambere salavatla başlamıştır. Osmanlı münşeâtı kurallarını ve bazı mektupları içeren bir eserdir. Oğlunun Kalem okuluna⁴¹ başlamasıyla Nüzhet bunu eserinde anlatmış, eseri baba-oğul arasındaki mektuplaşmalar şeklinde ele almıştır. Eserin edebiyatla ilgili kısmı *Usûl-i İnşâ ve Fenn-i İnşâ* başlıklı bölümle başlar. *İnşâ'ât* başlıklı bölüm ilm-i hesâb ve defter tutmanın kurallarını içerir. Maksud Belen'in yazmış olduğu doktora tezinde eserin metni verilmiş olup yapılan incelemeyle 2019 yılında eser kitap olarak yayımlanmıştır.

Muhtasar Münşeât

Muhtasar Münşeât, "Muğni'l-Küttâb'ın"son bölümünde bulunduğu için yukarda belirttiğimiz gibi ilm-i hesâb ve defter tutma kaidelerini içeren bir eserdir. 128 sayfadan oluşmuş olup farklı sayfa numaralarıyla da ayrıca yer almaktadır. Eser, Risale-i İlm-i Hesab adıyla 1886 (1302) yılında ayrı bir kitap olarak basılmış ve mekteplerde ders kitabı olarakokutulmuştur. 17 yıl sonra da Maarif Nezareti'nin

³⁸ Mehmet Nüzhet, *Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ*, s.19.

³⁹ Maksud Belen, *Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, s. 57.

⁴⁰ Kâzım Yetiş, "Belâgat, Rhetorique ve Edebiyat Nazariyesi Sahasında Türkçe Neşredilmiş Kitapların Açıklamalı Bibliyografyası I.", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten*. Ankara: TDK Basımevi, s.385.

⁴¹ II. Mahmud döneminde (1808-1839) devlet memuru yetiştirmek için kurulan okuldur.

onayıyla okullarda ders kitabı olarak okutulabilir olması, bu eserin o dönemde önemli bir görev görüldüğünün ve öğretici yönünün olduğunun bir göstergesidir.

Eserin ilm-i hesâb bölümü kendi içinde yedi konuya(bâb) ayrılmıştır. Bu bâblarda, sayıların yazılış kâideleri, bölme kuralları, birden dokuza kadar olan sayıların kareleri ve küpleri, toplama, çıkarma kuralları... gibi konuları anlatmıştır.⁴² Yevmiye defterinin anlatıldığı kısımda, gün sonu hesaplamalarıyla yapılmış ya da gözden kaçan yanlışların önüne geçilebileceği anlatılmaktadır.⁴³ Bunun dışında Defter-i kebîr ve Lâhika bölümleri bulunmaktadır.

İzhârü'l-Hak Tercümesi

İzhârü'l-Hak, Rahmetullah el-Hindî (ö.1891) tarafından kaleme alınmış bir eserdir. XIX. Yüzyıl'da İngilizler'in Hindistan'ı işgal etmesi ve bunun neticesinde yapılan dini tartışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır.⁴⁴ Eser giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. Bu önemli eser II. Abdülhamid'in talebi üzerine Mehmed Nüzhet ve (Seyyid) Ömer Fehmi tarafından tercüme edilmiştir. Eserin I. bölümü bulunamamış olup II. Bölüm "İbrâzü'l-Hak", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde, 379 sayfa, 1293, Demirbaş No: 15498-(II) olarak kayıtlıdır.⁴⁵

Kirli Çıkı

Konusu tarihi bir olaya dayanan hikâyeye kitabıdır. 1287 yılında İstanbul'da basılmıştır.⁴⁶ Hâfız (Erzurumlu) İshâk Efendi⁴⁷, yazmış olduğu makalesinde Mehmed Nüzhet'i övgüyle anlatır ve Kirli Çıkı eserinin sadece bir hikâyeden ibaret olmayıp dönemin siyâsî bilgilerini içeren bir hazine olduğundan söz etmiştir.⁴⁸

⁴² Maksud Belen, *Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, s.s.87-86.

⁴³ Ömer Yazan, "Çift Yanlı Kayıt Yöntemini Esas Alan Öncül Bir Eser: Muğni'l-Küttab (1869)'ın Muhasebe Anlayışı ve Saadetname (1306) Vurgusu", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Ocak (16) 2019, s.46.

⁴⁴ Mehmet Aydın, "İzhârü'l-Hak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.507.

⁴⁵ Maksud Belen, *Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, s.93.

⁴⁶ Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü/ Mehmet Nüzhet (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nuzhet-mehmed-nuzhet>) (10.04.2022)

⁴⁷ XIX. Yüzyıl, şair ve yazarlarındandır. Yazmış olduğu makalesini 1893'te İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal Altıncı Belediye Dairesi Müdür muavini görevindeyken kaleme almıştır.

⁴⁸ Maksud Belen, *Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, s.98.

Letâ'ifü'l-Muhâdarât

Eserin adından anlaşılacağı gibi lâtifelerden oluşan yazma bir eserdir. "Yıl 1286, Demirbaş No: 113 kaydıyla Süleymaniye Kütüphanesi, Kadı Burhaneddin Bölümü'nde bulunan "Muğni'l- Küttâb" son sayfası olan 319 ncu sayfasındaki: "Arapça, Farsça ve Fransızca'dan Türkçeye tercüme ettiğim kısa hoş hikâyeleri, bazı vasiyetleri, çeşitli kitaplardan seçtiğim ve az bulunan faydalı örneklerle bilgileri toplamış olduğum ve "Letâifü'l- Muhâdarât" adını verdiğim kitabı, arzu ettiğim basımına izin verilmesi için takdim ediyorum. Eğer uygun görülürse adı geçen kitabın istenen matbaada basımı hakkında bir yazı yazmak fermanı size aittir." notu bu eser hakkında biraz da olsa bilgi vermektedir."⁴⁹ Eser hakkında herhangi bir çalışma yapılmadığı için bilgi kısıtlıdır.

Bilinen diğer eserleri; Phedre Tercimesi⁵⁰ ve Terkıb-i Bend-i Na't-âmîz'dir.⁵¹ Bu eserleriyle ilgili elimizde çalışma bulunmadığından bilgi verilmemiştir.

Mehmed Nüzhet Efendi, Farsça ve Arapça'yı iyi derecede bilen ve kullanan bir yazardır. Yazdığı eserlere bakıldığında halkı eğitmek amacını önceleyerek edebî birikimiyle sağlam bir inşâ ile eserler kaleme almıştır. Çalışmış olduğumuz eseri Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ ile ilgili bilgiler aşağıda verilecektir.

⁴⁹ Maksud Belen, *Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, s.101.

⁵⁰ Maksud Belen, *Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, s.101.

⁵¹ Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü/ Mehmet Nüzhet (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nuzhet-mehmed-nuzhet>) (10.04.2022)

4. MU'ADDİLÜ'L-İMLÂ VE MÜKEMMİLÜ'L-İNŞÂ

4.1. Eserin Muhtevası

Mu'addil; tadil eden, düzelten anlamlarına gelmektedir. Çalışmış olduğumuz eserin başlığı imlayı düzelten ve inşayı mükemmel tamamlayan anlamına gelmektedir. Çalışmamızın bu kısmında eserin muhtevasını, metnin aslına bağlı kalarak var olan başlıklar doğrultusunda aktardık. Eserde; Mukaddime, Makâle-i İstitrâdiye, Üslûb-ı Cedîd üzre Ta'rîf-i Belâgat, Te'yîd-i Makal, İhtâr-ı Mahsus, İ'tirâz, Cevâb, Muhtıra-i Mühimme, Bâb-ı Evvel, Tercüme ve İstitrât başlıkları bulunmaktadır.

Eser; Osmanlı dilinin genel kurallarını içermektedir. Kitâbet ve inşâ ilminin yazıldığı eserde, kâtip, münşî ve yazıcı gibi terimlere yer verilmiştir. Kâtip veya münşî olacak kişilerin önce inşâ ve belâgat ilmini iyi bilmeleri gerektiği dile getirilmiştir. İyi bir kâtibin hangi bilgilere sahip olması gerektiği kısa misallere yer verilerek anlatılmıştır. Ayrıca her gencin okuma-yazma bilmesi gerektiği üzerinde durulmuş daha sonra şiirin tanımı verilmiş ve şiir ile nesir arasındaki mukayeseli görüşlere değinilmiştir. Devamında Farsça'nın dilbilgisi kuralları ve fiil çekimleri yazılmıştır. Yazar Farsça çekimleri yazarken karşılıklarına o kelimelerin Arapça ve Osmanlı Türkçesindeki karşılıklarına da yer vermiştir.

Yazar eserine; Arapça Allah'a hamd, resülüne salavat ile başlamış, kendini saltanat makamının eski katiblerinden Nüzhet olarak tanıtır. Yazar eserinin önsözünde Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ'yı yazma sebebini şöyle bir hikâyeleştirir:

Bir gece elemli ruh haliyle uykuya daldığında kurtuluşa ulaşmak kendisi için bir hayal iken hatiften bir ses duymuş. Bu ses, gereksiz yere neden üzüldüğünü sorup yardımcı dost olarak doğru şeyler yazan kaleminin olduğunu söylemiş. Dünyada kalem ve kâğıt ile bunu tutacak parmak var iken ne diye boş durduğunu da söyleyen bu ses kendisini uyarmış: "Kederli bir halde kalarak yapman gerekeni ihmal etme, kalem tutmaya ve yazı yazmaya kuvvetin yeterken deste deste kalem, tomarla kâğıt bulunmaktadır. Kalem ve kâğıt ne güzel âlettir neden yazmıyorsun?" Şeklinde seslenen kişinin ihtar sesi ile uyanmış, üzüntülü halde susmaktan başka çare görmemiş. Arapça beyitler ile düşünce ve duygularını biraz da kurgulayarak yazan

Nüzhet, hatiften seslenen muhatabının, bu sükutuna rağmen üstelemesiyle üzüntüsü artmış; kalem-yazı teklifine bir kıta ile mukabeleye mecbur olmuş.

Tanrınıñ merhameti bende-i bî-çâresine

Yetişüp şarmaz ise vay yürek yâresine

Silen olmaz gözünün yaşını mahşerde bile

Dâğ-ı dil şaplı kalur şine-i şad-pâresine (s.6)

Nüzhet; padişahın sayesinde görünürde bir derdinin olmadığını ve şikâyet etmeye hakkının bulunmadığını belirtip içindeki bu gizli elemin sebebinin bilmediğini söylemiş. Aslında Nüzhet, hayat gâilesine dalarak kurtuluşa eremeyeceğini düşünmektedir. Uykuda seslenen kişinin mübarek nefesinin tesiriyle bir anda üzerindeki kasvetli hal zail olmuş, aniden bir sürura gark olmuş. İşaret edilen yazı yazma işini icra etmeye hazır olduğunu anlayıp bir teslimiyet gösterince, üzerindeki durgunluk hali kaybolup kabiliyetinde "feyizli bir coşkunkluk" etkisi görülmüş. Nüzhet Türkçe, Farsça, Arapça beyitlerle nazım ve nesir icrasına yönelince rüyada kendini ihtar eden zat, şaşkınlığa düşüp sözünü geri almış; onun şiirlerini ve inşâsını övmek için meşhur Arap yazar ve şairleriyle kıyaslayarak mübalağa ile onlara üstünlüğünü uzun uzun anlatmış. Arap ve Fars tarihinden, Avrupalı ilim adamlarından pek çok örnekler vererek, geçmiş müelliflerin onun çeşitli ilimlere dair yazdıklarını görmeleri halinde yaşayacakları utangaçlı halleri edebî bir üslupla Nüzhet'e bildirerek onu teşvik ve taltif etmiştir. Rüyadaki aynı kişi Nüzhet'e hitaben, "Ey önceki ve sonrakilerin yüzakı olan! Padişahın ulûm ve fûnuna bunca teşvikleri bilinirken, lisan-ı Osmanî'nin kaidelerinin istikmâli, diğer dillerden alınan lügatler, ıstılahlar, kinaye ve tarifatin edebiyat fenlerine tatbiki ile lisanımızın "istimlâk" ettikleri ile beraber kaide-i külliyyesini havi bir eser telifi ve vilayetler arasında teatî edilen yazışmalarda, ülkede tercüme ve telif şeklinde yazılan kitaplarda kişileri geniş lügatlere bakmaya mecbur bırakmayıp kullanılan bilcümle Osmanlı kelimelerini içerecek şekilde bir kitaba ihtiyacımız varken, dostların da itirazları yerinde olup hiç olmazsa bu bir iki kitabı yazmaya kadir iken, sanayiimizin ilerlemesini gerektiren şeylere dair "hikmet-i ameliyye ve tabiiyyeden bazı muhtasar risaleler yazmaktan seni kim men ediyor? Onları yazıp meydana çıkarsan yüce huzurda takdir ve tahsine mazhar olmaz mısın? Mekteplerde okutulmak ve mütalaa olunmak üzere kabul edilmez mi? vs." ifadelerle teklifte bulunmuştur. Nüzhet'e yapılan teklifin zamanı

oldukça manidardır çünkü, o dönemlerde önce II. Mahmud'un emriyle mekteplerde okutulmak üzere Türkçe kitaplar telif ve tercüme edilerek millîleştirilmeye başlanmıştır. II. Mahmud'dan sonra tahta geçen oğlu Abdülmecid, batı etkisiyle oluşan taklid ve hayranlığı önlemek maksadıyla millîleşmeyi destekleyen adımlar atmıştır. Bunun üzerine yazar kendini şöyle bir ölçmüştür. Gaybdan gelen bu sesin kendisine isnat ettiği faziletlere sahip olmadığını düşünmüştür. Yazar rüyasında, bunların istihza olduğunu düşünüp teklife karşı özür dilemiş ise de kabul ettirememiş ve önüne kırtasiye malzemelerini sürmüşler. "Sen hele yazmaya başla, olmazsa vaz geçilir" diyerek Nüzhet'i yazmaya zorlamışlar. Rüya da yapılan bu teklifi çaresiz kabul eden Nüzhet, evinin bir köşesinde yeni yazılmış bir takım kitap ve risalelerin kendi karışık zihni gibi yığılı durduğunu, fakat bunların düzensiz, derme-çatma olup esaslı bir kaideye dayanmadığını fark etmiş. Kendi yazacak olsa onlardan aşağı kalmayacağını hatta daha mükemmelini yazabileceğini düşünmüş. Ondan yazmasını bekledikleri eser Osmanlı dilinin genel kurallarıdır. Önce "kavâid-i külliyye-i Osmaniyye"ye dair yazacağı kitabın dibacesini ve vatanımızda maarifin tam olarak yayılmasını düşünüp memleketin her tarafında özellikle padişahın şehzadeler için kurduğu özel mektepte okutulmak üzere bir kitap hazırlamış. Bu eserde kitâbet, edebiyat ve Osmanlı dilinin kaidelerine dair bir mukaddime ile her türlü "mesalih-i resmiyye ve gayr-i resmiyye"yi içeren beş bölüm, Osmanlı lisanının diğer dillerle mukayese ve muhakemesini şamil bir "hatime" bölümü olmak üzere işbu "mecelle-i nâcîz"i yazmaya başlamış.

Mukaddime (19-23)

Yazar, mukaddime bölümüne inşâ ilmi için önemli olan kavramların tanımı ile başlamıştır. "Her yazdığı şeyden vardığı mahalde bi's-suhûle istihrâc-ı me'âl olunan âdeme kâtib ve kâffe-i ulûm u fûnûn üzre idâre-i lisân u mübâdele-i efkâr melekesini ve her fende telîf-i kitâb ibtidârını hâiz olan zâta münşî dinilür"(s.19). Nüzhet'e göre, her yazdığı şeyden kolaylıkla anlam çıkartan ademe *kâtib*, bütün ilim ve fenler üzerine bir eser koyma kabiliyeti olan kimseye de *münşî* denir. Kâtipler resmî devlet yazıları ve hususî olarak yazılan eserleri kaleme aldıklarından edebî nesrin gelişmesine önemli katkıları olan aydınlardır. Bu sebeple yazdıkları şeyleri iyi dile getirebilmeleri ve bunu yaparken de sanatkârane üslup takınmaları gerekmektedir. Yazara göre münşî ve kâtib arasında farklar vardır. Kâtiplik için sadece kendi lisanının kurallarını bilmek yeterlidir ancak münşî, doğuştan gelen

yeteneklerle nazmen ve nesren inşâ kaleme almaya gücü yetebilendir. Ayrıca *yazıcı* olarak nitelendirilen kişiler vardır. Müellife göre yazıcı, dilini ve kalemını yanlıştan sakınamayan kimseler olduğu için kâtib unvanına sahip olmazlar. Bunlardan başka, itibarlarına göre katipler ikiye ayrılır. Sınıf-ı evvel; kendi içinde kollara ayrılmaktadır. Birincisi baş memur mahiyetinde mektupçu, ikincisi muhasebeci veya defterdar ismi verilen bir kişi gözetiminde kayıt yapandır. Üçüncüsü dini işlerle uğraşan, dördüncüsü mahkemeler ve divan kurallarına bakan ve beşincisi ise askeri meseleler ile ilgilenen yazıcılardır. Yazar, bu şekilde tasnif yaparak kişiler ve makamları arasındaki farkı ortaya koymuştur. Nüzhet için kişinin kendini geliştirmesi çok önemlidir. Kişi müslüman olsun ya da olmasın okuma yazma bilmenin ve az miktarda dahi olsa rakam bilgisine sahip olmanın önemine değinilmiştir. Çünkü okuma yazma bilmeyen kişi zarar görmekten kendini kurtaramaz. Bu noktada yazar; bir öneride bulunarak hiç olmazsa çocukların küçükken okuma ve yazmaya alıştırılması gerektiğini söylemiştir. Çünkü bu vatanın çocukları bu zamana kadar cahillikten dolayı zarar görmüşlerdir. Çocuklar ilkokul ve ortaokula giderlerse az zamanda bir şeyler öğrenebilirler. Nüzhet, kitabında yazdıklarını az da olsa yeterli görülebileceğini düşünmüşse de hoca efendilerden alınacak eğitimin önemine değinmiştir.

Makâle-ı İstitrâdiye (23-25)

Bu bölüme Nüzhet öncelikle *Belagât*'i açıklamayla başlamıştır. Nüzhet'in yapmış olduğu araştırmaya göre bazı âlimler *mantık* ve *âdâbı* belâgattan kabul etmektedir. Bu görüşe Avrupalı âlimlerde katılmaktadır. ". 'İlm-i mantık dağı muhâverât u mükâlemâtiñ mizânı olduğundan ve 'ilm-i münâzara ve âdâb-ı mantıkıñ mütemmimâtından bulunduğundan ba'zılar mantık ve âdâbı levâzım-ı belâgatdan 'add itmişler ve Avrupa hükemâsı dağı anlarıñ işrîne gitmişler..."(s.24). Burada yazar; Mantık ilminin diyalog ve konuşmanın ölçüsü olduğunu söylemiştir. Yazar; Mantık, zihni hatadan koruyan alet ve kanunlardan ibaret olup edebiyata dahil edilmemesi gerektiğinde önceki ve sonraki âlimlerin ittifakı olduğunu dile getirmiştir.

Daha sonrasında Nüzhet, Belâgat'ın nazımda mı nesirde mi daha iyi olduğunu *Üslûb-ı Cedîd üzre Ta'rîf-i Belâgat (25-30)* başlığında açıklamaya başlar:

Yeni üsluba göre Belâgatin; insana (dinleyenlere) sarhoşluğa benzer şekilde şevk ve ferahlama özelliğine sahip olduğu tanımına metinde yer verilmiştir. "Belâgat

ḳavā'id-i maḥşūşasına tevfiḳan muḥātab sevḳ eyleyecegi kelāmı ĩrādda sāmī'ine neş'e-i sekerāta mu'ādil bir şevk u inbisāt ĩrāş eylemesi melekesine mālikiyyetdir."(s.25)

Bu tarife göre; belġ kelimeler daha çok manzum kelimelerde kullanıldığından, belâgatın nesirden ziyade şiirde aranması gerekir. Belâgatın kelimeler ve mensur yazıların daha üstünde olduğu düşünülse de; bu düşünce vehim ve hayalden ibarettir. Belâgat, aksine en çok mensur kelimelerde bulunur. Belâgat kurallarına uygun olarak söylenen mensur fıkralar; mecaz, kinaye, teşbih, istiare ve tevriye yoluyla hakikatten uzaklaştıracak bazı muhayyelât taşısa da belġ konuşan bir kişi, söyleyeceği sözü maddî bir hakikat üzerine bina eder. Hayallerini de sözünün tesirinin daha fazla olması ve maksadın çabuk anlaşılması amacıyla ortaya koyar. Bu görüş herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Şiir ise hayalli, kafiyeli, vezinli söz olup hakikate uygunluğu gerekli olmadığından, vezinli kelimelerde her zaman belâgat kaidelerine uygunluk aranmaz ve mensur metnin altında bir değere sahiptir. Avrupa ediplerini taklit ile iftihar eden *Efkâr-ı Cedîde* ashabının kabullerine göre, manası maddi bir hakikati kapsamayıp sırf hayalden ibaret olan şiir ve beyitlere kelimeler denilemez. Yazara göre ise bu iddia cehalet eseri olup asıl hezeyan budur. Çünkü yer yüzünde hangi milletin şiirini dilimize tercüme edip inceleysek, belirtilen şiirin tarife uyduğu görülür. Yazar, bazılarının taklit ettiği Avrupalı şairlerin şiirlerinde hakikat dışı çok söz olduğunu, bunların Şark manzumelerinin çok üstünde olduğunu belirtmiş; *Efkâr-ı Cedîde* mensuplarının "türrehat" (saçma) diye atıp tuttukları cahilce itirazlarının kendi alehlerine döneceğine inanmaktadır. Daha sonra yazar, münşî veya yazıcının bir yazıyı kaleme almadan önce etraflıca düşünmesi ve belâgat kurallarını iyi bilmesi gerektiğini söylemiştir. Kişinin yazı yazmak için seçeceği kâğıt bile önem arz etmektedir.

Nüzhet, *Te'yîd-i Makâl (30-32)* başlığı altında şunları yazmıştır;

Bir önceki bölümde münşî, kâtip veya yazıcının belâgat kurallarına uygun olarak etraflıca düşünmeleri gerektiğini söyleyen yazar bu başlıkta İlhanlı devri tarihçisi Vassâf'ı örnek göstermiştir. Vassâf, münşî ve kâtipin kıymetini desteklemek için bir misal verir: Her sanat ve meslekten velî insanlara rastlandığı halde münşilerden bir veliye rastlanmamasının sebebi olarak, inşâ ile uğraşanlar kendilerini tamamen bu sanata verdiklerinden, kalp ve batınlarının temizliğiyle tam olarak meşgul olamayacaklarını gösterir.

İhtâr-ı Mahsus (32-33)

Bu başlıkta Mehmet Nüzhet, kâtib ve münşinin belirli bir bilgi birikimi olmadan şiir yazma çabasına girmemesi üzerinde durmuştur. Yani bu kişilerin önce ilim tahsilinden geçmesini söylemiştir. Müellife göre, kâtib veya münşî eğitimi esnasında şiir yazma gayretine girerse kıymetli olan zamanını boşa harcamış olur. Muradına ermeyi bırakın, ilimsiz söylenen şiirler arasında bazen hoş sözler bulunsa da pek çoğu bayağı ve manasız olacaktır. Böylece şair olamayacağını anlayıp eğitiminden sonra buna yönelmesi gereği ile ilgili hatırlatma yapmıştır.

İ'tirâz (33)

Bu kısımda kitaba Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ adının verilmiş olması edebiyat ilimleriyle meşgul olan vatanın genç evlatlarının istifade etmeleri için özel olarak yazıldığı hususu belirtilmiştir. Halbuki dibace kısmında öne sürülen ibareler arasında Arap ve Fars edebiyatından alınma ve lügatte olmayan alışılmamış kelimeler gibi genç edebiyatçılarımızın anlayamadıkları pek çok fıkra ve isimler mevcuttur. Kitabın mukaddimesinde belirtilen sebeplerle bunun çeliştiğini belirtip konuya muhtemel bir itirazı dile getirmiştir.

Cevâb (30-36)

Bu başlıkta itiraz edenlere karşı her şeyin mukaddime kısmında dile getirildiğine değinilmiştir. Her ne kadar asrın ünlü eserlerine bakılabilirse de fazıl kişilerden yardım alınması gerektiği belirtilmiş ve belirli kitaplara bakmadan bilgi sahibi olamayacağımız söylenmiştir. Arapça, Farsça sözlük, atasözleri ve kinayeler her ne kadar ezberlenebiliyor olsa bile akılda kalmayabilir. Eğer ezberlense bile yerinde kullanımında her zaman isabetli olunması beklenmez. Üç dilde yazılmış her türlü Edebiyat, Matematik ve Felsefe kitaplarını inceleyecek kişi bilmediği bir şeye rastladığında kütüphanede bulunan sözlük, ıstılahat ve tarifât kitaplarını araştırarak bilmediği şeye kolaylıkla ulaşır veya bulamadığı esnada öğretmeninin yanında bulunarak ona danışabilir. İşin ehli insana sorarak edinilen bu bilginin zahmetli olmasının yanı sıra kıymeti de büyüktür. Nüzhet kendinden örnek vererek o da bilmediği bilgilere kitapları karıştırarak ulaşmış ve bilgi birikimine sahip olmuş. Yazar, daha önce yazılan edebiyat/ders kitaplarına dair değerlendirmeler yapıp daha iyisinin nasıl ortaya konacağını bu eseri yazmakla ispatlamıştır. Bu husus, eserin didaktik yönünü de göstermektedir. Cevap bölümünün son kısmında ileride

karşımıza çıkacak hikâye ve misallerle kâtipliğin gerekli olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu niyetle kitabı yazdığını söyleyen Nüzhet; yazdıklarına karşı çıkan efendilerin bunları anlayıp itirazlarını geri çekerek mesleğini öveceklerini ummaktadır.

Muhtıra-ı Mühimme (36-44)

Hatırlatma bölümünde ilim ve sanatın birbirinden farklı şeyler olduğu vurgulanmıştır. "... ulüm u ma'ârif başka ve hıref ü şanâyi' başka bir şey idügi tebeyyün eylemiş ve şırf nazariyyâta âid olan şeylere 'ulüm u ma'ârif nâmı virilüp mahşül-i nazariyyât olan maddî şeylere şan'at ıtlâk olunmuşdur." (s.37). Metne göre; yalnızca teorilere ait olan şeylere ilim ve maarif ismi verilmiştir. Bu ilmin teoriden uygulamaya geçilmesine sanat denilmiştir. Kitapta tarif edildiği gibi inşâ ilmi ve kâtipliğin büyük hakîmler yani hikmet sahipleri arasında dahi nazariyat ile ameliyat (*teori ile uygulama*) itibariyle iki tarafı vardır. Sözler ve kelimeler her ne kadar kalıp ifadeler gibi görünse de aralarında belirli farklar vardır. Kâtib ve bilhassa münşî kusursuz şekilde yazı yazabilme maharetine sahip olmalıdır. Nüzhet aynı zamanda münşinin kendisine lazım olan kâğıt, mürekkep gibi birçok şeyi kendisinin tedarik etmesini vurgulamış ayrıca bir çırak yetiştirmesi ve kitap araştırmasında bulunması gerektiğini söylemiştir. Çünkü Nüzhet'e göre gerçek bir münşinin öğrenmesi gereken şeyler ve öğretecekleri konusunda bir sınırı yoktur. Kâtib özellikle münşî öncelikle kitâbet ilmiyle meşgul olmalıdır. Esere göre yalnızca sanatla uğraşan münşî ya da kâtibin, kitâbete zarar getirdiği ileri sürülmüştür. Elbette inşâ, kitâbet ve hüsn-i hat gibi şeyler öğrenmeleri gerekir. Münşî ve kâtib öncelikle kendi vazifeleriyle meşgul olmalı daha sonra sanatla ilgili birikim yapmalı. Nüzhet bu durumu durumu şu misalle anlatmak istemiştir:

Kundura esnafından iki kişiyi varsayarsak; birincisi lazım olanın iyisine kötüsüne bakmadan bir takım çürük ve yanık koyun derisi, keçi derisini satın alıp pazarlık esnasında aldanarak bıçak ve bıçkı gibi aletlerle gerekli-gereksiz ne varsa satın alır. Gece gündüz çalışıp üretilen bir konçlu ayakkabıyı nihayet otuz kuruşa satılır. Bir alan bir daha almayacağından, bunu üreten elinde kalanları yok pahasına satar. İkincisi ise; istenilen şeyleri ve gerekli olanları tedarik eder. Böylece kaliteli bir konçlu ayakkabıyı doksan kuruşa satıp kazanacağı şöhretle müşterisi çoğalacağından sermayesini artıracaktır. Yine Nüzhet, hüsn-i hat ile ilgili bir temsil ortaya koyar:

Cinsi kötü olduğu halde aşu görmemiş, bir tarafı sarı diğer tarafı güneşten kızarmış armut satan satıcı, bunları kırmızı tarafının görüneceği şekilde sepetine koyar. Başka bir satıcı ise enfes Gümüşhane ve Beypazarı armutlarını satar. Ancak armudun cinsini seçemeyen müşteri gidip kötü olduğu halde kırmızı görünen armudu seçer. Yiyip ağzı kamaşıncaya kadar da bu armudun kötü olduğunu fark etmez. Verilen örnek neticesinde meâl ve manaya vakıf olmayan hattat, hüsn-i hatda maharetini göstermek için yazılı olan anlamsız beytin gösterişli sözlerine kapılıp büyük bir kâğıda yazar. Metni yazıp etrafını mücellide tezhib ettirir. Kemal erbabından biri de bahsedilen o beyti kötü bir levha ile bedestana çıkarsa acaba hangisini seçerler? Elbette güzel şekilde yazılmış olan seçilir. Bu misale göre önemli olan görüntü değil daha çok muhteva ve manadır. İşte; İnşâ sanatı ve kitâbetin bundan farkı yoktur. İnşâ ve kitâbet ilminde meşhur olan kişilerin de hüsn-i hatta sahip olmadığı dile getirilmiştir. Halbuki hüsn-i hat için çok zaman harcamaya gerek yoktur. Yukarıda da belirtildiği gibi kâtib veya münşî zaten yazı yazmakla mükelleftir. Hüsn-i hat ile meşhur olan kişinin yanında bulunanlar ona baka baka ve yazısını taklit ederek bunu öğrenebilir.

Bâb-ı evvel (44)

Bu kısım asıl konudan önce kısa bir bilgiyi içerir. Yazar, Türkçe'nin bazı özet bilgilerini ve dilbilgisi kaidelerini anlatır. Farsça kelimelerin dilimizde de bulunmasından dolayı Nüzhet, Farsça yazılmış bir mukaddimeyi aynen kitapta aktarır. Bu konu kitabın 44-47 sayfaları arasında *Mukaddime-i Sarf* başlığında verilmiştir. Daha sonra *Tercüme* başlığıyla açıklanarak Osmanlı Türkçesi için araştırma yapanlara iki taraflı fayda sağlanmasının amaçlandığı belirtilmiştir.

Tercüme (48-55)

Mukaddime-i Sarf'dan aktarılanlara göre; İlm-i sarf, kelimenin isim ve fiil çeşitleriyle ilgilenir. Eğer kelime üç zamandan birine delalet ediyorsa buna fiil denir. Sarf ilminde harflerden bahsedilmez çünkü, harfler isim ve fiil gibi değişime uğramazlar. Dil bilgisinde üç zaman vardır. Bunlar; mâzî-geçmiş, hâl-şimdiki ve istikbâl gelecek zamandır. Bazı kelimeler aynı kökten türemezler. Bu şekilde ıstikak olmayan kelimelere ism-i cins (cins isim) ve ism-i camid(cansız isim) derler.

Farsça'da iki dönemin mevcut olduğu ve bu dillere Furs-i kadîm diğerine de Furs-i cedîd isminin verildiği söylenmiştir. Aralarında çok fark olmasa da bunu

ancak lisan ehli insanların anlayacağı söylenmiştir. Fürs-i Cedîd, İran'ın hala başkenti olan Tahran'da evleri tahrip edilerek orada yaşamaya başlayan Kürt ve Türkmen ailelerin kendi dilleriyle orada olan dilin karışımı sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir. Dil her yerde ve her insanda farklı üslupta söylenmektedir. Bu durum Arap dili için de geçerlidir. Mesela Azerbaycan Türkçesi'nin bizim lisanımızdan ayrılması sözlüklerimizin farklı olmasından kaynaklanmaz.

Yüzyıllar önce yazılmış tarih kitapları Arapça üsluba göre tahrir edildiğinden Arap diline hâkim olmayanların bunu anlaması güçtür. Dünya'nın her neresinde olursa olsun İslam ehli olan insan; Kur'ân'ın emirlerine ve Peygamberimizin hadis ve sünnetine göre hareket etmekle mükelleftir. Bu anlayışla Arap dili, İslam ehli için milli dil olmuştur. Şehnâme ve Envâr-ı Süheylî'nin kaynağı Kelile ve Dimne'dir. Tercüme kısmından anlıyoruz ki dil, kendi içerisinde farklı üsluplar ile söylenebilir.

Yazar sözün burasında *İstitrât* (55-58) başlığı altında şu bilgileri ekler:

Yukarıda belirtildiği gibi Osmanlıca'da Farsça ve Arapça etkisi bulunmaktadır. Ancak az da olsa Rumca'dan ve diğer dillerden de birçok kelime bulunur. Ancak çoğunluğu Arapça'dır. Bunun sebebi de Arapça kelimelerin daha münasip görülmesidir. Nüzhet'in tasnifine göre Osmanlıca'nın yüzde onu Farisi, yüzde yedisi Batı, yüzde onu Türkçe ve geri kalanı Arapça'dır. Bazı eleştirmenler, bizlerin Avrupalıları taklid ettiğini söylemektedir ancak Nüzhet bu tespite katılmamaktadır. Çünkü ona göre, dilimizde Arapça dersler en iyi öğretmenlerden ve iyi Arapça kitaplardan öğretildiği için Osmanlıların başka bir kurallar kitabına ihtiyacı olmadığını dile getirmiştir. Orhan Bey zamanından beri Osmanlı'da kâtiplerle ilgili bir zümre ve buna bağlı olarak onları örgütleyen merkezî bir dairenin olduğu yazar tarafından söylenmiştir. Müellif bu bilgileri verip dilimizin bir taklitten ibaret olmadığından ve özellikle Arapça'nın lisanımız üzerindeki etkisinden sıklıkla bahsetmiştir. Sosyal ve siyasî hayatımızda var olan kâtiplik mesleğinin çok önceki dönemlere kadar uzandığı ortadadır.

Eserin diğer sayfalarında Farsça dilbilgisi örneklerine, Farsça çekimlere ve vezinlere yer verilmiştir. Bu bölümde Farsçada bulunan geçmiş zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman fiilini anlatmıştır. Yazar, bu tür bilgileri örneklendirebilmek amacıyla "Behçetü'l-Hayat" adlı Farsça ve Türkçe olan hikâyeye yer vermiştir.

Eser, didaktik münşeât örneğidir. Öğretici olmasının yanında verilen örnek hikayelerle desteklenen eserin, dönemin ihtiyaçlarına göre hazırlandığı ortadadır. Kâtiplik mesleğinde kişinin nasıl bir eğitim alması ve nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerine duran yazarın, aslında var olan değerlerimizi de korumayı amaçladığı düşünülmektedir. XIX. Yüzyılın ilk yarısından itibaren değişen edebiyat düşüncesine nazaran özünü korumaya ve gençlerin eğitilmesine önem vermiş bir eserdir. Batı edebiyatını taklit etmemiz gerektiğini düşünen kişilere karşı bu görüşün yanlışlığı, ortaya koyduğu veriler ile ispatlanmıştır. İstitrâd başlığında yazarın dile getirdiği gibi başka kitaplara ihtiyacımız yoktur. Metnin incelenen kısmından anlaşılıyor ki; yazar eserini nükteli ve süslü bir üslubla kaleme almış, Arapça ve Farsça kelimeleri anadili gibi kolaylıkla kullanarak âhenkli bir söyleyiş tarzı ortaya koymuştur. Yazar, nesir anlayışında sanatlı, Arapça-Farsça kelime ve tamlamalarının yer aldığı süslü nesri benimsemiş buna bağlı olarak o düşünce tarzıyla eserini kaleme almıştır.

4.2. Metnin Hazırlanmasında Dikkat Edilen Hususlar

1. Metin yazılırken Gentium Plus ve Dev-Ra yazı tipindeki transkripsiyon harfleri kullanılmıştır.
2. Eserin sayfa sayıları, köşeli parantez içinde [] gösterilmiştir.
3. Cümle başları ve özel isimler büyük harflerle gösterilmiştir.
4. Metin içerisinde geçen Arapça beyit, Farsça ibareler eski harflerle aynen verilmiş, az sayıda ayet metni ise transkribe edilmiştir.
5. Metinde geçen ayet ve hadislerin meâlleri dipnotta verilmiştir.
6. Metnin içinde yazımı yanlış ve eksik harfli olan kelimeler, düzeltilerek yazılmıştır.
7. Metnin transkripsiyonu yapılırken müellifin imlâsı esas alınmıştır. Bittiği anlaşılan cümlelerin sonlarına nokta eklenmiştir.
8. Eserin aslında, parantez içinde verilen ibareler yine parantez içerisinde yazılarak verilmiştir.
9. Sayfa 44'te ilk üç mısra ile Mukaddime-i Sarf (s. 44-47) başlıklı kısmın metni eski harflerle verilmiş, sonra sayfa 48'te başlayan müellifin yazdığı Tercüme transkribe edilerek çalışmaya devam edilmiştir.
10. Sayfa 58'den sonraki kısımlar tamamen Farsça ile ilgili olduğu için çalışmaya dâhil edilmemiştir.
11. Metin içerisinde geçen beyitlerin vezinleri dipnotta verilmiştir.
12. Eserde geçen bazı Arapça ifadelerin anlamları dipnotta verilmiştir.

4.3. Transkripsiyon Alfabeti

ا	A, e, ɪ, i, u, ü
آ	Â, ā
ب	b
پ	p
ت	t
ث	ṯ
ج	c
چ	ç
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	z
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ʃ
ص	ʂ
ض	Ž,ḏ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ġ
ف	F
ه	h, ,a, ,e
ك	k, g, ñ
ي	y, ɪ, i, ī
و	o, ö, u, ü, v, v
ق	q

4.4. Çeviri Yazılı Metin

Kapak Sayfası:

Mu‘addilü’l-İmlâ ve Mükemmilü’l-İnşâ

‘An mü’ellefâti’l-fakîr Seyyid Mehmed Nüzhet

Ma‘ârif nezâret-i celîlesiniñ 974 numarolı ruşsat-nâmesiyle Cerîde-i
‘Askeriyye maţba‘asında tab‘ olunmuşdur.

Her bir haķūķı mü’ellifine ‘â’iddir.

Sene- 1302

Bismillāhirrahmānirrahīm

[2]

نحمدك يا احد حمداً لا حدله و نمد حلك يا محمد مد حا لا عمله صلوات لله عليك و على آلك و عزتك و
'abd-i (Ammā ba'd) bu اصحابك البرره الى يوم الذى فيه و جوه المشر كين و الكفرت غيره
'abdīmü'l-bizā'a ve kem-sermāye kudemā-yı ketebe-i salṭanat-ı seniyyeden esbağ
maṭbū'āt müdürü Nüzhet-i bî-vāye maḳam-ı meskent ü ma'zeretde nükte-i māfi'z-
zamīri bu vetīre ile 'arz u hikāye ider ki bir şebāngāh terāküm-ı evcā'-i cismāniyye
vü tehācüm-i ālām-ı rūḫāniyye ile rem-kerde-ḫ'āb u ḫuzūr ve ser-be-zānū-yı efkār-ı
dūr-ā-dūr oldıgım ḫalde gird-āb-ı ḫayrete ṭalmış ve süfün-ı evḫām u ḫayālatı engīne
toğru şalmış idim. Sāḫil-i necāta ümīd-i vuşul 'indimde muḫāl-ender-muḫāl ve
muḫāfaza-i ḫāl-i ḫāzır ile selāmet-i nefis ise mümteni'u'l-iḫtimāl [3] görünür iken
sāmī'a-i teyakkuḫ u intibāha bir nidā-yı ḫātif-i gaybī resīde. Ya'nī ey galta-ḫōr-ı
deryā-yı ye's ü fütür ve ey kerā'-peymā-yı çār mevc-i efkār-ı şūr-ā-şūr beyt-i 'Arabī
li-Bedī'uz'zamān Hemedānī محن الزمان كثيرة لاتنقضى و سرور ها ياتك فى الاحيان
ma'nāsından sen gāfil ve (li-muḫarrihi'l-faḫr) (واذاالكريم يسيئ صدمته نائب)
mezāyāsından zāhil degilsin ki böyle nekā'id-i mu'tāde-i zamāndan müte'essir
ve pes-perde-i ḫırmān u ıztırābda müstetir olup ḫalıyor sun ve ḫavāss-ı lāzıme-i
aşḫāb-ı ma'ārifden bulunan küdürāt-ı muvaḫkate-i (kulle yevmin hüve fī şe'n)⁵²
mantūḫ-ı münīfīniñ şevā'ib-i tertibiyyesini hep üzeriñe alıyorsun اندك نمسى نيسنانيرا
(بفرياد آورد) seniñ mine'l-ḫadīm yār-ı mu'in ve dest-gār-i muvāsāt-āyīniñ bulunan
ḫalem-i rāst-refṭār-ı perīşān-güftārīñ şikeste-meyān-ı şarşar-ı rüzgār olarak (Fe ḫuṭ'a
dābiru'l ḫavmillezine zalemu ve'l-ḫamdü lillāhi rabbi'l'-alemīn)⁵³ mefhüm-ı naşş-ı
celīline maḫariyetle köküne kıran mı girdi. Eczā-yı aşliyye-i ḫarāṭis olan penbe vü
kettān u ḫarīriñ büzür u nüşürü [4] pāymāl-i (seyl-i 'Arim) olarak dünyādan vücūdı mı
ḫalkdı. Mādām ki deste deste aqlām-ı piçide-i köhne ṭümār-ı ḫarāṭis ve balya balya
kāğıtlar maḫfūz-ı dāru'l-biṭā'āt-ı taḫdīs olup ṭurmakda ve seniñ eşābi'-i nāşiretü'l-
menāfi'īñ ise ḫalem tutmağa ve yazı yazmağa muḫtedir olmağa iken ne sebebe
mebnī iḫtiyār-ı beṭālet ü kesālet öteden berü velī-ni'metiñ olan ser-ḫ'ān-ı
müştēhiyyü'l-elvān-ı (ni'me'l-edevāt el-ḫalem ve'd-devāt)⁵⁴ a geçüp ḫurulmuyorsun
ve mānende-i zaḫḫ-ı 'atīḫ ser-tā-beḫadem telḫ-ābe-i endüh u elem ile māl-ā-māl ve

⁵² Rahmān, 78/29. " O, her an yeni bir ilāhi tasarruftadır."

⁵³ En'ām 165/45. "Sonunda zulmeden kavmin kökü kesildi. Her türlü övgü, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur."

⁵⁴ "Kalem ve divit ne güzel aletlerdir."

‘arak-ālūde-i (bi‘se‘l-menāl) ⁵⁵ olan ten-i āteşin-pīrāhenini süzerek ne için biraz turlumuyorsun.

(li-muḥarririhi)

لولا اعة لم اثق بصحنف

و متونها لم يبق بالعقيان

ḥiṭāb-ı bā-şavābıyla şımāḥ-ı cān mālīde vü ḥırāşīde oldukda küçük yaşımdan berü gözyaşıyla tehrīk ve şevk ü nālını dendān-ı ḥüsrān ile temzīk iderek işgāl-ı mālā-ya‘ni-ta ḥammül-fersāsıyla yapmış olduğım işbu teklīf-i ‘anīkiñ tekrar istimā‘ı bā’iş-ı tezāyüd-i

[5] vāveylāt ve mızrāb-zen-i sanṭūr-ı seniyye-i muḥriku‘n-nağamāt oldı

(beyt)

كر همه برزده بينى خط من عيب مكر

که مراکردش ایام بهم بدزده است

hātıf-ı ğaybın bu ihtār-ı dil-āzārı pek güce gittiginden iltizām-ı eşammiyetle i‘āde-i cevaba ‘adem-i tenezzülden başka çāre ve tedbīr ḥātıra gelmedi.

(li-muḥarririhi)

ان تلق خصمك الكلامى لامجاد

نعم الجواب الصمت عن ايدان

Muḥāṭab ise ḥātıb-ı leyl u gışā-i seyl maḳūlesinden olmayup bana her ḥālde enīs-i maḥrem ve her yāreme merhem olmasıyla benim sükūt-ı müteğāfilāneme kulak aşmayup ma‘raz-ı tesliyetkārı ve zemīn-i ḥayr-ḥ‘āhīde perde perde terennümāt ibrām ü ilḥākı ve refte refte sürūd-ı şefkat u inşāfı yükseldüp bi‘l-āḥare

(li-muḥarririhi)

لا ترتعشك جوان بخدشة لازب

هذا لقطاة مدافع الخفقان

neşādesini irād ve beynimizde kerrāt u merrāt ile mesbūk olan [6] mācerā-yı kadīmī bir suret-i mü‘eşşirede yād ile

⁵⁵ "Ne kötü mal."

(beyt)

Âteş-i kalbimi teskîn idemez bahr-ı muhiṭ

Macerāmız bizim ey dil daha çok şu götürür⁵⁶

deyü dağ-ı sīnemi tâze ve çarām-ı zebāne-keş-i sūz-ı derūnı yelpazeledikte

(li-muḥarririhi)

Tanrınıñ merḥameti bende-i bī-çāresine

Yetişüb şarmaz ise vay yürek yāresine

Silen olmaz gözünüñ yaşını maḥşerde bile

Dağ-ı dil şaplı kalur sīne-i şad-pāresine⁵⁷

kıṭ‘asıyla muḳābeleye mecbūr ve vecḥ-i sebep-i ibrāmından burka‘ ber-endāz-ı düstūr olduğımda bu tarz bedī‘-i ḥaṭır-nevāz ile zemzeme tıraz-niyāz oldu ki

(Mesnevi li-muḥarririhi)

Elā ey bülbül-i bāğ-ı belāğat

Nedir bu sendeki ḥāl-i ferâğat

Niçün ṭurmaḳdasın mebhūt ü medhūş

Terennüm eyle artık olma ḥāmūş

[7]

Bu gülşende hezār zār çokdur

Fiğānsız bülbüle dildār yoḳdur

⁵⁶ Fe i lâtin/ fe i lâtin/ fe i lâtin/ fe i lün

⁵⁷ Fe i lâtin/ fe i lâtin/ fe i lâtin/ fe i lün

Şüyü'-ı hüsn-i şitūla zamāne

Şalarken her yere çeng ü çeğāne

Sükütunda nedir hikmet beyān it

Nedir derdiñ baña şerh u 'ayān it'⁵⁸

didikde lehü'l-ḥamdü ve'l-minne sāye-i āsāyiş-vāye-i ḥazret-i ḥilāfet-penāhīde hiç derdim olmayup ne ızhār-ı iştikā-i vaveylāya şalāḥiyetim ve ne de kayd-ı zarūret-i zücret-den feryād itmeğe ḥakk u liyākatim vardır. İşbu şamt u sükūn ve ḳasvet-i derūnuñ sebep ü hikmetine ben de vāḳıf ve bir vaḳitden berü gönülde bir 'azāb-ı nihānī ve ālem-i ruḥānī var ise de menşe' ü mevriline ārif degilim. Bu daḳikada eşer-i enfās-ı mübārekin öyle ol ğumme-i ğumūm u aḥzān üzerimden şıyrıldı ve ḳalb ü ḳālībim envār-ı neş'e-i cāvidānī ve zuhūr-ı sürūr-ı nāgehānīden māl-ā-māl-i berr ü nevāl olarak şemere-i veşāyā-yı hikmet-ārā-yı müşfiḳāneñ ile şıḳlet-i ḳasvet-i şūriyye ve ma'nevīyye külliyyen vücūdumdan ayrıldı. Kāffe-i emr ü irādeñi tamāmī-i icrāya müteheyyi' ü āmāde vü irā'e eyleyecegiñ meslek-i nacī-i [8] teraḳḳī-cüyāneye ser-nihādeyim deyü teslīmiyyet gösterdigimde maḳālāt-ı ātiyye tefhīm ü beyāna āğāz ve sekte-i rüzgār-ı fitnekār ile incimād-yāfte-i bī-ḳarārī olan ḳāmet-i ḳābiliyet ü isti'dādıma ifāza-i ihtizāz eyledi.

li-nāmıḳıhi

Ey Nüzhet-i āteş-zebān. V'ey ḥurde-senc ü nüktedān

Āşār-ı nazm u nesr ile. Olmaz mısın gevher-feşān'⁵⁹

Sen ol ḥatīb-i minber-i belāğatsıñ ki Kus bin Sā'idetü'l-eyādī nādī-i va'z u tezḳiriniñ sāmi'īninden olmuş olaydı

Velehü

لقد عرف الحى الميانون اننى

اذا قلت اما بعد انى خطيبها

neşīde-i meşhūresini tefevvūh eylediğinden tolayı düçār-ı nedāmet ü peşīmānī ve giriftār-ı beht ü 'ayy-i herze-ḥānī olarak sözünü girüye alır ve onun yerine

⁵⁸ Me fā î lün/ me fā î lün/ fe ü lün

⁵⁹ Müstef i lün/ müstef i lün

li- mü'ellifihî

و مهماتصل اذنى و صاباه حامداً

بقیت خیارى عن مناصحة الحى

beytini nazm u inşâda mecbûr olur idi. Saḥbân bin Vâ'îl [9] ve Ya'reb bin Kaḥṭân ve Ka'b bin Lû'î gibi fuṣaḥâ-yı 'Arabü'l-'Urabâ bir beytü'l- ḳaṣîd-i müfîdiniñ şaṭr-ı ḍarr-ı 'ayn-i ḥoş-güdâz⁶⁰ insicâmından azz-ı ḥalbe-i ḥalâvet ve kevâ'ib-i âb-dâr-ı intizâmından telzîz-i zâ'ika-i melâḥat ü feṣâḥat idiler ma'reke-i süḥandâniye erkân-ı ḥuyûl-ı ḥayâle bir vakitte cesâret idemezler idi. (ع) چرا کارى کند عاقل که باز آید پشیمانى. eş'âr-ı câhiliyyelerini âvîḥte-i cidâr-ı beytullâh itmekle da'vâ-yı buṭlân-ı mübâhâta kıyâm eyleyen Seb'a-i Mu'allaka aşḥâb-ı teşbîbât-ı nâdire-perdâzâneñe muṭṭali' olsa idiler ḳaṣîdelerini endâḥte-i nîrân-i taḥkîr ile 'aciz u ḳuşûrlarını i'tirâf ve andan soñra iddi'â-yı tefevvukdan ibâ ve istinkâf iderler idi muḥaḍramân-i şu'arâ ercüzât-ı cezîleñi görmüş olaydılar sebep-i telḳîb-i hazremiyyetleri bulunan isâra-i memhûdeyi 'alâmet-i fâriḳa olarak kendü neferlerine taḥşîş ve bunı 'alâmet-i imtiyâz ittiḥâz ile mişâl-i sâ'ime-i ezlâm fuḳarâ-yı bî-pâyâna düşüp terk-i da'vâ-yı şâ'iriyyete ḳarar virirler idi Da'bel ve Ferezdaḳ şaḥiyyât ve hicviyyât-ı ḡarîbeñdeki mübâlaḡa-i adḥûkât ile ḡâye-i iḡrâya vâḳıf olsaydılar söyledikleri hezliyyât u hicviyâtı kendü âşâr-ı ḳarîḥalarına isnâd ile [10] 'âlemi faşl u mezemmetden keff-i lisân ve cevlangâh-ı nükte-senciniñ ricli olmadıklarını i'lâna cebr-i nefis eylerler idi. Ebû-nüvâs evşâf-ı sâḳî ve ney ü mey ve teşkîl-i maḥâfil-i heyâḥîde âşâr-ı şabîḥa-i ḳarîḥañı müşâhede ile çeşm-i inbisâtını tenvîr itseydi âlât-ı 'ayş u ṭaraba ḥârâ-zen-i istiḥḳâr ve artık ḥamriyyât inşâdından tövbekâr müvellidîn-i meşhûreden Mütenebbî nikât-ı raḳîḳa vü mazâmîn-i daḳîḳa-i nu'ût ve medâyiḥiñdeki iḥtirâ'ât-ı cedîde ve ebkâr-ı benât efkâr-ı 'akîde ile tezyîn-i sâmi'a-i rüşd ü ihtidâ itmiş olsaydı ednâs-ı pendâr u ḡavâyetden dest-şüy-yı istiḡfâr Ebû Delf ve Ebû Firâs ḥevâtım-i ḳaṣâid-i nev-zemîn ki 'atf-ı nigâh-ı i'tibâr idiler faḥriyeleri ṭamṭuraḳ-ı elfâzdan 'ibâret bulunduḡını bi'l-idrâk pây-küb-i istiḡḡâr İbn-i Rûmî âşâr-ı manzûme-i ḥakîmâneñe iḥâle-i nazar-ı i'tibâr eylemiş olaydı üslûb-ı ḥakîmânenen bî-ḥaber olduḡını cezm ü teyakḳun iderek Ḥaccâc-ı Zâlim ile münâzarât-ı edebiyyesi nigâşte-i kütüb-i fuṣalâ olan cevân-ı mazlûmuñ muḥâverâtına taḳlîdden şarf-ı nazarla ḥakîmât-ı muḥkemât-ı ḳalemiñi pîş-nihâd-ı raḥle-i temeşşuḳ eyleyüp sebâbe-gezâ-yı nâ-hemvâr [11] Buḥtûrî muḡâzelât-ı şabâvet-engîz-i âşîḳâne ve müsâmerât-ı 'azrâ-pesend-i vâmîḳâneñe sâmi'a-dâr-ı

⁶⁰ Metinde " كدارر " şeklinde yazılmıştır.

im'ân olaydı bu vādide ḥābīde-gūy-ı türrehāt olduğunu añlayup ciyādet-i tab'-ı haddādīña medīha-sāz-ı mikşār olacaqlarında aşla iştibāh yođ idi.

Eşkal-ı hurūf ve rüsum-ı ḥuṭūṭ-i 'Arabıyyeyi tenkīd ü taşlīhe müvaffakiyetle bizim meşhūr-ı enām olan İbn Mukanna' muraffa'āt-ı berī'a ve münşe'āt-ı bedī'añ ziyāret eyleseydi ve cennāt-ı ḥicābe keşide-i niķāb-ı ihtifā ve enāmīl-i ḥazekate ḥavāle-i sikkīn-i 'inā eyleyerek ḥalīfe-i 'asra zaḥmet vermeksizin kendü parmağını kendü kalem-tıraşıyla kaṭ' ider ve zimmet-i miḥrīrānesi ḥaķķında 'azv ü isnād olunan töhmet-i ihānetden tebri'eye çalışur idi.

Bedī'uz'zamān Hemedānī berā'at-ı inşā ve şınā'at-ı hüsn-i imlādaki sür'at-ı irticāl ü intihālīñi tanımış olsaydı ihtirā'ına nā'iliyyetle cümleden isticlāb-ı taḥşīn ü ğarābet eylediği maķāmāt ve resāil-i maṭbū'asınñ pek sāde ve ḥilye-i belāğat u feşāhatdan āzāde olduğunu görüp āşār-ı ḥāme vü fikrini enzār-ı umūmiyyeye 'arz itdikden dāmen-keş-i imtinā' [12] ḥarīrī-i zer-bāf-ı çārsū-yı nükte-sencī dībāc-ı dībāce-i kitāb-ı kemālīñi müṭāla'a ile miğzel-gerdān-ı iştiğāl ve mekīk-endāz-ı iğtirāl olaydı kelāfe-i reşķ ü ḥayreti ber-düş-ı istiğrāb ve püşt-i ğıpta vü velehi ber-dīvār-ı (*inne ḥāzā le-şey'ün 'ucāb*)⁶¹ eylediği vāzıka-i đika-i Başra'yı cellāḥ māşırāsına çevirdiği ḥāle dest-nevāz-ı istimtā' İbn-i Eşīr-i kem-ḥāl eşer-i ḥāme-i kemālāt-cāmeñ ile ķāmet-i naḥīlin tezyīn ve aķmişe-i rengīn-i berā'at-ı istihlālīñi endāze-i ḥads-i selīm ile taḥmīn idecek olsaydı nigār-ı şebāb-ı kil-k-i dil-pezirī bulunan kütüb ü tevāriḥ ve münşe'āt-ı müfīdesini pāre pāre eyleyüp çerāğ-ı debīristān-ı irfāñiñ olmaķ şerefiyle fitīle-firūz-ı intifā Vaşşāfū'l-ḥazra Sāķī-nāme nāmında yazdıđıñ menķabe-i manzūme ve Şeyḥ-ı Mihmān ve Pīr-i Mizbān isminde ķaleme aldıđıñ ḥikāye-i menşūreñi görmüş ve elsine-i müte'addidede cem' u te'līf eylediğin mücelledāt-ı sā'ireñi nazar-ı muṭāla'adan imrār eylemiş olaydı Bağdad'da mün'aķid bezm-i nüş-ā-nüş-ı ünsiyyetde Mecdū'd-devle ve Şemsü's-salṭanat ve 'Aṭā'ül-melik ḥuzūrlarında irticālen nazm u inşād ile tārīḥinde derc-i şaḥīfe-i mübāhāt itdiği Bezmiyye-i bahāriyyesini ğüsiste-i şīrāze-i nāḥun-ı ḥaķāret ve tārīḥini ikmāl ile takdīmi hengāmda ḥuzūr-ı [13] ilḥāñiye şundığı ķaşīde-i belīğasını tu'me-i sikkīn-i ḥiddet eyledikten başķa belki bi'l-cümle āşār u mü'ellefātını ebālise-i cünüd-ı Mođol'uñ Dicle'ye atdıqları ḥadd ü ḥesāba gelmez kütüb-i maķbūle vü nefīseye iltihāķan endāhte-i seyl-āb-ı fenā eyleyerek kefyeye zer-endüz-ı nevadir-i üstādāneñle 'aşābe-bend-i ķınā' ve andan şoñra fā'iz olduğı ünvan-ı meşhūrıyla berāber āmiḥte-i

⁶¹ Sād 38/5." İlāḥları bir tek ilāḥ mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!"

emvâc-ı ka'kâ' olur idiler kalâ'idü'l-ıkyânü'l-feth bin Hâkânda terâcim-i ahvâli keşide-i 'akdü'l-le'âl-i su'tur ve kâffe-i 'ulûm-ı nakliyye vü 'akliyyede alâ-tarıkı'l-i hâta kemâl-i tefennün ü mahâretleri memâlik-i şarkıyye ve ğarbiyyede meşhûr olup her fende terakķîleri ve bir çok keşfiyyât u ihtirâ'ât-ı cedîdeniñ icâdıyla 'ilm-i hikmet ü hey'et ü tãbâbetin resîde-i kemâl olmasına hîdmetleri cihetle andan soñra Avrupa'da yetişen hükemâ-yı efrenciyeniñ esâtîz-i kirâmı ünvanını ihrâz eyleyen İbn-i Hânî ve İbn-i Zeydün ve Lisânü'd-din Haţîb ve İmâm Kurtubî ve Makrî ve İbn-i Haldün mişillü Endülüs meşâhîr-i 'ulemâ ve hükemâsı riyâziyyât ile sâ'ir 'ulûm-ı mütedâvile ve ğayr-ı mütedâvile üzerine yazmış olduĝuñ risâlet-i husûsiyye-i nefîse ve teķârîz-ı belîĝa-i selîsiñe derc eylediĝiñ haķâyık-ı ledünniyât-i fûnûn ve deķâyık-ı isti'ârât u iktibâsât [14] ve mevķi'lerine muvâfık olarak şarf u isti'mâl eylediĝiñ durûb-ı emsâl ile elsine-i şelâse de inşâ vü irâd kıldıĝıñ eş'âr u ebyâtı güzârende-i hâdde-i tedķîk eylemiş olsaydılar 'allâme-i yegâne-i rûzgâr olduĝuñu taşdıķ ü teslîm ve âşâr u mü'ellefâtından istifâdeye 'arz-ı ihtiyâc-ı azîm eyler idi ey âb-rûy-ı müteķaddimîn ve ey ser-tâc-ı müte'ahhîrin bunca fezâil ü kemâlâtıñ ke'ş-şemsi fî-vasatî'n-nehâr⁶² mesâbesinde ve 'aşr-ı hümâyûn-ı ma'delet-meşhûn-ı mülûkânede terakķî-i 'ulûm u fûnûna masrûf olan teşvîķât ve iķdâmât-ı seniyye meydânda olup bâ-huşuş lisân-ı raşînü'l-erkân-ı Oşmâniyyeniñ istikmâl-i kavâ'id ü zavâbi'tle elsine-i sâ'ireden istimlâk olunan ve olunmaķda bulunan lûĝât u ıştîlâhât ve kinâyât u ta'rifâtınıñ fûnûn-ı edebiyeye ta'tbîkan zabt u kaydıyla ve lisânımızñ kelimât-ı müstemlekesiyle berâber kavâ'id-i kalemiyyesini hâvî bir kitâb-ı müsteţâbıñ cem u te'lîfine ve ba'dehu devâ'ir-i resmiyye-i devlet-i 'aliyye ve vilâyât-ı celîle-i şâhâne beyninde te'âtî olunan muħarrerât u evrâķda ve tercüme vü te'lîf tarîķiyle lisânımızda yazılmakda bulunan kütüb-i fenniyyede müsta'mel bi'l-cümle lûĝât-ı 'Oşmâniyyeyi muhît olmak vesâ'ir mu'tavvelât-ı kütüb-i lûĝate mürâca'atdan ebnâ-yı vaţanı [15] müstaĝnî eylemek üzere mükemmel bir lûĝât-ı Oşmânî taşnîfine ihtiyâcımız ber-kemâl ve hattâ Avrupa ma'ârifmendânı ve her şeyde anlara taklidî i'tiyâd eyleyen 'aşrımızñ ba'zı nev-hevesânı ('Oşmânlular bulduķları mevķi'îñ ve hâ'iz olduķları isti'dâd u kâbiliyyet-i milliyye ve kavmiyeleriniñ haşâ'is-i tabi'iyyesinden olarak bunca şeref ü meziyete mâlik olmuşlar iken mücerred noķşânî-i himmet ü ğayretlerinden nâşî hâlâ lisânlarımızñ kavâ'id ve lûĝâtını câmi' ellerinde bir kitâbları yokdur) deyü bizleri lâ-yenķatı' seng-i ta'n-ı teşnî'e tutmaķda

⁶² "Gün ortasındaki güneş gibi"

ve bu ĩ' tirāzları pek be-cā olduğundan altından kalkılamamakta iken işbu hāl-i uzlet ü ferāğatte hiç olmaz ise bu iki kitābın cem' u tahrīrine iktidārın muşaddak-ı kibār-ı ricāl olduğu hālde bu kadar çok bir hizmet-i vaṭan-perverāneyi ĩfādan eliñ degdikçe hıref u şānāyi'-i dāhiliyyemiziñ ilerülemesini mücib olacak şeylere dā'ir hikmet-i 'ameliyye vü ṭabī'iyeden ba'zı resā'il-i muḥtaşarayı terķim ü imlādan seni kim men' ediyor bunları yazup meydāna çıkarsak acaba nezd-i ālīde mazhar-ı taķdīr ü taḥsīn olmaz mı ve mekātib-i 'aliyye vü 'ādiyemizde ve tebe'a-i şādıkā-ı ğayr-ı müslimemiziñ mevcūd olan mekteblerinde tedrīs ve yāḥūd muṭāla'a olunmaķ üzere kabūl [16] edilmez mi ve belki bu vesīle ile ḥaķķında iltifāt u teveccühāt-ı seniyyeniñ tecdīdiyle giriftār olduğımı yukarıda taḥkiye itdiğiñ eşer-i ye's ü fütūr mübeddel-i şādī vü sürūr olabilmesi ḥāṭıra gelmez mi deyü vāķi' olan ihtārı üzerine kendümi yokladım ve bīzā'a-i maḥfūzāt u müstaḥzarātımı tefṭiş ü muvāzeneye kalkışdım.

Hātif-i ğaybın ḥaķķında isnād itdiği ma'ārif ü fazā'iliñ hiç birine mālīk olmadığımı gördüğümde ve papağan gibi birkaç kelime belleyüp hod-furūşluk nehcinde anları tefevvühdan başka sermāyem bulunmadığımı bildigimden muḥātabāt ve ihtārāt-ı mebhūseyi tehekküm ü istihzādan mā'adā bir şey'e ḥaml idemeyüp beyān-ı 'adem-i iktidār ile başt-ı i'tizāra ibtidār eyledim ise de ismā' u te'sīri mümkün olamayup edevāt-ı kırtāsiyyeyi önüme sürdüler ve hele sen yazmağa başla da muvāfiķ-ı maṭlūb olmaz ise vazgeçilmesi cümle-i muḥālātdan degildir yā diyerek teklīf-i cebrīye kıyām eylediler.

Artık işbu emre imtişālden başka çare kalmadığından pençe-zen-i liḥye-i tefekkür ü hevā vü heves ve teseyyüb ü sefāhatle güzerān eylemekde olan evķāt-ı 'azīzemiñ (Bu bir gidiş ki bunuñ ihtimāl-i [17] avdeti yok) mışra'ını tekrar ile bī-hūde yerlere telef ü izā'a eyleyüp cebr ü telāfisi ḳabil olamayacağından ṭolayı girībān-çāk-i teessüf ü teḥassür oldum eṭrafa bakındım derūnunda peygüle-nişīn-zillet ü sefālet olduğım külbe-i aḥzān-ı dervişāneniñ bir köşesinde mü'ellefāt-ı cedīde-i 'aşriyyemizden olmaķ üzere bir ṭakım kütüb ü resā'il yığılup ḳalmış ve bir ḥayli evrāķ ṣaḥā'ifi zihn-i müşevveş-i ḥaķīrānem gibi perīşān olup odanıñ içine dökülüp yayılmış olduğu gözüme ilişdi.

Birkaç parçasını alup nazar-ı diķķatle lede'l-muṭāla'a ser-nāmelerinde ser-āmedān-ı 'ulemā ve üdebā'-yı meşhūremiz ṭaraflarından menhec-i teşvīķde lüṭfen ve tenezzülen taķārīz-i cümle daḥı yazıldığı hālde cümlesi derme çatma şeylerden ve kavā'id-i esāsiyyeye ğayr-ı müstenid sözlerden 'ibāret bulunduğımı gördüm. Ve

mütevekkilen ‘alellāhi’l-müste‘ān ‘ācizleri daḥı yazacak olur isem anlardan aṣaḡı kalmayup belki biraz it‘āb-ı efkār olundığı şüretde anlarıñ kat-ender kat fevkinde olacağı qarīḥa ve sermāyem kāfī ve vāfī idüğini cezm eyledim ibtidā kavā'id-i külliyye-i lisān-ı Osmānīye dā'ir tesvīd ideceğim kitābıñ [18] dībācesini vaṭan-ı muḡaddesimizde ta‘mīm ve intişār-ı ma‘ārifi bi-ḥaḡḡın pīşe vü endīşe idinerek emākin-i taḡşīliyye-i ‘ilmiyye olmaḡ üzere memālikimiziñ her noḡta-i münteḡabesini ebniye-i ‘āliyye ile tezyīn ü i‘lā ve cümlemizi zülāl-i merḡamet ve ma‘delet-i celīle-i ḥilāfet-penāhīleriyle dil-sīr ü iḡyā' buyurmaḡda olan velī-ni‘met-i bī-minnetimiz pādīşah-ı tebe‘a-perver ve şehinşāh-ı fāruḡ-siyer efendimiz ḡazretleriniñ riyāz-ı mülk ü millete tevdī' buyurdığı gül-i ḡoncagān-ı ḡadīḡa-i şekve vü şevket ve nūr-ı ḡadīḡa-i saṭvet ü salṭanatları bulunan şehzādegān-ı civān-baḡtān-ı ḡümāyunları ki ḡurb-ı nazar-ı ‘ālī-i şāḡhānelerinde te'sīs buyurılan mekteb-i maḡşūsda intiḡāb u ta'yīn idilen mütefennin mu'allimīn ma'rifetiyle ‘ulūm u fūnūn-ı nāfi‘a ta'allümüne meşḡul olup müşārun ileyhim ḡazarātınıñ birāder-i bözörgvār-ı aṣālet-şi‘ārları devletlü necābetlü Selim efendi ḡazretleriniñ ism-i sāmī ve nām-ı nāmī-i zekāvet-penāhīlerine nisbet ü intimā ile levḡa-pirā-yı iḡtirām u ta'zīm ve suṭūr-ārā-yı tevḡīr ü tekrīm olarak tanzīm ü ḡāk-i pāy-i mu'allā-yı feyz-perverlerine taḡdīm olundığı şüretde ba'zı emşālden ziyāde rehīn-i taḡdīr olacağı taḡaṭtur olunmasıyla ta'rif-i fenn-i kitābeti ve edebiyāt u kavā'id-i lisān-ı osmānīyi müşt Emil bir muḡaddime ile her dürlü meşālīḡ-i [19] resmiyye ve ḡayr-ı resmiyyeye dā'ir müsveddātı şāmil-i ebvāb-ı ḡamse ve lisān-ı ‘Osmānīniñ elsine-i sā'ire ile muḡāyese ve müvāzene vü muḡākemesini muḡtevī bir de ḡāt imeyi ḡāvī olmaḡ üzre işbu mecelle-i nāḡīze taḡrīrine şūrū' itdim.

(li-muḡarririhı)

Göster meta ‘-ı nazmıñı kıymet-şināsına

Maḡşūd şatmamaḡsa anı yoḡ bahāsına

‘Arz it benāt-ı fikriñi ol ḡaclegāha kim

Vāḡıf olan bulunmalı ḡüsn-i edāsına

Muqaddime

[19]

Tahrīren ifāde-i merām itmeklige fenn-i kitābet ıtlāk olunur. Her yazdığı şeyden vardığı mahallde bi's-suhūle istihrāc-ı me'āl olunan ādeme kātib ve kāffe-i 'ulūm u fūnūn üzre idāre-i lisān u mübādele-i efkār melekesini ve her fende te'līf-i kitāb ibtidārını hā'iz olan zāta münşī dinilür bu ta'rife göre kātib için yalnız kendü lisānınıñ kavā'id ü deķāyıkını bilmek mertebe-i kāfiyede ise de münşī için lisān-ı māder-zādını bildikden başka daha pek çok ma'lūmat u maḥfūzāt u müstahzarātı olmadıkca neşren ve nazmen inşā-yı kelāma muqtedir olamayacağından münşī ile kātibiñ arasında fark-ı 'azīm olduğu mişillü bu iki derece beyninde bir ḥayli derecāt-ı muhtelife [20] ve mütefāvite vardır. Ve yazdığı şeyden mümkün mertebe me'āl çıkar ise de imlāca ve revābiṭa kelāmiyyece sehv ü ḥaṭası bulunanlara yazıcı ismi virilür çünkü lisān her bir kavm ü millet beyninde tekellüme ve bir dereceye kadar tahrīren ifāde-i merāma ālet olup bunun 'ulūm u fūnūna medḥali pek cüz'ī ve taḥsilāt-ı fenniyye mu'allimīn-i maḥşūşasından şifā'en te'allüm olunduķca ve ıştılāḥāt-ı mevzū'ası bilinmedikce az bir meşķ ü ta'allüm ile taḥsīli kābil olamayacağından iktisāb-ı fenn-i kitābetde iḥrāz-ı kuvve-i inşāya ğayr-ı kāfidir.

Lisān kātibi ḥīn-i tekellümünde ğalaṭ söylemekden ve kalemmini sehv ü ḥaṭa tahrīrinden muḥāfaza eyleyen vesāyiṭa fūnūn-ı edebiyeye ta'bīr olunur ki bu daḥı 'ilm-i şarf u ıştikāk ve uşūl-i evzān ve naḥv u vaz'ıyye ve me'ānī vü beyān u bedī' ve 'arūz u 'ilm-i kavāfī ve lügāt gibi bir ḥayli fūnūnuñ iktisāb u istiḥzārına menūṭ olup fūnūn-ı muḥarrerede tefennün itmeyen zāt lisānını ve kalemmini sehv u ğalaṭdan muḥāfaza idemeyeceğinden kātib 'unvanına maḥzar olamayup aña daḥı demincek şınıfı beyān olunan yazıcı laķabı virilür. [21] Bunlardan başka küttābiñ aķsām-ı sā'iresi var ise de başlıcası diđer i'tibār üzerine iki şınıf olup aķsām u şunūf-ı sā'ire anlardan teşa'ub eylerler şınıf-ı evvele bizim beynimizde müte'āref olduğu vechile (*tahrīrāt kātibi*) ve şınıf-ı şāniye (*defterī kātibi*) dinür.

Aķsām-ı müteşa'ibe-i sā'ireye gelince birincisi bizim devā'ir-i resmıyye ve sā'irede mektübcü didigimiz bir re's me'mūr ma'ıyyetinde olarak muḥarrerāt-ı resmıyye ve ikincisi muḥāsebeci ve yāḥūd defterdār isimleri virilen bir zāt refāķatında mu'āmelāt-ı ḥesābiyye ve üçüncüsü umūr-ı şer'ıyye ve dördüncüsü meḥakim ü devāvīn-i nizāmiyye ve beşincüsü mevādd-ı askeriyye ketebesı olup

bunlardan mā'adā devā'ir-i resmiyye-i devletiñ vezā'if-i maḥşūşasına ittibā'en aḳsām-ı muḥarrire daḫı bir taḫım şu'abāt-ı mütenevvi'aya münḳasim olur ve 'unvān u vazīfeleri i'tibāriyle yek diğlerinden fark u temyīz idilür ki cümlesi ḫaḳḳında ber-vech-i zīr derc olunacak birer şüret-i müsvedde ile vazīfelerine dā'ir birer mişāl irād olunacağına ve ser-nāme maḳāmında şıfat-ı me'mūriyyet-i resmiyyeleri daḫı taḥdīd ü ta'rīf kılınacağına mebnī burada i'tā-yı tafsīlāta ḫācet görülemez. [22] Kātibiñ mādununda bulunduğı yukarıda beyān olunan yazıcıya el virecek rāddede okuyup yazmak ve bir miḳdār raḳam bellemek müslim ve ğayr-ı müslim teba'amızıñ her kangı ešnāfından olur ise olsun hepsine ehemmi ü elzem olup zīrā bu kadar okuyup yazmak bilmeyen ādem velev ki ḫamāllık ve küfecilik eylesün mu'āmelāt-ı şahşıyyesinden āḫara 'arz-ı ihtiyācdan ve muttaşıl zarar u ḫasāra uğramakdan yaḳasını ḳurtaramaz binā'en 'alā-zalīk kāffe-i ebnā-yı vatanımız artık kendüleriniñ beliyye-i cehāletden görmekte oldukları ḫasārāt-ı mütevāliyeden 'ibāret olarak çocuklarını hiç olmaz ise bālāda gösterilen derecede olsun okuyup yazmağa çalışdırmaları ferā'iz-ı hāliyeden ve sāye-i füyūzāt-vāye-i hazret-i şāhānede her yerde mekātib-i ibtidā'iyye ve rüşdiyye mevcūd olup bir yandan daḫı tekessür eylemekte ve usūl-i tadrīsiyye teshīl ü ikmāl olunmakda bulunmasıyla az müddetde o kadar bir şey'in öğrenilebilmesi umūr-ı yesīredendir. Levāzım-ı kitābetden olarak bālāda ta'dād eylediğimiz 'ulūm-ı edebiyeniñ cümlesi her ne kadar muḫlaka ḫācelerinden okuyup görmeğe muḫtac olduğundan yalnız mü'ellefāt-ı mütedāvileleriniñ [23] müḫtāla'asıyla añlaşılabilir ise de aşağıda sırasıyla görülecek mebahīş-i maḥşūşasında fūnūn-ı muḥarrereye kesb-i intisāb olunacak mertebede ve ğayet açık ve sade 'ibārāt ile ma'lūmāt-ı icmāliyye virilecek ve kitābımızı muḫtāla'a buyuracaklara bir miḳdar sermāye-i edebiyāt i'tā'sına çalışacak ise de buñunla ḳanā'at buyrulmayup ḫāce efendilerden yine sırasıyla ders görmeğe çalışup añlamağa himmet ü ğayret buyurmaları bi'l-ḫāşşa tavsiye olunur ve ber-vech-i zīr derc olunan maḳāle-i istiḫrādiyyeniñ daḫı her kātib için bilinmesi farz meşābesinde bulunduğı başkaca ihtār idilür.

Maḳāle-i İstiḫrādiyye

Her lisānda nefsü'l-emre ve maḳāma muvāfiḳ ve nevāḳış u ḫaşviyyatdan 'ārī olmak üzere sevḳ-i kelām kā'idesi ki lisān-ı millimizde belāğat andan 'ibāretdir bunu nokḫa-i nazardan ayırmaḳsızın her kangı lisāniñ belāğatını teşriḫ ile terceme eyleyecek olsaḳ kā'ide-i mezkūreye muvāfiḳ bir ta'rīfe müteşādif olacağımızı ve

buna ise yine ol lisānda mütedāvil olan şarf u naḥv u mecāz u isti'ārāt gibi ba'zı fūnūna [24] ihtiyāc gösterildiğini görürüz. 'İlm-i mantık daḥı muḥāverāt u mükālemātın mīzānı olduğundan ve 'ilm-i münāzara ve ādāb-ı mantıķın mütemmimātından bulunduğundan ba'zılar mantık ve ādābı levāzım-ı belāğatdan 'add itmişler ve Avrupa ḥukemāsı daḥı anlarıñ işrine gitmişler ise de bu mes'ele muḥtelefün fīhdir zīrā mantık fikr ü simā'da zihni ḥaṭadan kurtaracak ālāt-ı kānūniyyeden 'ibāret olup ma'lumāt-ı taşavvuriyye ve taşdikīyyeyi delā'il-i 'akliyye ile ḥāricde olmayan mechūlāt-ı taşavvuriyye ve taşdikīyyeye işāl için vaz' olunmuş olduğına nazaran bunuñ menkūlatda isti'māli şaḥīḥ olmayacağını işbāt ile 'ilm-i ḥikmetin medḥali olmak üzere mevzū' bulunmasıyla edebiyāta daḥil olamayacağında müteḥaddimīn ve müte'aḥḥirīn-i 'ulemā ittifāk eylemişlerdir.

Belāğatı gūyā beynimizde mütedāvil olan kütüb-i ma'ānī kaṭ'ā görülmemiş gibi başka bir üslūb ile ta'rīf eylesek yine bālāda zıkr olunan ta'rīfdan ayrılmaz ise de bu yolda ba'zı deḳāyık-ı müşkile önümüze çıkacağından bunları ḥāll ü izāḥ zımında haydi bir kere de öyle üslūb-ı cedīd ile daḥı ta'rīf eyleyelim (bu üslūb Ta'līm-i Edebiyātda irād olunan [25] üslūb zann olunmasın ki fenn-i ma'ānī ve mantıķda öyle bir üslūbuñ aşla vücūdu yoḳdur.)

(Üslūb-ı cedīd üzre ta'rīf-i belāğat)

Belāğat kavā'id-i maḥşūşasına tevfiḳan muḥāṭab sevḳ eyleyecegi kelāmı īrādda sāmi'īne neş'e-i sekerāta mu'ādil bir şevk u inbisāt īrāş eylemesi melekesine mālikiyyetdir. İşbu ta'rīf mücebince sevḳ u īrād olunacak kelām-ı belāğat ekşeriyet üzre kelām-ı manzūmda vārid olageldiğinden belāğatın kelām-ı menşūrdan ziyāde eş'ārda aranması ve bu ḥālde eş'ār u ebyātın belāğatınca kelām ve fiḳarāt-ı menşūrenin mā-fevḳinde bulunması taḥayyül olunur ise de bu muṭāla'a şırf-ı vehm ü ḥayālden 'ibāret olup bi'l-akis belāğat en ziyade kelām-ı menşūrda bulunur ve hem de kā'ide-i belāğata muvāfiḳ olarak serd ü īrād idilen fiḳarāt-ı menşūreyi mecāz u teşbīḥ u isti'āre ve kināye vü tevriye ṭarīķıyla ḥaḳīḳatden ya'ni nefsü'l-emrden teb'īd idecek ba'zı muḥayyelāt olsa daḥı mütekellim-i belāğat söyleyecegi sözüñ esāsını elbette bir ḥaḳīḳat-i māddiyye üzerine binā eylemiş olduğu ḥālde bunda mezc eyleyecegi ḥayālātı mücerred sāmi'īne te'sīri ziyāde olarak gāye-i āgrāza [26] sür'at-i vuşūl müṭāla'asına mebnī derc eylemiş olacağı cümleñ 'indinde müsellemtan bulunmasıyla kelām-ı menşūr her ḥālde kā'ide-i belāğata muvāfiḳ olur ve şiriñ ta'rīfi ise muḥayyel ve muḳaffā kelām-ı mevzūndan 'ibāret olup ḥaḳīḳate ve nefsü'l-

emre muṭābaḳatı mevzū'ı ḥaysiyetle mültezem bulunmadığından gelen manzūm her vech ile kā'ide-i belāgata taṭbīk ḳabūl idemeyeceğinden menşūruñ mādūnunda 'add olunur ber-vech-i ma'rūz üdeba-yı ğarbiyye-i Avrupa'ya şırf taḳlīd ile müftehir bulunan ba'zı efkār-ı cedīde aṣḥābınıñ ḳavl ü iddi'alarına nazaran ma'nāsı bir ḥaḳīḳat-ı māddeyi şāmil olmayup da şırf muḥayyelātdan 'ibāret bulunan eṣ'ār u ebyāta kelām itlāḳ olunamayacağından eṣ'ār-ı muḥayyeleniñ ādeta hezeyan ḳabīlinden olmasını zu'm idiyorlar ise de muḥarrir-i ḥaḳīr anlarıñ ḳavl u iddi'aları maḥzā cehaletlerinden tevellüd eylemiş vehm ü pendār oldığını ve hezeyān işte bu sözleri idüğünü iddi'ā eyler isem ısbāt- müdde'adan āciz olmamak zannındayım çünki rüy-ı 'arzda her ḳanğı ḳavm ü milletiñ eṣ'arı ve ebyātını lisānımıza ba'de't-tercūme teftiṣ ü taḥḳīḳ eylesek şı'riñ şimdi söyledigimiz ta'rīfine tevāfuḳ eyleyeceğinde [27] iştibāh olunmadığı mişillü ba'zılarınıñ muḳallidi bulduḳları Avrupa memālik-i ğarbiyyesi üdebā ve şu'arāsınıñ daḫı eṣ'arı arasında ḥaḳīḳatiñ ḥāricinde o ḳadar sözlere teṣādūf ideriz ki manzūmāt-ı şarkıyyeniñ ḳat-ender-ḳat fevḳinde ve efkār-ı cedīde aṣḥābımızınıñ türrehāt deyü atup tutduḳları i'tirāz-ı cāhilāne kendü 'aleyhlerine çıḳdığı merṭebe-i bedāhetdedir. Şimdi ḳazıyyeyi bir derece daha açık söyleyelim ki kitābımızı müṭāla'a buyuran zevāt feṣāḥat ü belāgat ne olduğunu ḥaḳḳıyla anlayup aramızda bulunan üdebā-yı ğayr-ı mü'eddibeniñ sözlerine ḳapılmasunlar.

Şı'r didigimiz sözler zann olunmasun ki neşr denilen kelāmları terkīb eyleyen elfāz u kelimātdan başḳa bir şavṭ u nefes ile ḥārice çıḳdığından temeyyüz eylemekde ve eṣvāt u kelimātınıñ ḥuṣūşiyyetiyle inde'n-nās maḳbul olmaḳdadır. Ḥālbuki nazmı da neşri de terkīb eyleyen elfāz u kelimāt bir olup vaż'iyet ve ma'ānī-i mecazīyye vü muṭābıḳıyye vü iltizāmiyye ve sā'ir beyāniyye ve bedī'iyelerinde yek-digerinden aṣla farkları yokdur bunlardan ikisini daḫı sūḥan-sencān-ı ma'ānī nezdinde mevḳi'-i [28] ḥüsn-i ḳabūl ü taḳdīre iṣāl eyleyen meziyyet-i mümtāza feṣāḥat u belāgat ve bir söz ki ḳavā'id-i mażbūṭa-i belāgata muṭābıḳ olmadıḳca aña yine lafz u kelime ta'bīr olunsa bile eṣvāt-ı behāyim ü en'ām mesābesinde 'add olunacağı müselleṃ-ı aṣḥāb-ı kemāl ü ma'rifetdir sözüñ belāgat u metāneti mādām ki yukarıdan berü tavṣīf ü ifāde olunmaḳda olduğu vechile gerek ḥaḳīḳī ve gerek mecazī olsun ve ḳanğı lisān üzere söylenür ise söylensün nefsu'l-emre muvāfaḳat ve maḳām u mevḳi'ine muṭābaḳat u münāsebeti ve ḳāri' īn ü sāmi'īne vecd ü ḥāl gibi bir neş'e-i te'eṣṣür ilḳāsıyla isticlāb-ı şevḳ ve inbisāt-ı derūnlarına mālikiyyeti ḥuṣūṣī olduğu zāhir olup kelāma bu ḥāşşayı temlīk eyleyen kuvve-i mütemāyize ise sözüñ manzūm u muḳaffā vü

muḥayyel olmasından ve bir takım şanāyi'-i lafziyye ve ma'neviyyeyi müstemil bulunmasından iktizā itmediği ta'ayyün ve şu'arā gerçi kavā'id-i 'arūz u kavāfiye teba'iyyetle söyleneceğinden nāzımını bir hayli tekellüfāt-ı şakīle altına koyup it'āb-ı fikr ü hayāl ile zahmete düşüreceği ḥasebiyle nazmın neşre maḳbūliyyetce fā'ik u müreccaḥ olması tevehhüm olunur ise de bunda kazıyye [29] ber-'akis olup şā'ir derece-i vüs'at-ı qarīḥası ve cevdet-i fikr ü nazarı nisbetinde maḥşūl-i tabī'atını meydāna koyup zihnini hayālātından başka bir şeye şarf eylemeyeceğine ve farazıyyāt u hayālātın ise intihāsı bulunmayacağına mebnī hayālāt-ı zihniyyesini taşavvur eylediği dereceye işālde o kadar zahmet çekmeyeceği tebeyyün ider. Bir münşī veya kātib ve yāhūd yazıcı bir şeyi kaleme almak için edevāt-ı kırtāsiyyeye mürāca'at eyledikde evvelā kavā'id-i belāğata taḥbīki pīş-i nazār-ı te'emmüle alarak bunun için zihnini bir çok yormağa muhtāc olduğundan mā'adā şā'ir mişillü fikr ü hayālını ḥāricde vücūdı olmayan farazıyyāta ta'līk ile tarīk-ı tevsī' u itlāka zāhib olmasına iltizāma mecbūr olduğu ḥaḳīkat-i māddiyye mevāni'-i kavıyyeden ve ma'a-māfīh yazacağı kāğıd yalnız kendü taşavvurāt-ı zihniyyesi dā'iresinde olamayup bir āḥarın daḥı fikr ü müḥāla'asına teba'iyyetle maḥkūm bulunması tekālīf-i müşkile-i şaḳadan bulunması mülābesesiyle belāgat-ı kāmile ve ḥaḳīkat-i māddiyyeyi ehl ü erbābına begendirmeğe muḳtedir bulunan bir münşī veyā kātibiñ vücūh-ı 'adīde ile sā'ire müraccaḥ bulunduğu külf-i beyāndan müstaḡnī ve her yerde ve her zamānda müte'addid ve māhir [30] şu'arānıñ vücūdı görülmekte iken her 'aşırda bir münşī-i ḥaḳīkī bulunmadığına ve olsa daḥı ḥāl ü şānı bālāda ta'rīf olunan derece-i 'ulyāda olamadığı müteḳaddimīn ve müte'ahḫirīn bülegānıñ ittifāk itmiş oldukları işte bu ḥikmete mebnīdir.

(Te'yīd-i Maḳāl)

Vassāfū'l-ḥufre tāriḫinde demişdir ki ebnā-yı beni ādemiñ her sınıfında ve aşḫāb-ı ḥıref u şanāyi'ın cümlesinde pek çok evliyā'ullāha mülākī olduğım ḥālde eşḡālını mülūk u selāḫin-i 'ızāmdan bir zātın ve yāhūd erkān-ı devlet ü ḥükümetden biriniñ taḥrīr-i meşāliḫ-i resmiyyesine ḥaşr eylemiş münşī veya kātiblerden hiçbir velīye mülākī olmadığımı ta'accüb eyleyüp bunun sebebini aşḫāb-ı diḳḳatden bir zāta su'āl eyledigimde inşā ve kitābetden başka umūr ile meşḡul bulunan ādemleriñ ḥavāss-ı ḥams-ı zāhireleri ḥavāss-ı bātınalarıyla beraber işledikleri işe merbūt olmayup ḥavās-ı zāhireleri icrā-yı ḥıref u şanāyi' ile meşḡul iken ḥavāss-ı bātınaları ve ḳalb u lisānları zikrullah ile iştiḡāle māni' olmaması ve münşī vü kātib olan zāt ise

cemî'-i havâss-ı zâhire ve bâtınasını toplayup kaleme almakda olduğu mādde üzerine 'atf [31] u havâle eylemedikce ma'âlûba muvâfık eşer ta'hrîrine muvaffak olamayacağından ve hâlî kaldığı zamânlarda da'hi efkârını medâr-ı kesb ü ta'ayyüşü bulunan inşâ ve kitâbete dâ'ir ta'avvürât u mü'tâla'âtdan ta'hlîye idemeyeceğinden münşî ve yâhûd mütefennin kâtibiñ meşâlih-i resmiyye ta'hrîrinden ke'f-i hâme ile nu'kûş u hayâlât u vâhiyeden ta'htîr-i kalb ü dimâğa mâlik olmadıkça evliya'ullâhdan olamayacağı cevâbını virmişdir.

Münşî-i haqîki tecârüb-i mükerrere vü aqîse-i fenniyye ve istidlâlât-ı 'akliyye ile keşf ü kerâmete yakîn-i irfâna mâlik olabilür ise de kâtibde kerâmet ve kavm-i Yehûdda ulüvv-i himmet ve tã'ife-i Kıbtîde iffet ü şecâ'at olamaz deyü atalarımızdan işitmiş olduğımız sözler da'hi pek yabana atılamaz. Gelelim yine mâ-nahnü fîhimize Meşâhîr-i müte'addimîn-i üdebâ bundan on çarn evvel ve belki daha mu'addimleri eş'ârı mü'gâzelât u mu'âşekât u hamriyyât u müsâmerât u hikemiyyât ve fezleke-i e'âzım-ı vukû'ât ve şa'hiyyât u hicviyyât u medâyiğ ü nu'ût u naşâyiğ ile hamâsât misillü aqsâm-ı keşîreye taqsîm ile şu'arâ-yı be-nâmdan her birerleri bunlardan birinde ta'ayyün ü infirâd ile kesb-i işti'âr itmişler ve ahlâf-ı şu'arâ da'hi [32] anlarıñ mesleklerine gitmişlerdir şu'arâ-yı kadîme-i Yunaniyye vü şarkîyyeniñ ve müte'ahhîrîn-i sühandân-ı Avrupa'nın âsârı da'hi gözden geçirilür ise her biri aqsâm-ı mezkûreden birine dâhil olduğunu görürüz.

İhtâr-ı mahşûş

Bu ma'halde şî'irden ba'ş itmekligimiz mü'tâli'in-i kirâmı şî're teşviğ ma'şadıyla olmayup fenn-i belâğatıñ teşriğ ü tavzîhi garażına müstenid olmasına ve fûnûn-ı edebiyyede bi't-tefennün münşî veya kâtib olma'klığa sa'y ü gayret idecek zevât derece-i mesâ'î vü iqdâmât vâkı'asına göre münşî ve yâhûd kâtib-i mâhir olmadıkça bidâyet-i ta'şîli eşnâda şâ'irlige özenüp en 'azîz ve kıymetdâr olan zamânını aña şarf ile izâ'a eyleyecek olur ise nâil-i merâm olabilmesi şöyle tursun 'ilimsiz inşâd olunan eş'âr arasında kuvve-i tabî'at ile ba'zan rengîn ve parlak sözler bulunsa da pek çoğu bayağı ve belki bî-ma'nâ olacağından şâ'ir da'hi olamayacağını bilüp tezyînat-ı medîneden ma'dûd olan şî'r ile iştiğâli ikmâl-i ta'şîlden soñra iğtinâm eyleyeceği evkât-ı hâliyye ta'lîk itmek umûr-ı vecîbedendir.

[33] Bu maḳāmda muḥarrir-i bī-bizā'anıñ bir büyük i'tirāza uğrayacağı vārid-i ḥātır oldığından anı daḥı def' için müṭāla'āt-ı ātiyeniñ serd ü ityānı fā'ide-i külliyyeden ḥālī olmadığından işbu maḳāle-i istiṭrādiyemizi anınla ikmāl idelim.

(İ'tirāz)

İşbu kitabımıza (Mu'addilü'l İmlā ve Mükemmilü'l-İnşā) nāmı virilmiş olması 'ulūm-ı edebiyeye ile meşgūl bulunan nev-resīdegān ebnā-yı vaṭanıñ istifādelerine maḥşūş olmak üzere yazıldığını işrāb eylediginden ve ḥālbuki dibācesinde serd olunan 'ibārāt arasında ba'zı edebiyāt-ı 'Arabiyye vü Farisiyye ve lügāt-ı gayr-ı me'nūse vü ıştılāḥāt-ı ilmiyye mişillü nev-resīdegān-ı üdebāmızın añlayamadıkları pek çok fiḳarāt ve esāmī mevcūd idüğünden kitābımızıñ muḳaddimesi 'illet-i ḡā'iyeye münāfi bulunmasıyla bu naşıl olabilir.

(Cevāb)

Vāḳı'ā mu'teriziñ bu müṭāla'ası pek becā olup muḳaddimātımızda didigi şeyleriñ cümlesi yazılı olduğundan üdebā-yı meşḥūre-i 'aşrımızdan āşār-ı ḳalemiyye ḳılmaya ḳuvve-i teḳrīreleriyle cümleñ istifāde [34] eylemekde bulunduḡı İbrahim ve Fāzıl ve Ḥayret ve İskender efendiler ḥazarātıyla Ḥikmet Beg efendiler mişillü efāzılı geçince velev sellem ki Ta'līm-i Edebiyāt mü'ellifi ve meşḥūr roman ve risāleleriñ mütercim ü muşannifi bulunan ve cerbeze-i lisāniyye vü ḳalemiyyeleriyle bi-ḥaḳḳın aḳrān u emşāline fā'ik zevat-ı ma'ārif-simāt ka'bında olanlar bile mücelledāt-ı keşīre paralamadıkca ve bir çok zamān h'āce efendilerimiziñ ḥālḳa-i tedrīslerine devam ile ḥaşır çürütmedikçe söylediklerimizi lāyıḳıyla añlayamayacaklarını kendüleri daḥı taşdıḳ ü teslīm iderler lügāt ü ıştılāḥāt-ı muḥarrereden maḳşad ve ḡarażımızıñ şerḥ u beyānına şü vechile girişilür ki nezd-i aşḥāb-ı müṭāla'adan ma'lūm olduğu üzere lügāt ü ıştılāḥ u Farisī vü 'Arabī durūb-ı emşāl ü kināyatıñ bilünüp ḥıfz olunması lügāt ve şā'ir-i kütüb-i maḥşūşāniñ müṭāla'asıyla ezberlenüp ḥātırda ḳalamaz ve bil-farż ḳuvve-i ḥāfıza imdādıyla ezberlense de mevḳi' ü maḥalline göre taḥrīr ü isti'māli ve okunacak kitāblarda görülecek ıştılāḥāt u kināyāt vesā'ireniñ maḥfūzāt-ı zihniyyeye tatbīḳiyle işābetine ḥüküm virilmesi mümkün olamaz elsine-i şelāşede yazılmış her dürlü kütüb-i edebiyeye ve ḥikemiyye [35] vü riyāziyyeyi müṭāla'a buyuracak zevāt bilmediḡi bir şey'e teşādūf eyler ise der-'aḳab mevzū'-ı kütüb-ḥāne-i i'tibārı bulunan lügāt ve ıştılāḥāt u ta'rifāt kitāblarını bilā-ihmāl tettebbu' u taḥarrī eyleyerek işlediḡi şey'i

kolaylıkla bulur ve tevakkuf eylediği mahalli hemân bulunduğu kelimâta bi't-tatbîk kendüsence anlaşıldığına kanâ'at hâşıl olur ve yâhūd esnâ-yı mü'tâla'ada mu'allim efendi yanında bulunarak aña su'âl ile müşkili hâll eyler ise ve 'Arabî vü Fârsî bir cümle ve fıkrâda ve yâhūd bir beyitte şübhe eyleyüp ma'nâlarına kezalik kütüb-i maḥşûsâlarınıñ tetebbu'ı ve yâhūd ehl ü erbâbına su'âl ü taḥkîki ile kesb-i vukûf ider ise böyle zaḥmet ü külfetle bellenecek şeyler mutlaka hâtırdâ kalur ve tekerrür-i mü'tâla'a ile maḥfûzât ve ma'lûmâtını çoğaldup bi'l-âhare kitâblara mürâca'at ve sâire su'âl eylemeksizin her gördüğü kitâbdan bi's-suhûle istiḥrâc-ı me'âl ü mezâyâ melekesini iḥrâz eyler ki ulûm ve fûnûn-ı mütedâvilede tefennün ü mahâretiñ mâ-yütevekkafü 'aleyhi işte bu uşûl-i istiḥrâ'iyeden 'ibâretdir benâberin muḥarrir-i ḳalilü'l-bizâ'a daḥı esâtîz-i kirâmımdan işide işide ve edinebildiğim kitâbları tekrar 'ale't-tekrar [36] ḳarışdıra ḳarışdıra bir miḳdâr sermâye tedârikiyle artık mu'âvenet-i kütüb-i ilâhiyyeye muḥtâc olmaḳsızın taşavvurât-ı zihniyyemi elsine-i şelâsede ḡâyet-ı sür'at ü suhûletle yazmaḳda ve her ne kitâb olur ise vehle-i nazarda me'âl ü mefhûmını añlamaḳda kesb-i mahâret eyledim ve dibâce vü muḳaddime-i mebhûşün 'anhâyı daḥı mu'tâli'in ü ḳâri'iniñ bi't-tedrîc tezyîd-i sermâye-i ma'lumât idebilmeleri niyet-i ḥayriyyesiyle birâz muştaliḥce yazdım meşâhîr-i milletimiziñ tercüme-i ḥâlleri bilinmek ḥuşuşunda fevâ'id-i 'azîme mü'tâla'asıyla anı daḥı 'âdât-ı ḳadîme-i büleḡâ vü şu'arâdan bulunduğu üzre faḥriye şüretinde derc eyledim ve aşağıda îrâd olunan misâllerden ve ara yerde yazılacak güzel bir ḥikâyede daḥı şu mesleḡiñ iltizâm olunmasını taşmîm itdim. İşbu ḥulûs-ı niyyet ve ṭaviyyet-i 'acizânemi mu'teriz efendiler añladıḳdan soñra i'tirazlarını girüye aldıḳdan mâ'adâ belki meslek-i 'acizânemi taḥsîn buyuracaḳlarını me'mûl eylerim.

(Muḥṭıra-i Mühimme)

Felâsife-i ḳadimeniñ bir sınıfı işḡâl ve mürâvedât-ı beşeriyye ile iktisâb olunan mevâdd-ı nazariyye ve 'ameliyyeniñ cümlesini âşâr-ı şanâyî'yedir deyüp bu bâbda serd-i berâhîn ve delâ'il-i sehîfe [37] ile işbât-ı müdde'âya ḳıyâm ve mu'arızlarını iskât u ilzâma ḥaylice ihtimâm göstermişler ise de bu ḳavlin mecrûḥ olduḡı ecille-i 'ulemâ vü hükemânıñ tedḳîḳât-ı muḥakḳikâneleriyle zâhir olmuş ve ulûm u ma'arif başḳa ve ḥıref ü şanâyî' başḳa bir şey idüğü tebeyyün eylemiş ve şırf nazariyyâta 'a'id olan şeylere 'ulûm u ma'arif nâmı virilüp maḥşûl-i nazariyyât olan mâddî şeylere şan'at itlâḳ olunmuşdur.

İşbu mecellemizde ta'rif ü taşnîf eylemekde olduğumuz fenn-i inşâ ve kitâbetiñ dağı mezheb-i ecille-i hükemâ üzere nazariyyât ü 'ameliyyât itibariyle iki ciheti olup birincisi 'ulûm u ma'ârif ve ikincisi hıref u şanâyi'e dâhil ve her ikisinde dağı tefennün ü mümâreset huşûli amel-i kesîre ve zamân-ı vefîre muhtâc olduğundan cihet-i nazariyyât-ı inşâ vü kitâbete lâbüd ve elzem olan 'ulûm ü ma'ârif muqaddimede ifâde olduğu mişillü aşağıda dağı sırasıyla mebâhiş-i maşşûşâsına zıkr ü îzah kılınacağından bu maqâmda hırfet ü şan'at kıabilinden bulunan 'ameliyyât-ı inşâ ve kitâbetden bahş eyleyelim elfâz u kelimât her ne kadar kıavâlib-i ma'âni olarak ehemmiyet [38] ve i'tinâya ğayr-ı şâyân gibi görünür ise de aralarında mülâzemet-i tâmmе bulunmasıyla ve biri heyûlâ ve diğeri şüret meşâbesinde olmasıyla kâtib ve bâ-huşûs münşî için huţût-ı mütenevvi'anıñ kâffesinde mahâret kıazanılması a'zam ve etemm-i şerâ'it-ı kitâbetden ma'düd ve belki edevât-ı kırtâsiyyeniñ inde'l-ihtiyâc hepsini bizzat i'mâle muqtedir olmak için müfredât-ı aşliyyesini şüret-i terkîb ve taħlîlini bilmekliğı ya'nî istediğı gibi eczâ ve levâzım u alât-ı muqteziyyesiniñ tedârikiyle ipekden Hind âbâdîsi ve bezir isinden a'lâ mürekkeb i'mâlini ve âb-ı hevâsı ve kuvve-i inbâtiyyesi müsâ'id bir çıraqda maţlûba muvâfık kıalem yetişdirmegi ve bir kitâb te'lîf ü taħrîrinde bulunduğı maħalde mücellid yoğ ise anı teclîd ü tezhîb eylemekliğı ve müteferri'ât-ı sâ'iresinden ma'lûmât-ı kâfiyeye mâlik olmaklığı fâ'ide-i külliyyeden hâli olmayup ve'l-hâşıl ta'rif-i münşî-i haķîkîniñ mâddî ve ma'nevî ihtiyâcâtı düşünilür ise ğayr-ı maħdüddur: Kitâbet eşrâf-ı şanâyi'den olup aşhâbınıñ dağı kıadr ü haşşiyetleri aña göre şerîf ü refî' olduğına göre şimdi münşî ve yâhûd kâtib şanâyi'-i 'âdiyyeden bulunan bir takım 'ameliyyât-ı [39] şanâ'iyye ile uğraşdırmak kâtibî işinden alıķoyduķdan soñra nâmûs-ı kitâbete dağı muhill ü münâfî olduğu iddi'â olunur ise şü vechile cevâb virilür ki bu ta'dâd olunan şanâyi'-i âdiyyeniñ öğrenilmesi inşâ vü kitâbet ü huşn-i haţţ mişillü enfes-i nefâyis-i şanâyi'i öğremiş bir kâtib için beyân olunan fevâ'id isti'zâm olunacak derecede it'âb-ı zihn ü vücûda mütevaķkıf-ı i'mâl-i şaķadan ve izâ'a-i vaķti mücib hâlâtdan olmayup şanâyi'-i muħarrere eşnâfınıñ mâhirlerine varup su'âl ile ifâdât-ı vâķı'alarını zâbţ u kıayd itmekle hâşıl olur ve bir de münşî ve yâhûd kâtibîñ şanâyi'-i mezbûreyi burayı öğrensün dimekliğimiz muţlaķa bunları bilsün de 'ameliyyâtıyla dağı meşğül olsun ma'nâsına olmayup vażife-i aşliyyesiniñ müfredâtına vuķûfı bulunsun da âlât ve edevât-ı muqteziyyesini

aña göre tedārik eylesün ve h̄in-i tahrīrde zahmet çekmesün dimekdir (*eş-şey'ü sebete sebete bi-levāzimiḥā*)⁶³ kelāmından murād daḥı işte bunlardır ki maḳşad ber-vech-i ātī irād olunacaḳ temşil ile muḫālī'in nezdinde ma'lūm olur. Birisi bir çok sermāyeye mālīk olduḡı ḥālide dekāyık u müfredāt ve ālāt u edevāt-ı şan'ata ḥaḳḳıyla vāḳıf olmayan ve diğeri bunlarıñ cümlesine gereḡi gibi ārif [40] ü vāḳıf bulunduḡı ḥālide sermāyesi derece-i kifāyede bulunmayan ḳunduracı eṣnāfindan iki kişiniñ vücūdını farz eylediğimiz taḳdīrde birincisi alacaḡı levāzımıñ iyi ve kötüsüne baḳmayup çürük ve yanık bir ḫakım kōsāle vü meşīn ve sāḫtiyān u mariḳon mübāya'a eyleyüp pazarlıḡı eṣnāda aldansa bıçkı ve bīz bıçak u ḳālīb ve bunlara mümāşil ālāt ve edevāt-ı muḳteżıyye-i şan'atı daḥı alur iken işe yarayup yaramayacaḡına diḳḳat itmese de i'mālātına gice gündüz bezl-i maḳdūr eylese diküp meydāna çıkaracaḡı bir fotin nihāyet otuz guruş döküp bir alan bir daha almayacaḡından ve i'māl ile şatamayup elinde ḳalan şeyleri yok bahāsına şatup bilāḥare sermāyeyi kediye yüklediğinden müfredat-ı şan'atında malūmāt ve maharet-i kāmilesi olmayanlar için māl u şervetiñ fā'idesi olamayacaḡı ve ikincisi ise enḳāz u levāzımını ve ālāt u edevātını maḫlūb üzre tedārik ve kıymet-i ḥaḳīḳiyyelerinden ziyāde aḳçe virmeyüp mübāya'a eylediḡi ve i'mālīne daḥı aña göre diḳḳat itdiḡi şūretde yapacaḡı poḫni bir yeñiniñ üç ḳatına ya'ni ḫoksan ḡuruşa şatup ve kesb eyleyeceḡi şöhret sāyesinde müşterisi çoḡalacaḡı ḥasebiyle refte refte sermāyesini [41] tevḳīr ü tezyīd eyleyerek irād u aḳār şāḫibi mütevvel bir ādem olacaḡı āzāde-i iṣtibāḥ ve şan'at-ı inşā-i kitābetiñ ise şundan farkı olmadığı vāreste-i delīl ü güvāhdır. İnşā ve kitābetde kesb-i tefennün ü iṣtibāḥ eylemiş olan zevāt-ı benāmdan ekşeri ḥüsn-i ḫaḫta mālīk olmadıkları görülmekte olmasıyla ve bunlarıñ āsār-ı ḳalemiyyelerini cüz'ī bir ma'āş ile müstahdem bulunan bir mübeyyiz efendi beyaza çeküp kıymet-i inşā ve kitābetlerine şeyn ü tenāḳuş gelmemekte bulunmasıyla kesret-i mütāla'a-i 'ilmiyye ile sermāyelerini teḳşīre sā'ī bulunan zevāt için ḥüsn-i ḫaḫta daḥı kesb-i mümārese zımnında şarf eyleyeceḡi vaḳt zāyi'ātdan 'add olunmaz mı dinilür ise muḫarrir-i perişan-efḳār bu ḫaḫırayı taşdīk ü taḫsīn eylemeyüp dirmeḡe ḥüsn-i ḫaḫta daḥı kesb-i mümārese nazariyyāt-ı levāzım-ı kitābet mişillü mesā'ī-i 'azīmeye muḫtāc olmayup mādāmki münşī ve kātīb yazı yazmaḡa mecbūriyyetle mükellefdir ḥüsn-i ḫaḫ ile ma'rūf u meşḫūr olan bir zātdan ibtidā-yı ḥālinde meşḳ alup ve ta'līm gösterüp ve anıñ yazusına taḳlīden yazuyı pişirüp elini o ḳā'ide ile yazmaḡa alışdırdıḡı şūretde

⁶³ "Sabit olan bir şey ona gerekli olan şeylerle birlikte ortaya çıkar."

keşret-i tevağguli hasebiyle yaza yaza hüsn-i haṭda [42] daḥı tabī'iyetle iktisāb-ı meleke eyleyecegi āşikār olduğundan bunuñ daḥı umūr-ı müşkileden olmadığı tebeyyün eyledi. Münşī ve kātibiñ kāffesiyle *el-hattu mā-yukra 'u*⁶⁴ dinilerek fenā ve kırāatı herkes 'indeinde mümkün olmayacak yazı yazmak arasından ba'zılarınıñ vehm ü pindārları gibi umūm ve huşūs muṭlak olduğına dā'ir ḥaķīriñ ma'lūmātım olmayup eger böyle bir şey var ise kaḅı kitābda muḥarrer olduğu irā'e buyurulsun hüsn-i ḥaṭṭıñ muḥassenātına dā'ir başka bir temsil daḥı ityān eyleyelim farazā cinsi gāyet fenā olup aşı daḥı görmemiş biraz aḥlāt dinilen armuduñ bir tarafı yeşile yakın sarı iken diğere tarafı te'sīr-i ḥarāret-i şems ile kızarsa da bir leṭāfet-i sūriyye-i ebleh-firībāne iktisāb eylese ve şaticısı bunlardan en rengin görinenleri gül-rüy-ı seped olmak üzere küfeniñ üstüne istif eylese de anıñ karşıusunda diğere bir armudcu öñine bir seped-i a'lā ve enfes Gümüşhāne ve yāḥūd Begbāzārı armudı koysa armuduñ cinsini ḥaḥķıyyla fark idemeyen müşteri nazarında elbette aḥlāt daha hoş görünüp nazar-ı rağbeti aña meyl ile rengsiz gördüğü a'lā ve enfes armudı almayup aḥlātı mübāya'a [43] eyler ve kemāl-i iştihā eylemek ister ise ışırub da ağızı kamaşdığı ve dili burulduğu gibi alandığını anlayup ibtidā beğenmediği armuddan daḥı alarak ve ekl iderek nazar ve tecrübesinde ḥaṭā eylediğini fark eyler.

(*küllü hattātün cahülün*)⁶⁵ dinildiği üzere me'al ü ma'nāya vāķıf olmayan bir ḥaṭṭāt-ı kāmil mücerred hüsn-i haṭda mahāretini ḥaḥķa göstermek zırde muḥarrer olan ma'nāsız beytin ṭumṭuraḥ-ı lafzına kaḥıllup özüne ve özüne bir büyük ābādī kağıda yazup etrafını mücellide tezhīb itdirip altun ile müzeyyen çarçubeli bir levḥaya vaż' ile bi'l-müzāyede fūrūht olunmak üzere bedestāna çıkarsa ve yazusu anıñ mādūnuñda bulunan erbāb-ı kemālden diğere daḥı beyt-i mezkūre ta'ķib eyleyen diğere bir beyti 'ādī bir levḥa ile keزالik bedestānda müzāyede virse acabā kaḅıyısını alan aldanur elbette müzeyyen ve a'lā yazı ile yazılmış olan levḥayı hüsn-i manzarasına aldanup bi'l-mübāya'a ağızını kamaşdırmış müşteriniñ ve 'ādī yazı ve bayāğı çarçubeliyi mübāya'a iden Gümüşhāne armudı alup telzīz-i dimāğ-ı iştihā eyleyen ademe mişāl olacağında iştibāh yokdur.

[44] beyt-i bī-ma'nā (نعوذسوطك عينالعيرملتحتط) (اذالقيت اقد تلقاه مضروب) beyt-i ma'nādār

(فقلبي وعيني جانين كلاهما) (الى الله اشكومن اذى العين و القلب)

⁶⁴ "Hat sanatı; okunan, okunabilen bir şeydir."

⁶⁵ "Her hattat cahildir."

Bāb-ı evvel

Türkçe *ḳavā'id-i şarf* bir *muḳaddime* ve *ba'zı fevā'id-i icmāliyyeyi* şāmil olup bir *ḥikāye* ve bir de *müsvedde tezyil* olunmuştur. *Lisān-ı 'Osmānīde mü'ennes* ve *tesniye şiygası* olmayup *edāt* ve *evzān-ı esāmī* daḥı 'Arabiyye *ḳavā'idine* *mübāyin* bulunduğundan her ne kadarına esāsen *şarf-ı 'Arabīye* daḥı *taḥbīkine* sa'y olunacak ise de *Farisīye tevfiḳı* daha ziyāde *sühūlet-i ta'līm* ü *ta'allümüni* *mūcib* olacağına ve *Farisī* daḥı *erkān-ı lisānımızdan* olmasıyla *ḳavā'id-i külliyye-i şarfıyyesiniñ* her *kātib* için öğrenilmesi *mūteḳazḳı* bulunduğuna *mebnī* bu *bābda evvel emirde* *Farisī* bir *muḳaddime şiygası* *vezinlerini* *mübeyyin* bir kaç *cedvel* *derciyle* *ba'dehu* *lisān-ı Osmānīye* *naḳl* u *tercūme* *eyleyelim* ki *mūḫālī'in-i kirāma* iki *cihetli* *fā'ide* *ḥuşūle* *gelsün*.

Muḳaddime-i şarf

مقدمهء صرف

علم صرف در هر لسان از جوهر و اشتقاق کلمات و تغییرات (45) وی بحث کنداگر کلمات بر از منئه ثلاث شمول و دلالت داردانرا فعل و اکریزمان شمول ندارد اسم کویند و حروف و ادوات هر چند در ضمن کلمه داخل است ولیکن چوک فعل و اسم بطریق اشتقاق تغییر نپذیرد برای آن علم صرف از حروف بحث نکند این از وظیفهء علم نحو است

از منئه ثلاث از ماضی و حال و استقبال عبارت ماضی را در زبان فارسی زمان گذشته و حالرا اکنون و استقبال را زمان آینده بگویند با اعتبار نفی و اثبات از فعل خیلی صیفه های دیگر مشتق باشد و بعضی اسمی را باز از فعل نقل و اشتقاق بکنند کی انیچنین اسمی با فعل مناسبت معنویه بداندواکردر معنی با فعال تعلق و مناسبت ندارد این قبیل اسمی بعضی از مصدر مشتق کرددو بعضی به اشتقاق نیاز مندند اسم جنس و اسم جامد نام دهن که در جدول مخصوص درج نمودیم و برای اسم جنس و اسم جامد امشلهء مختلفه بیان و ایراد کردیم . زبان فارسی دونوع است یکی رافرس قدیم یا لسان دری و چهلوی و دیگرش رافرس جدید بگویند اگرچه از یکدیگر تفانیت کلی ندارند لکن در ادای حرف زدن و نوشتن فرق (46) و تفاوت ایشان را اهل زبان می شناسندو حالادرمیان اهل ایرن فرس قدیم متروگ است لیکن هر انکه فرس قدیم را خوب ندانند در ادای فرس جدید بحبث گفتگو کردن و نوشتن ماهر نکردد و از همه کتب و رسائل و نامه جات استخراج مأل و مزایانکند. فرس جدید از ابتدای تأسیس شهر طهران تحصم کشته است کویند که شاه عباس کی منسوب بخاندان حکومت ایرانیه صفریه و از اعظم حکمداران فعال ایان بود در جوار طهران ان قرا و قصبات کی در قدیم الایام موجود بود در خان و تالان کرده و سکانش حبابی شهر طهران رانده و برده هر یکیر ابرای خانه سازی و باعجه اراضی نموده شهر طهرانر اتأسیس فرمود که اصل طهران دهران است یعنی از اهل قرا اخراج شده و اخب نقل کردیده اند شهر با ایشان به تحصیل و تشکل امده است. از خواص مدنیت است کی هر انبا که نفوس کثیره از ملل و اقوام مختلفه کرد ایندو بالسنهء مختلفه کغتکو و بایکدیگر اختلاط بکبید لسان اصلی ان شهر رابعض کلمات

اجنبیه محتلط باشدوان کلماتر اهرکس همچون اهل زبان نشوانند که بکویند غلطات زبان متکثرشده اینچنین غلطات (47) وحرافاتر اهل بلاغت مولدات نام نهاده مخل بلاغت نشمارند.فرس جدید که اصلش ازطهران بودامده است برای ان ازبان کرد و ترکمان خیلی کلمات تملگ شده و اصطلاحات و کنایات بلدیه بدان علاوه کشته اکرچهدر طهران لسان فارسی از بلاغت قدیمه اش جداشده است لکین بسیاررقت و لطافت اکتساب کرده بر فرس قدیم مرجح شده است. مع هذا همچوخراسان و اصفهان و کاشان بلاد جسمیهء ایران هریگ در ادای دیگرحرف بزند همچو بلادما مثلالولایت قونیه و قسطمونی طربزون همه با لسان ترکی گفتکو کند اما بیکیکدر نمانندو هر یکی درمیان اهالی محلیه مخصوص بخودشان فصاحت و بلاغت بدارداین درقانون بلاغت ازنواقص و معایب معدودنشود بدایی که چون اهل قرابشهر ایندو تکلم اهل ثهر بشنوند و نیسندند کمان برند که تکلم خودشان تسببت بدایشان فصیح و صحیح است اهل شهر غلط بکویند بانکه اهل شهرلسان اهل قرارادر حین گفتکو کردن سحریه بکنندو بخندنداین قاعدهدرمیان همه اقوام جاری است.

Tercüme [48]

Her lisānda ‘ilm-i şarf cevher ve iştiqāk-ı kelime ile tağayyürātından bahş eyler bir ‘ilim olup eger kelimāt üç zamāndan birine delālet eyler ise aña fi‘il ve itmez ise isim dinilür. Hurūfāt daḥı kelimededen ma‘dūd ise de bunlar edevāt-ı terkīb-i kelāmdan olmasına ve bu ise vezā’if-i ‘ilm-i naḥivden bulunmasına mebnī ‘ilm-i şarfda hurūfātından bahş olunmaz zirā ekşer-i hurūf isim ve fi‘il mişillü iştiqāk cihetiyle tağayyür eylemez. Ezmine-i şelāse māzi ve ḥāl ve istiḳbālden ‘ibāretdir ki māzi geçmiş ve ḥāl şimdiki ve istiḳbāl gelecek zamāndır fi‘ilden nefy ü işbāt i‘tibāriyle bir ḥayli şġalar müştak ve mütevellid olup ba‘zı esāmīniñ daḥı ef‘āle münāsebeti olmayan esāmīden biraz isimler vardır ki yine iştiqāk tarīkiyle tevellüd eyler ise de diger bir takım esāmīniñ daḥı iştiqāka ihtiyacı yokdur bu kabilden olan esāmīye ism-i cins ve ism-i cāmid dirler nitekim zeyl-i kitābda mūnderic cedvel-i maḥşuşunda her biri gösterilmiş ve başka başka mişaller daḥı irād idilmişdir. Lisān-ı Farisī iki nev‘ olup birine Furs-i ḳadīm ve lisān-ı [49] Derī ve Pehlevī ve digerine Furs-i cedīd dinilür Furs-i kadīm ile Furs-ı cedīd arasında fark-ı küllī olmayup birbirine pek ḳarīb gibi görünür ve tekellümde ve yazup oḳumaḳda ikisiniñ arasında olan fark u tefāvüti ehl-i lisān fark idebilür Furs-ı ḳadīm el-ḥāletü hāzihi metrük ise de bunu bilmeyen Furs-ı cedīdiñ tekellümünde ve ḳırā’at ü imlāsında ve istedigini yazmaḳda mūmāreset kesb idemez ve mütāla‘a eyleyecegi kütüb-i resā’il-i Fārisiyyeniñ cümlesinde lāyıkıyla istiḥrāc-ı me‘āl ü mezāyāya muḳtedir olamaz. Furs-ı cedīd devlet-i behiyye-i İrāniyyeniñ ḥālā pāy-ı taḥtı bulunan (Ṭahran şehriniñ te‘sis ü inşāsından soñra vücūda gelüp rivāyet-i mevşūḳa iḳtizāsınca ḥükümdārān-ı benām-ı

İrāniyyeden şāh Abbās ki bir hükümdār-ı şāhib-i iktidār ve ekser-i mürāvedātını hayyiz-i fi'le īsāl idebilmekle meşhūr-ı rüzgār idi añın zamānında Ṭahran civārında kâ'in kaşabāt u kurā ahālisiniñ yurd ve meskenlerini taḥrīb ve kendülerini nefsi-Ṭahran şehriniñ bulunduğı maḥalle sevk u tesrīb ile her birine ḥāne yapmak üzere arāzī gösterüp ve maḥallāta taḫsīm eyleyüp bu şüretle şehir-i mezkūr te'essüs ve teşekkül eylemiş. [50] Ve Ṭahran kelimesi (*Deh-ran*) vaşf-ı terkībīsinden ğalaṭāt-ı belediyye olmak üzere ilerü gelmişdir. Ḥavāşş-ı medeniyyetden bulunduğı üzere büyük şehirlerde her dürlü milel ü aqvāmdan elsine-i adīde ile tekellüm eyler ecnās-ı nüfūs-ı keşīre olup alış ve virişlerinde mu'āmelāt-ı sā'irelerinde birbirleriyle ihtilāta mecbūr bulduklarından nefsi-şehriñ ahālī-i 'aşliyyesi lisānına bir taḫım kelimāt-ı ecnebiyye qarışıp işbu kelimātı ḥalkın kāffesi ḥaḫkıyla telaffuz u tekellüme muḫtedir olamayacaklarından vaz'iyet-i 'aşliyyeleriniñ ḥāricinde ve diğer bir üslüb u edā ile söylenmege başlar bu mişillü kelimāt-ı müstemlekeye müvelledāt-ı belediyye ta'bīr olunup müvelledāt u ḥurāfāt ve ğalaṭāt-ı meşhūreniñ ise elsine-i umūmiyyede taḫarrür eyleyen tarz u minvāl üzere söylenmesini e'imme-i belāğat muḥill-i belāğat ü feşāḥat 'add eylemezler Fürs-ı cedīd işte şu şüretle taḥaşşul eyleyüp civār-ı kaşabāt u kurādan şürülüp iskān u īvā olunan ḥalkıñ ḥaylicesi Kürd ü Türkman lisānlarıyla (*ve Azerbaycan*) lisānı ta'bīr olunan dil ile tekellüm itmekde bulunmaları ve sā'ir maḥallerden dağı aqvām-ı muḥtelife gelüp tavaṭṭun eylemeleri ve zırafā-yı ḥavāşş-ı hükümet ve 'ulemā vü ḥukemā dağı ba'zı [51] işılāḥāt ve kināyāt-ı cedīde ile lisānlarını tezyīn ü tevşīḥ itmeleri mülābesesiyle Fürs-ı cedīd kesb-i rikḫāt ü letāfet eyleyerek Fürs-ı kadīmeniñ fevḫında bir lisān olmuşdur. Bunuñla beraber memālik-i İrāniyye'de Ḥorasān u İsfahān u Kazvin ü Ṭahrān mişillü bilād-ı cesīme-i mezkūreniñ her yerinde lisān-ı Fārisī diğer bir üslüb u edā ile telaffuz u tekellüm olunmaḫda ve aralarında ḥayli fark ve tefāvüt görölmekde olduğı ḥālede her biriniñ kendüsine maḥşūs şīvesi vardır ki diğerinde bulunmayup o dağı maḥallerince müte'āref olan bir kā'ide-i belediyyeye teba'iyyetle cereyān ider ve ehl ü erbabı beyninde bilinür diğer de ahālisi añı añlayamayacaklarından bi't-ṭab' taḥsīn idemeyüp anlarca maḥall-i belāğat 'add olunur farazā Azerbaycan Türkcesi dinilen lisān her ne kadar ba'zı lügāt-ı müsta'melesiniñ vaz'iyet-i aşliyyesiyle dağı memālik-i maḥrüse-i mülūkāneniñ her tarafında tekellüm olunan Türkiye lisānından temāyüz ider ise de Azerbaycan lisānınıñ bizim lisāndan ayrılması lügatleriniñ başka olmasıyla degildir ancak tekellümündeki sebk ü edāsı bir başka şīveyi ve bizim Türkçemiz ise diğer bir sebk ü edāyı ḥāvī olmaḫlardır.

[52] Bu uşul lisān-ı ‘Arab’da dağı cārī olarak bināberin Suriye’de söylenen ‘Arabī ile Mışır’da ve Hicaz’da ve hıttā-i ‘Irākiyyede ve bā-ħuşuş bilād-ı garbiyyede tekellüm olunan lisān-ı ‘Arab heb kavā‘id-i şarfiyye ve nahviyyeye tatbīk -ı kabül iderler ise de sebk u edālarınıñ başka olması yek diglerinden temāyüzi mücib olmuşdur ki bunı dağı lisān-ı ‘Araba ĥaqqıyla vuķūfı olan zevāt añlayabilürler.

Her lisānda tekellüme maħşuş olan kelimāt başka ve umūr-ı tahriiriyye ta‘biri başka oldığı mişillü bunlarıñ kāffesi de bālāda işāret idildiği vechile ĥavāşşın derece-i iktidār u ma‘lümātına göre söylenen ve yazılan mevādda müsta‘mel-i lügāt ve ıştılāħāt u kināyāt dağı derecāt-ı muħtelifede ve bu ĥaşşa lisān-ı ‘Arabī’de cümlesinden ziyādedir farazā kütüb-i maħşuşasında kavā‘id-i lisān-ı ‘Arabī mü‘ellifin-i kirāmī taraflarından gösterilen teshilāt şemeresiyle her ne kadar ġayet sāde ve tekellüfden āzāde görünür ise de ekşeriyyā ‘ibārātı ıştılāħāt-ı fününiyyeye müstenid olduğından ‘ibāresiniñ sādeliği oķuyanları mu‘allime ihtiyācdan vāreste idemeyeceğinden en ağır ‘ibāre ile yazılmış tevārīħ ve muħādarāt kitāblarınıñ ‘ibāresinden [53] ziyāde me‘āl istihracı müşkindir ki ĥurūn-ı evvelde yazılmış Ağānī-i kebīr ve Şerħ-i hamāsi ve Tārīħ-i aħbāru’z-zamān ve Tārīħ-i Zihnī gibi mü‘ellefātın ‘ibārātı vāķı‘a müvelledāt-ı belediyyeden ‘ārī gibi görünür ise de ‘Arabūl-‘arabānıñ üslub u elħānında tahriir idildiğinden lisān-ı ‘Arabī’de tefennün-i küllisi olmayanlarıñ ‘indinde añlaşılması pek şa‘b görünür.

Andan şoñra Tārīħ-i ‘Atebī ve Nüzhetü’l-kuvā ki ve Makāmāt-ı Bedī‘üz-zamān Hemedānī ve Maķāmāt-ı Harīrī ve bunlara mümāşil kitāblar dağı pek muştaliħ ve şanāyi‘-i lafziyye vü ma‘neviyyeyi şāmil terķīm kılınmış olduğundan efāzıl-ı üdebā taraflarından yazılmış olan şerħleri elde olmadıkça bunlardan dağı istinbāt-ı mefħüm olunması ġayet müşkindir kürre-i arzın her neresinde ehl-i İslām var ise hepsi aħkām-ı evāmir-i Kur‘āniyye ve eħādīs-i sünnet-i Nebeviyye üzre ‘amel ü ĥareket itmekle mükellef bulduķlarına mebnī lisān-ı ‘Arabī ehl-i İslām için ĥasbe’l-milliyeye lisān-ı aşlı demek olduğundan şimdicek beyān itdigimiz derecātı üç ĥarna taķsım idecek olsaķ vaķt-i sa‘ādetden beşyüz elli sene evveline gelinceye ĥadar birinci ve ondan toķuzuncıya ĥadar ikinci ve şimdiye ĥadar üçüncü ĥarn dinilebilür. [54] Zira Kur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şānıñ ser-ā-ser derece-i ‘ulyā-yı belāğatda oldığı muttefeķun ‘aleyh olup anı geçince lafzan ve ma‘nen fem-i muħsin-i cenāb-ı risālet-penāhiden şeref-sünüh eylediği mütevātiren ma‘lüm olan eħādīs-i şerīfe ve aşħāb-ı ġüzin rıđvānullāhi Ta‘ālā aleyhim ecma‘in hazarātınıñ rivāyet eyledikleri āşār-ı münife dağı eblağ u

efşah olduğına ve ba‘dehu e‘imme-i hadiş ile müctehidiniñ irşād-ı ümmet için şerh u tavzih yolunda yazdıkları uşul-i mesā‘il-i şer‘iyye ve fıkhıyye dā‘ir kitāblarda münderic ‘ibārāt ise aşillarına teba‘iyyetle kezālik faşih ü belīg idüğü ve beşyüz elliden sekizyüze kadar gelen ‘ulemā meyānında dahı kırn-ı evvele kırib pek çok ‘ulemā ve efāzıl-ı üdebā zühür eylediğı ve tokuzyüzden şimdiye kadar gelüp geçener o ka‘ba vāşıl olamayup olanlar var ise de pek ender bulundığı Vaşşāfiñ zırde yazılan Bezmiyyesi ‘Arabī ‘ibāre ile muhtasaran tercüme ve neşr olduğdan soñra lisān-ı Oşmānīye naql olunan tercümesiyle ve min-gayri istiṭā‘atin inşād olunan nazīre-i acizī Türkce ‘ibāre ile şerh olunup ayruca kitābımıza ilāve kılundığı mişillü kırūn-ı selāse-i mezkūrede müsta‘mel ‘ibārāt-ı belīgaya taklīden tesvīd ve numero vaz‘ıyla ve tercüme-i [55] Türkiyyeleriyle tezyīl kıllınan üç kıt‘a mişālden müstebān olur. Şehnāme ile Envār-ı Süheylīye me‘haz olan kitāb-ı Kelīle ve Dimne ve bunlara mu‘ādil şarf-ı lisān-ı Farisī bulunması iltizām olunmağ üzere yazılan kitāb-ı ma‘düde ve maḥdūdeden mā‘adā lisān-ı Fārisī’de kā‘ide-i belāğata tevfiķan yazılmış olan mü‘ellefāt-ı müfideniñ cümlesinde muḥarrer bulunan ‘ibārātı taḥlīl idecek olaşķ şülüşi Farisī’den ve şülüşānı ‘Arabī’den mürekkeb oldığı ve elsine-i sā‘ire ile tekellüm eyleyen ‘ulemā ve üdeba-yı İslāmıñ muşannefātı hep o meslek üzere yazılmış olmasıyla ehl-i İslām’ıñ milliyeti eşāsen ‘Arabī demek olduğı tebeyyün eyler.

İstiṭrād

Lisān-ı Oşmānī’de bir miķdār Farisī bulundığı ve Rumca’dan ve elsine-i ecnebīden dahı istimlāk olunup ḥasbel-iḥtilāt günden güne de istimlākāt-ı ecnebiyye çoğalmağda bulundığı ḥāle yine şülüşānı ve belki dahā ziyādesi ‘Arabī olup Türkcesi ekşeriyet üzere ālāt-ı revābiṭ u edevātlardan ve mā‘adāsı esāmīsinden ‘ibāret gibi olup ef‘āl-i Türkiyye isti‘mālī pek nādir görilür ve bunuñ sebebi dahı elsine-i sā‘ireniñ ḥilāfından olarak lisānımızda ef‘ālīñ cümleler āḥirinde gelmesi ve ḥātime-i kelāmı tezyīn [56] ve taḳviye ile sāmī‘ine te‘sīri ziyāde olmağ için lisān-ı ‘Arabī’den münāsib gelme ihtiyārı muvafık-ı belāğat ‘add olunması ḥuşusıdır. Şimdi lisān-ı ‘Oşmānī’nin şülüşānı ‘Arabī olduğı ḥāle yüzde onı Farisī ve yedisi müstemlekāt-ı ecnebiyye ve onı Türkce olduğı ayruca muḥarrer olan nazīre-i bezmiyye-i Vaşşāf şerḥinden añlaşılmağ için ‘Arab’larıñ üzerine yeşil ve Farisīyye kırmızı ve Rumca’ya mā‘ī ve Avrupalı ve Rusyalı lisānından istimlāk kıllınanlara mor renk ile birer çizgi çizilecekdir ki lisānımızdıñ elsine-i sā‘ireye nisbetle fark-ı enbār ta‘bīrine şāyān olduğı

āşikār olsun. Ma‘amāfih bu kadar muhteliğ olduğu halde biñ tārīhinden soñra kesb eylemekte olduğu leṭāfet ve aḥbābına göre cezālet ü rikḳatı kā‘ide-i esāsiyye-i belāğata ol kadar muvāfiğdır ki lisān-ı ‘Arabī’ye geçdikden soñra bi’l-cümle elsineye rüçhān u tefevvukı müsellemler-i enāmdır. Lākin bundan murād ‘avāmıñ ve ba‘zı ḥazale maḳūlesiniñ tekellüm eyledikleri ve bir taḳım kaba ve ‘ādī sözler ve kelimāt-ı ğalīzayı ḥāvī bulunan fiḳralar cümelāt-ı belīğadan ‘add olunmaz ise de muḥāveresi eñ ‘ādī ‘add eyledigimiz [57] teba‘amızıñ ve teba‘a-i ğayr-ı müslimemiziñ söylemekte oldukları laḳırdılarıñ içinde daḥı ol kadar laṭif ü zarīf teşbihāt u kināyāt mevcūddur ki bunlar daḥı ka‘idesine taṭbīğ olunur ise ğılzatiyla beraber ‘ibārāt-ı belīğadan olduğu müsellemler-i ḥavāşş u ‘avāmdır. Lisān-ı Oşmānīimiziñ mükemmel bir kā‘ide kitābı bulunmaması ḥaḳkımızda Avrupalularıñ ve anlara muḳallid ü meclüb bulunan efkār-ı cedīdemiz ashābınıñ ḥaḳkımızda ta‘n ü teşnī‘lerini da‘vet eylemekte idüğü yukarıda ‘arz u beyān olunmuşdı. İşbu ‘iddi‘āyı ise muḥarrir-i ḥaḳīr teslīm idemem. Zīrā lisānımız ümmü’l-elşine olup dūnyānıñ her tarafında lisān hocası ‘unvān-ı celīline mazhar bulunan lisān-ı ‘Arab ile bu derece muhteliğ olduğca mekātib-i ibtidā‘iyyeden mekātib-i ‘āliyyeye varıncaya degin cümlesiniñ proğramlarında ‘Arabī dersleri dāḥil olup mekteb gören ebnā-yı vaṭanımız kavā‘id-i edebiyeye-i ‘Arabīyeyi lisān-ı ‘Oşmāniye tevfiḳan mu‘allimlerinden okuyup ekşer-i fūnūn-ı ḥikemiyyeyi daḥı yine kütüb-i ‘Arabīyyeden taḥsīl eyledikce ‘Oşmānlularıñ başkaca kavā‘id kitābı okumaları ‘ādetā izā‘ā-i vaḳitden ve ammā bir zamānlardır ki kavā‘id u belāğat-ı ‘Oşmāniyye [58] baḥişleri meydāna çıkararak bu bābda ba‘zı müellefāt daḥı mevḳi‘-i intişāra ḳonulmuş ise de bunlar mücerred i‘tirāzāt-ı mebhūşün ‘anhānıñ ecvibe-i zımniyyesinden ‘ibāretdir dirim. Ve buña daḥı i‘tirāz idenler bulunacağı vāhimesiyle zuḥūr eyleyecek mu‘terizleriñ gözine şoḳmak üzere lisān-ı ‘Arabī ve Farsī kavā‘idi esās ittiḥāz olunarak işbu kitābımızı tavzīḥāt ve teşriḥāt-ı mükemmele ile yazmış olduğımızdan artık anlarıñ daḥı bir diyecekleri kalmayacağını zann iderim.

Temmetü'l-İstitrād

5. SONUÇ

Batılılaşma gayretinin ön plana çıktığı XIX. asırda eğitim ve öğretim alanında yenilikler yapılmıştır. Bu doğrultuda yeni eğitim kurumları açılmış ve dönemin padişahının teşvikiyle ders programlarına inşâ, usûl-i inşâ ve kitâbet dersleri alınmıştır. Bu sayede öğrencilere edebiyat bilgisi vermek üzere sayısız kitap yazılmış ve ders kitabı olarak okutulmuştur.

Çalışmamıza konu olan eserin de inşâ ve kitâbet çalışmalarına katkı sağlama gayesiyle yazıldığını söylemek mümkündür. Mehmed Nüzhet tarafından kaleme alınan eser didaktik münşeât örneğidir. Devrinin pek çok yazarının yanı sıra Mehmed Nüzhet, metnin içerisinde inşâ ilmine ait terimlerin anlamlarına ve karşılaştırmalarına değinmiş güçlü bir yazardır. XIX. asırda kaleme alınan Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmülü'l-İnşâ, eğitim kurumlarında okutulmak üzere hazırlanmış ders kitabı niteliği taşımaktadır.

Eserin başlangıcında dua mahiyetindeki kısımdan sonra mukaddimeye yer verilmiş olup esas konuya girişi sağlanmıştır. Ardından gelen bölüm başlıklarıyla münşî ve kâtipte bulunması gereken meziyetler sunulmuştur. Daha sonra dönemin eleştirilerine karşılık cevap veren yazar; münşî ve kâtibin yalnız inşâ sanatıyla derinden meşgul olmasını ayrıca birçok yönden kendini iyi yetiştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Eserin son kısmı; Farsça olarak yazılmış dilbilgisi kuralları, vezinler ve Farsça çekimleri içermektedir. Müellif; İçerisinde Farsça masdarların dışında mâzî (geçmiş zaman) fiilini ve muzâri' (şimdiki ve geniş zaman) fiiline de eserinde yer vermiştir.

Eserde Arapça ve Farsça kelime, deyim ve tamlamalar sıklıkla kullanılmıştır. Metnin içerisinde geçen misallerin dil ve üslup özellikleri metnin geneline göre daha anlaşılır şekilde yazılmıştır. Özellikle eserin ilk sayfalarında bulunan kelimelerin çoğunluğu Farsça ve Arapça zincirleme tamlamalarla kurulmuştur.

Eser incelenirken öncelikle muhtevası göz önüne alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Her ne kadar Arapça, Osmanlı Türkçesi için uygun olduğu düşünülse de Farsça kurallarının Osmanlı dili için daha uygun olduğu görüşü yazar tarafından dile getirilmiştir.

Sonuç olarak incelemiş olduğumuz eser; inşâ ve kitâbet ilimlerine katkı sunmuştur. Yazıldığı dönemin özelliklerini ve ihtiyaçlarını karşılayıp didaktik

münşeât olması sebebiyle pek çok konuda dönemin gençlerine ışık tutmuştur. Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ, münşî, kâtip ve gençlerin kendilerini geliştirmeleri için akıcı ve estetik açıdan etkili bir şekilde kaleme alınmış kitâbet ilmiyle ilgili önemli bilgiler eserde özenle anlatılmıştır.

Mehmed Nüzhet'in incelemiş olduğumuz eserinden hareketle; Batı medeniyetlerinin ulaştığı seviyeye ulaşmak için öncelikle kendi tarih ve edebiyat geleneğimize bakmamız ve bu yönde ilerleme kaydedeceğimiz görüşü ortadadır. Özünde Türk kültür ve milli bilinci olan Mehmed Nüzhet'in bu eserini çalışarak ileride yapılacak olan münşeâtlarla ilgili çalışmalar için de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

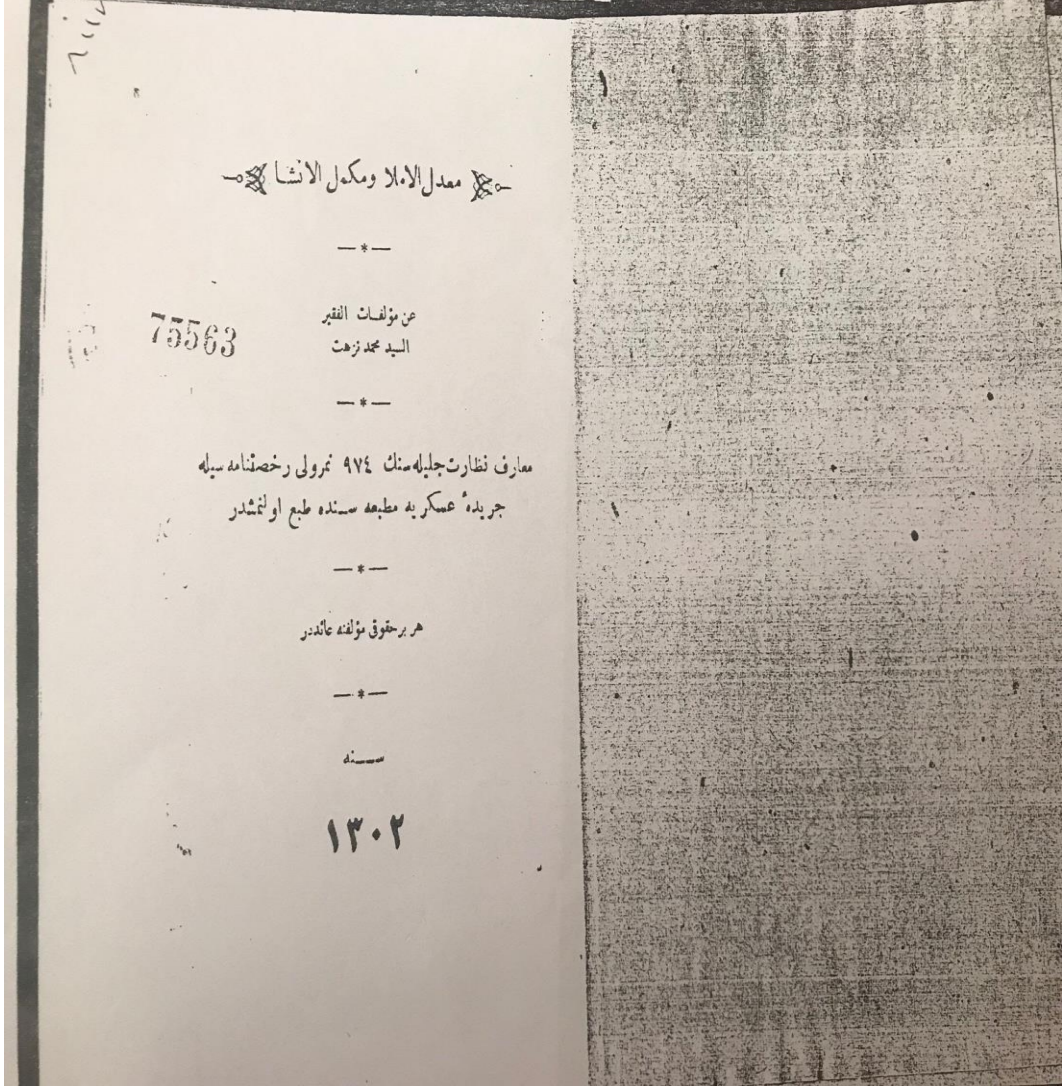
KAYNAKÇA

- Arslan, Mehmet, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü/ Mehmet Nüzhet (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nuzhet-mehmed-nuzhet>) (10.04.2022)
- Aydın, Mehmet, "İzhârü'l-Hak", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.23, İstanbul 2001. s.s.507-509.
- Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.
- Devellioğlu, Ferit, *Lügât*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012.
- Donuk, Suat, "Nev'îzâde Atâ'î'nin Münşe'ât'ında Bulunmayan Mektupları ve Bu Mektuplardan Hareketle 17. yüzyıl Osmanlı İlimiyesi Hakkında Tespitler", *Jurnal of Turkish Language and Literature*, S. 6/2, Bahar 2020, s.159
- Durmuş, İsmail, "İnşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.22 s.341, İstanbul 2000, s.s. 334-337.
- Fâik Reşâd (Hazırlayan: Ramazan Ekinci), *Eslâf-Terâcim-i Ahvâl- Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir*, DBY Yay., İstanbul 2019.
- Gültekin, Hasan, *Türk Edebiyatında İnşâ*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2015.
- Haksever, Halil İbrahim, "Ahmed-i Dâî'nin Teressülü", *Turkish Studies*, S.6/1, 2011 s.s.1266-1273
- Haksever, Halil İbrahim, *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeati*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1995.
- İbnilemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, s.22.
- Keskiner, Osman, "Arap Edebiyatında İnşa ve Rasulullah (s.a.v.)'ın Mektuplarında Kur'ân-ı Kerim'in Etkisi", *OMÜİFD*, S.43, 2017. s.s.155-192
- Kılıç, Hulusi, "Belâgat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1992.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Kâtib", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.25 Ankara 2002, s.s.49-52.
- Kütükoğlu, Bekir, "Münşeât mecmualarının Osmanlı Diplomatîği Bakımından Ehemmiyeti", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri (30 Nisan- 2 Mayıs)*, İstanbul 1998, s.169-176
- Maksut, Belen, *Mehmet Nüzhet Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2010.
- Mehmet Nüzhet, *Muaddilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ*, Ceride-i Askeriyye Matbaası, H.1302/1885.
- Ökten, Celil, "Yazma Dersinin Serüveni: İnşadan Kompozisyona", *Türkiyat Mecmuası*, C.23/Bahar, 2013, s.s.91-108
- Özarslan, Ersin, "Harf İnkılabından Önce Neşredilmiş Türçeç İnşa, Kitabet ve Münşeât Kitapları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.34, Erzurum 2007, s.s.65-78.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Akçağ Yay, Ankara 2019.
- Tahir, Bursalı Mehmed, Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Mü'ellifleri, Hazırlayan Mehmet Sarı, Kültür Bakanlığı/1155 Kaynak Eserler/41.
- Tüccar, Zülfikar, "Edebü'l-Kâtip", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul 1994, s.s. 410-411.
- Uzun, Mustafa İsmet, "Münşeât", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul 2006, s.s. 18-20.

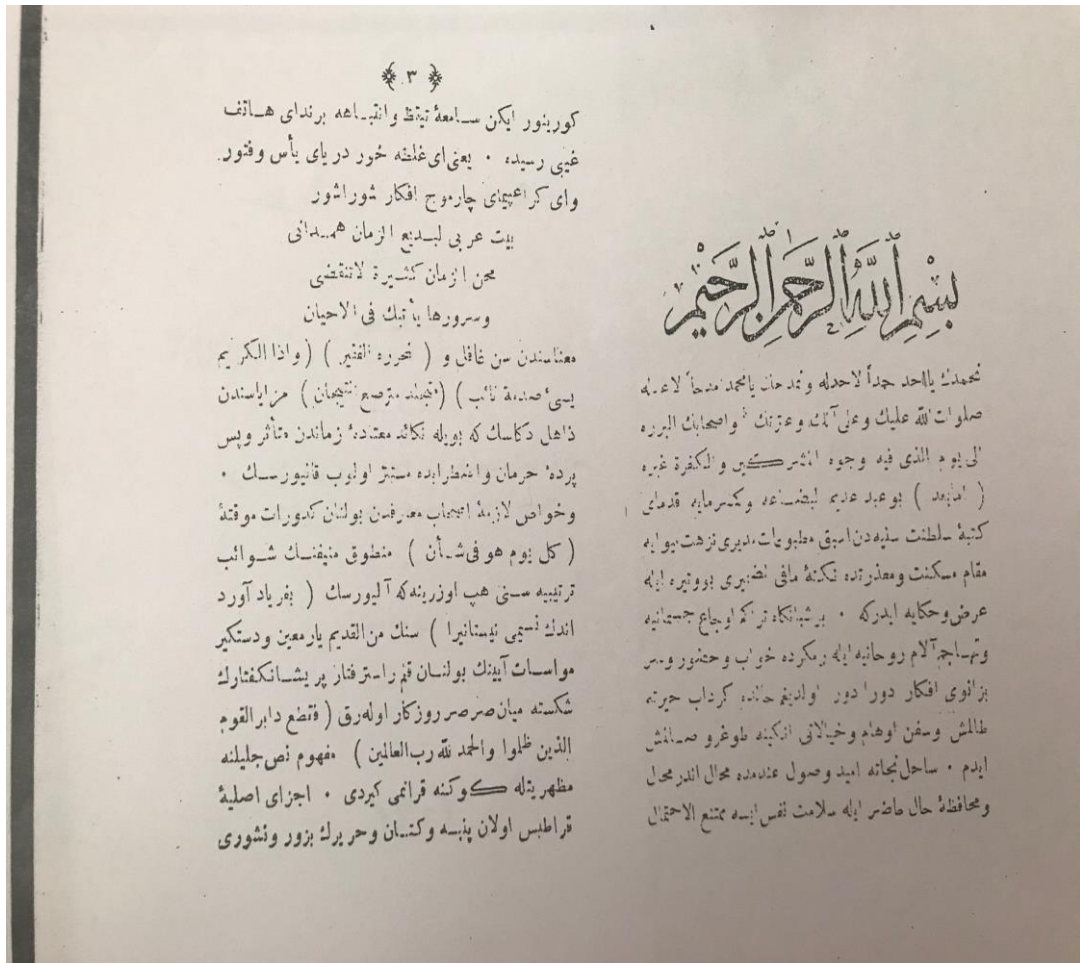
- Ülken, Fatih, *İsmâil-i Ankaravî'nin Miftâhü'l-Belâga ve Mısbâhü'l-Fesâha'sındaki İstılahlar*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.9, S.43, Nisan 2016, s.s.467-477.
- Yazan, Ömer, "Çift Yanlı Kayıt Yöntemini Esas Alan Öncül Bir Eser: Muğni'l Kittab (1869)'ın Muhasebe Anlayışı ve Saadetname (1306) Vurgusu", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Ocak (16), 2019, s.s.41-61.
- Yetiş, Kazım, "Belâgat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.5 İstanbul 1992. s.s.384-387.
- Yetiş, Kâzım, "Belâgat, Rhetorique ve Edebiyat Nazariyesi Sahasında Türkçe Neşredilmiş Kitapların Açıklamalı Bibliografyası I.", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten*.s.385, Ankara: TDK Basımevi.

EKLER

EK-1. Eserin Kapağı

EK-2. Eserin İlk Sayfası

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعمدك بالحد جداً لاجدله وتوحدان بالحد منحدلاً لآء به
 صلوات الله عليك وعلى آله وعزتك وأصحابك البرره
 الى يوم الدين فيه وجوه المشركتين والكفرة غيره
 (المأيد) بو عبد عديم لبطساعه وكسر ما به قدمي
 كتيبة سلطنت سديه دن امبق مطبوعات ديري نزهت بو ايه
 مقام مسكنت ومعذرتده نكته مافي اضييري بو وثيره ايه
 عرض وحاكبه ايدر كه . بر شبا نكاه تركه اوجاع جسمانيه
 وتم اجم آلام روحانيه ايه زمكرده خوب وحتشور ووس
 بز لوي افكار دور دور اولدين جانده كرداب حيرته
 طالمش وصفن او هام و خيالاتي انكبه طوغرو صمانش
 ايدم . ساحل مجانه ايد وصول عندهده مجال اندر محال
 ومحافظه حال حاضر ايه سلامت نفس ايه بمنع الاحتمال

﴿ ٣ ﴾

كورينور ايكن سامعه تبتظ وانتي اعه برنداي هاتف
 غيبي رسيد . يعني اي غلظه خور در ياي ياس وقتور .
 وای کر اعيتي چارموج افكار شوراشور
 بيت عربي لسديع الزمان همسدي
 محن ازمان كشيده لانتفضي
 وسرورها بانك في الاحيان
 معناسدن سن غافل و (نحره انفقير) (واذا الكريم
 يسي صادهه نائب) (تجند موصع نتيهان) من ياسندن
 ذاهل ذكاسك كه بوبله نكاه معتاده زماندن متأثر وپس
 پرده حرمان وانظر ايد مستبر اونوب قانيور سسك .
 وخواص لازمه اجهاب معرفتن بولنن كديورات موفتد
 (كل يوم هو في شأن) منطوق منيفسك شوانب
 ترتيبه سني هپ اوزرينه كه آليورسك (بفر باد آورد
 اندك نسيمي نيستانيرا) سنك من القديم يار معين دستكير
 مواسات آيينك بولنسان قمر راست قمار پر يشانكفتاراك
 شكسته ميان صرصر روزگار اوله ريق (فتضع دابر القوم
 الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين) مفهوم نص جليلنه
 مظهرينه كوكنه قرانمي كيردي . اجزاي اصليه
 قراطيس اولان پنبسه وكتسان وحريرك بزور ونشوري

❖ ۲۵ ❖

اسلوب ظن اولئسمونکه فن معانی و منطقده اویله
براسلوبک اصلا وجودی یوقدر (

(اسلوب جدید اوزره تعریف بلاغت)

بلاغت قواعد مخصوصه سنه توفیقاً مخاطب سوق ایلیه جکی

کلامی ایراده سامعینه نشئه مسکراته معادل برشوق
وانبساط ایراث انلمی ملکه سنه مالکیتدر

اشبو تعریف موجنبجه سوق و ایراد اولنه جق کلمات

بلیغه اکثریت اوزره کلام منظومه وارد اوله کلدیکندن

بلاغتک کلام مشوردن زیاده اشعارده ارانمسی و بو حالدده

اشمار و اییاتک بلاغنبجه کلمات و فقرات مشوره نک

ما فوقنده بولئسمی تخیل اولنور ایسه ده بو مطالعه صرف

وهم و خیالدن عبارت اولوب بالعکس بلاغت اک زیاده

کلام مشورده بولنور و همده قاعده بلاغته موافق

اوله رق سرد و ایراد ایدلان فقرات مشوره بی مجاز

وتشبییه واستعاره و کنایه و تورییه طریقله حقیقتدن یعنی

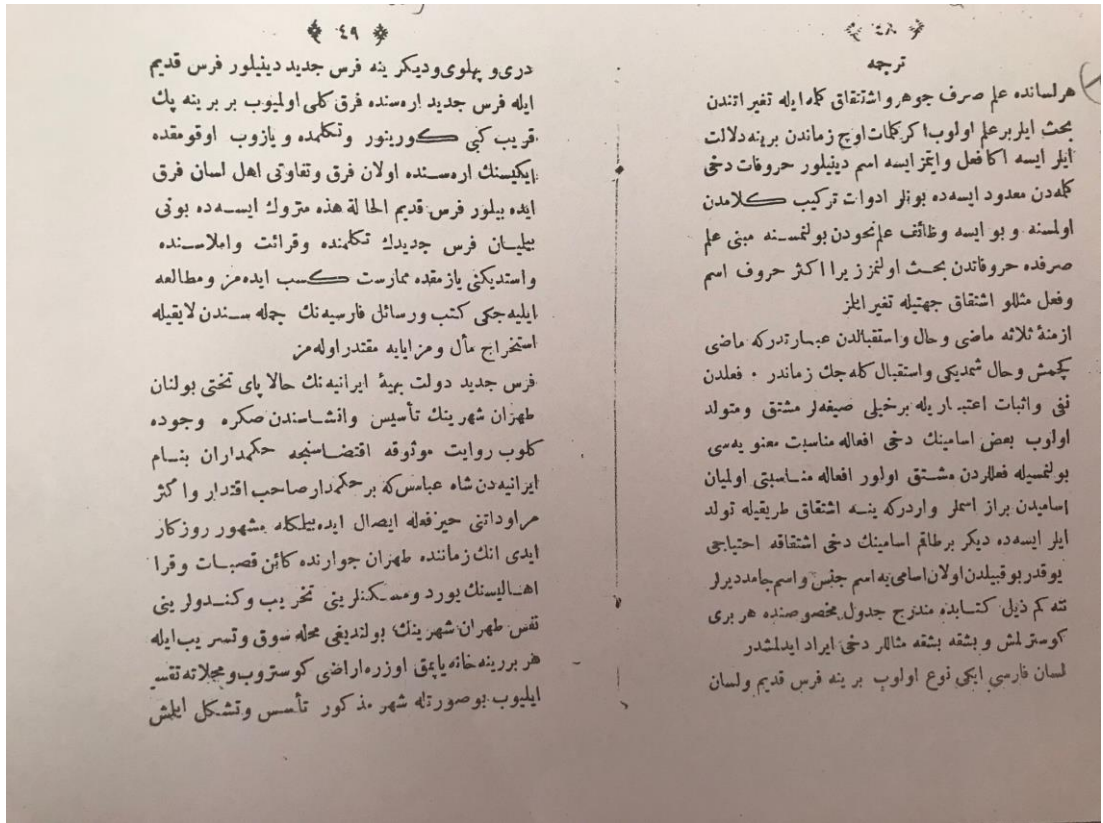
نفس الامر دن تبعید ایده جک بعض مخیلات اولسه دخی

منکلم بلیغ سو یلیه جکی سوزک اساسنی البته بر حقیقت

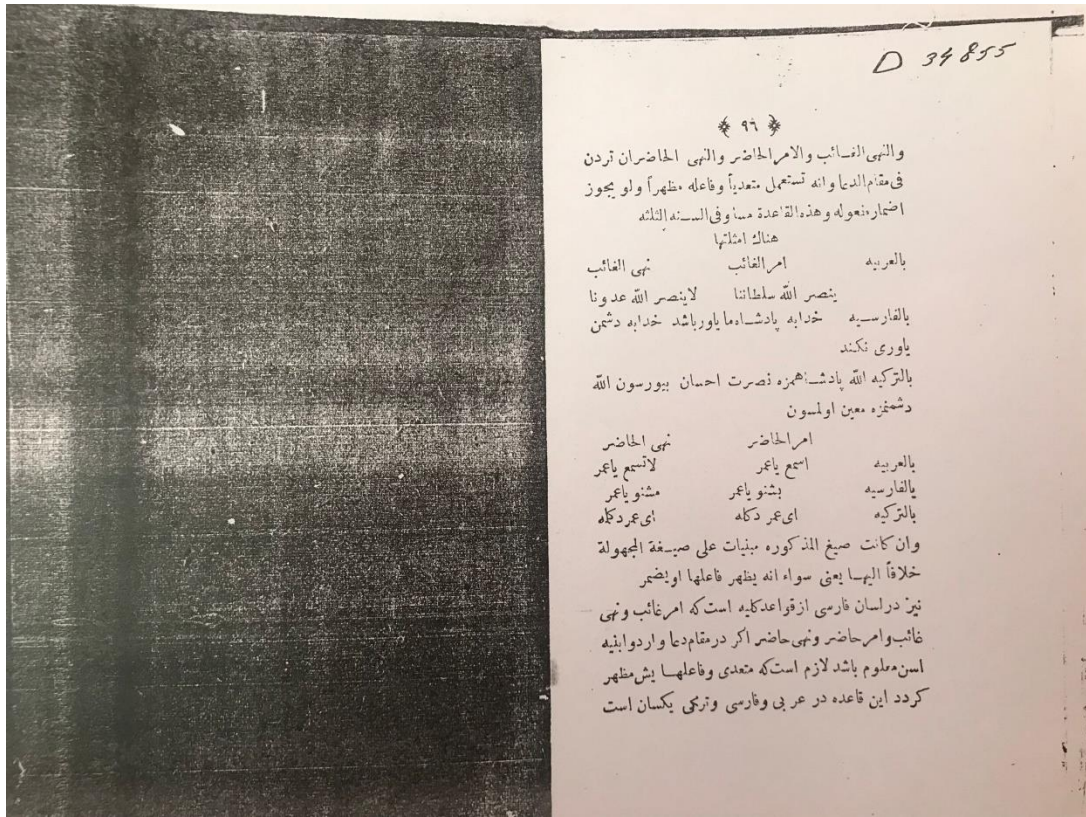
مادیه اوزرینه بناالئش اولدیغی حالدده بونده مزج ایلیه جکی

خیالاتی مجرد سامعینه تأثیری زیاده اوله رق غایه اغراضه

EK-4. Eserin "Tercüme" kısmının ilk sayfası

EK-5. Eserin son sayfası

ÖZ GEÇMİŞ

Yasemin CAYLAV, Samsun Ondokuz Mayıs Lisesi'ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nden 2017 yılında mezun oldu. 2019 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yüksek lisans yapmaya hak kazanmıştır. 2017 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde Pedagojik Formasyon Sertifikası almıştır. 2021 yılında OMÜ-TÜRKÇE'de Yabancılara Türkçe Öğreticiliği Sertifikası almıştır. B1 düzeyinde İngilizce bilgisi mevcuttur.

İletişim Bilgileri

ORCID ID: 0000-0003-3982-2557

Yayınlar:

1.Yasemin Caylav, "Mehmed Nüzhet'in Mu'addilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ Adlı Eseri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 2022, s.s. 650-655.